

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Збірник тез науково-практичного семінару
02 грудня 2022 року

Львів 2022

УДК 343.13+343.98

П78

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою факультету №1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 12 листопада 2022 р. № 4)

У п о р я д н и к : - Хитра А. Я.

завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету №1 ФПФППП ЛьвДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

П78 Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (02 грудня 2022 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2022. 133 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичного семінару «Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування», який відбувся 02 грудня 2022 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ. У публікаціях українських учених і практиків висвітлено проблемні аспекти процесуального та криміналістичного забезпечення досудового розслідування. Наведено досвід фахівців у пошуку ефективних шляхів його удосконалення.

Опубліковано в авторській редакції. (Організатори науково-практичного заходу не завжди поділяють позицію авторів матеріалів. За достовірність поданих матеріалів відповідальність несуть автори)

УДК 343.13+343.98

© Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

Басиста І.В.....	6
ПЕРСПЕКТИВИ ВІДШКОДУВАННЯ РОСІЄЮ ШКОДИ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕНИХ ЗЛОЧИНІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ	6
Бондар В.С.....	12
СУДОВО-БАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ МОДЕЛЕЙ ЗБРОЇ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА БОЄПРИПАСІВ ДО НЕЇ.....	12
Вечеря М.Р.	26
ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	26
Винник А.О.....	29
МЕХАНІЗМ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	29
Войтович І.С.....	33
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ	33
Гарасимів О.І.....	36
Ряшко О.В.	36
СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	36
Гловюк І.В.	39
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ НЕМОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПОВНОВАЖЕНЬ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇЇ НАСЛІДКІВ	39
Гутник А.В.....	42
ОГЛЯД СТОРІНКИ У СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ОНЛАЙН-ШАХРАЙСТВ.....	42
Дегтярьова Б.І.....	45
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	45
Дуфенюк О.М.....	48
РИЗИКИ ДИСБАЛАНСУ У ДИХОТОМІЇ «МЕТА – ЗАСОБИ» В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	48
Комісарчук Ю.А.....	53
Литвин Е. П.....	53
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ IN ABSENTIA В УКРАЇНІ	53
Коморанець В. В.....	55
ЯПОНСЬКИЙ КАСТЕТ «ЯВАРА»	55
Красюк І.П.	58
ДОКУМЕНТИ ЯК МАТЕРІАЛЬНІ НОСІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПІДПИСИ І КОРОТКІ ЗАПИСИ, ВИКОНАНІ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ ТА ЗАСОБІВ.....	58

Крикунов О. В.....	60
КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ, ПРОДОВЖЕННЯ ЙОГО СТРОКІВ.....	60
Максимовська С.С.	64
ОСОБЛИВОСТІ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЗНАННЯ.....	64
Міськів Д.М.	68
Кондратюк О.В.	68
ПРОБЛЕМАТИКА ДОТРИМАННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АРЕШТУ, ОГЛЯДУ І ВИЇМКИ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ (СТ.СТ. 261, 262 КПК УКРАЇНИ).....	68
Могила О.М.	72
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ТРАСОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	72
Пашко А. Я.....	77
ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТРУПІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	77
Пашковський М.І.....	81
МІЖНАРОДНИЙ РОЗШУК В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВИЗНАЧИТИ ЧИ ВИКЛЮЧИТИ?	81
Перетятко С.А.....	86
Марко С.І.	86
ОГЛЯД ЗБРОЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ПЕРЕРОБКИ ЧИ РЕМОНТУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....	86
Пряхін Є.В.,.....	89
ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ІННОВАЦІЙ У ПРАВАЗАСТОСОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	89
Рижий О.А.....	93
МЕЖІ УЧАСТІ СУДУ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ.....	93
Самойленко І.М.	96
КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ НЕІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ БАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	96
Сибірня Р.І.....	99
Сибірний А.В.....	99
ВИКОРИСТАННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ.....	99
Татарин І.І.	102
Апалькова А.О.	102
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	102
Тітова Н.В.	107
ЧАС ТА МІСЦЕ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	107
Хитра А.Я.	110
РИЗИК ПЕРЕХОВУВАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА СТАНДАРТАМИ ЄСПЛ.....	110

Цивінська М. В.	114
СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	114
Червінко М.В.	118
АДВОКАТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ДРУЖНЬОМУ ДО ДИТИНИ: ПИТАННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	118
Черевко В.В.	121
КРИПТОВАЛЮТА ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ	121
Шевчук Н.І.	124
СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК ПРИ ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА У ЛАБОРАТОРНИХ УМОВАХ	124
Гілецька О.І. ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	127
Шехавцов Р.М.	129
ВПЛИВ ЛЕГАЛЬНОЇ ДЕФІНІЦІЇ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ НА ПРАКТИКУ ЗБИРАННЯ ТА ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	129

Басиста І.В.
професорка кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету №1 ІФПНП
докторка юридичних наук, професорка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДШКОДУВАННЯ РОСІЄЮ ШКОДИ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕНИХ ЗЛОЧИНІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ

Як вже відзначалося [1], Єврокомісія вперше запропонувала створити міжнародну платформу з відновлення України 18 травня поточного року. Ця ідея була підтримана урядом Німеччини, яка наразі головує в «Групі семи». 25 жовтня в Берліні під егідою німецького головування G7 та Європейської комісії відбулася міжнародна конференція експертів з відновлення України [2]. Своєю чергою, на засіданні одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН було представлено документ під назвою «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», підготовлений Україною за співавторства майже пів сотні країн. 14.11.2022 постійний представник України при ООН Сергій Кислиця на сесії представив проєкт резолюції щодо створення механізму компенсації Україні збитків, спричинених розв'язаною росією війною [3] і цього ж дня ввечері з'явилося повідомлення Укрінформу, що Генеральна Асамблея ООН більшістю голосів («за» проголосували 94 країн, проти – 13, утрималося – 74) ухвалила резолюцію «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України» [4].

За словами Голови Єврокомісії, збитки України від російської агресії зросли вже до 600 мільярдів євро. «Росія та її олігархи повинні компенсувати Україні страти та покрити витрати на відбудову країни», – сказала Урсула фон дер Ляєн. З її слів, наразі в ЄС заблоковані 300 мільярдів євро резервів центробанку Росії і 19 мільярдів євро активів російських олігархів (а ще у жовтні в ЄС повідомляли про замороження російських активів загальною вартістю в близько 17 мільярдів євро (близько 16,9 мільярда доларів) [5]. «Якщо це злочинні гроші, конфісковані ЄС, їх можна перевести в компенсаційний фонд для України», – єврокомісар. Лише цієї суми буде недостатньо для фінансування відновлення України [6]). Тож Єврокомісія ініціює розробку механізму, який дозволить використати ці кошти на відбудову України [7]. ЄС працюватиме над міжнародною угодою з партнерами, щоб

зробити це можливим у законний спосіб [8]. Також Урсула фон дер Ляєн повідомила, що Брюссель разом із партнерами розробить план конфіскації заморожених російських активів, щоб потім передати їх на відновлення України та для компенсації збитків, завданих війною РФ. Крім того, Урсула фон дер Ляєн зазначила, що в короткостроковій перспективі Євросоюз міг би разом із партнерами створити структуру для управління цими коштами та їхнього інвестування [8].

Про замороження активів російських олігархів нещодавно повідомляв і Британський уряд. Так, 10 листопада з'явилася інформація, що заморожено активи російських олігархів та інших фізичних і юридичних осіб на суму 18 мільярдів фунтів стерлінгів (20,5 мільярдів доларів), які перебувають під санкціями через повномасштабне вторгнення Росії в Україну [5]. Заморожені російські активи були на 6 мільярдів фунтів (6,8 мільярда доларів) більшими, ніж сума, зазначена в усіх інших британських режимах санкцій [9].

23 листопада Федеральна рада Швейцарії приєдналась до санкцій проти Росії, ухвалених Європейським Союзом у рамках восьмого пакета [10]. Так, Федеральна рада Швейцарії затвердила нові санкції проти Росії, ухвалені Європейським Союзом у рамках восьмого пакета, котрі набули чинності 23 листопада о 18:00. Однак при цьому Швейцарія гарантує збереження доступу до швейцарського законодавства і повне забезпечення верховенства закону. Такою була умова Федеральної ради під час ухвалення цих нових заборон [11]. Також Швейцарія оновила інформацію про російські активи, заморожені у зв'язку з санкціями проти Росії. Про це повідомив Державний секретаріат з економічних питань (SECO), пише «Європейська правда» з посиланням на Swiss Info. Загальна сума активів, заморожених у Швейцарії через агресію Росії проти України станом на 25 листопада, досягла 7,5 млрд швейцарських франків (7,2 млрд євро). У липні вона становила 6,7 млрд франків (6,5 млрд євро). Крім того, в шести кантонах були арештовані 15 об'єктів нерухомості, що належать особам, компаніям та організаціям, які підпадають під дію санкцій [10].

Вочевидь компенсація у міждержавних справах не є швидкою, як вірно вже зазначав Міністр юстиції України [12]. Є й більш песимістичні прогнози у цій царині [13], про які розлоге вже йшла мова у попередніх публікаціях [14, С.17-44]. Своєю чергою, навіть розгляд у Міжнародному кримінальному суді (про що вже також зазначалося [14, С.17-44]) не може гарантувати відшкодування шкоди. Так, у перебігу вебінару «Osoby pokrzywdzone przed MTK: sytuacja Ukraina» представник МКС Dr. Philipp Ambach (Chief, Victims Participation and Reparations Section at the International Criminal Court)

відзначив, що МКС забезпечує, але не гарантує відшкодування шкоди, навіть, коли особу визнано винуватою. Формуються трастові фонди, але часто їх коштів не вистачає. При цьому, спеціальний репараційний фонд може виплатити відшкодування, навіть, коли осіб виправдовують.

Національні зусилля у цій царині теж є вагомими, помітними та рушійними. Варто згадати про доручення Президента України Кабміну щодо створення комісії для аудиту збитків від агресії Росії та пропозиція підписання багатостороннього договору щодо створення спеціального механізму і фонду (засновниками мали б стати партнери; наповнення – за рахунок арештованих російських коштів та майна, котрі мали б підлягати конфіскації) із якого всі потерпілі від агресії Росії зможуть отримати компенсації [15]. Також й Консорціум українських та міжнародних юристів заявляв про підготовку групового цивільного позову (як приватної справи, незалежної від української держави) проти російської держави, а також проти приватних військових компаній та бізнесменів у спробі отримати фінансову компенсацію мільйонам українських жертв війни. Про це, як пише «Європейська правда», повідомило британське видання «The Guardian» з посиланням на лондонського юриста Джейсона МакК'ю, який координує ініціативу. Він розповів виданню в інтерв'ю у Києві, що команда з сотень юристів та кількох великих юридичних фірм планує порушити безліч позовів у різних юрисдикціях, включаючи Британію та США, проти різних цілей. План полягає в тому, щоб використати судові рішення Великої Британії та США для арешту російських активів у всьому світі [16], про що розлоге вже зазначалося [14, С.17-44]. Створено й спеціальну робочу групу, яка розробляє спільно з представниками країн-партнерів дієвий механізм з виплати репарацій (аналізувався кейс Кувейту проти Іраку, хоча й та комісія була створена при Раді Безпеки ООН. «На жаль, росія має там право вето, а отже цей шлях для нас закритий. З інших організацій країну-агресора або виключили, або вона не визнає їхніх рішень»). Тому ми маємо з нуля створити практику, яка одночасно дозволить розпочати виплати, а з іншого – буде підтримана країнами-партнерами. Наш метод полягає в тому, щоб діяти через заарештовані активи росії та її громадян, які потрапили під санкції». Наразі мільярди залишаються замороженими, але не використовуються [17]. Також Верховній Раді України пропонують затвердити механізм стягнення з російської федерації компенсації за завдану шкоду Україні через судові процеси [18]. Також ще влітку запрацював Реєстр пошкодженого та знищеного майна, до якого передбачений доступ задля підтримки учасників всіх процесів [19]. 16.11.2022 Президент України підписав Закон (пр. №8027), що передбачає

створення фонду ліквідації наслідків збройної агресії у складі спецфонду держбюджету, який наповнюватиметься коштами від примусового вилучення об'єктів росії та її резидентів [20], що теж вже аналізувалося у науковій площині [1]. Планують й «...перевести весь процес відновлення населених пунктів у цифру» та, задля уникнення корупційної складової, «запровадять багато систем із сфери логічного контролю» [19].

Згоджуюся із О.В. Капліною в тому, що «...незважаючи на значну кількість розпочатих кримінальних проваджень та істотну шкоду, яка заподіяна порушенням законів та звичаїв війни, складно визначити особу, винну у вчиненні цього та інших злочинів, що призводить до того, що правомірні очікування потерпілого, який прагне відшкодування, переносяться на невизначений строк. Логічно припустити, що під час воєнних дій відповідати за шкоду, завдану діями військових, повинна держава-агресор, однак, як відомо, росія має юрисдикційний імунітет. Це означає, що певна держава не може бути притягнута як відповідач у справі, яку розглядає суд іншої держави, оскільки останній, по-перше, буде давати юридичну оцінку діям іншої держави, по друге, має застосувати заходи забезпечення провадження стосовно іншої держави, реалізуючи владні повноваження щодо держави. Такий підхід порушує загальновизнаний у міжнародному праві принцип суверенітету і рівності держав. Також унеможлиблює пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у будь-якій справі, накладення арешту на майно ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» [21, С.163-166]. При всьому наведеному, Оксана Володимирівна й вельми резонно резюмує, а саме: «...слід наголосити, що з цього правила є виключення. Перший виняток пов'язаний з тим моментом, коли іноземна держава (в особі компетентних органів) безпосередньо надає згоду на відповідні дії. Другий – пов'язаний з реторсією, тобто запереченням імунітету іноземної держави як відповідь на те, що вона, зокрема, у порушення норм міжнародного права, не забезпечує в межах своєї юрисдикції імунітет України [21, С.163-166].

Завершуючи зазначу, що заслуговує уваги й така науково-практична позиція, котра вже аналізувалася [1], що «...очевидно назріла необхідність нової системи міжнародної безпеки, зокрема і в руслі пошуку умов, що дозволять країнам долати недоторканність державної власності, розташованої на території іноземної держави. Справа в тому, що державні активи росії в інших країнах могли б стати джерелом для виплат, проте вони захищені міжнародним правом (суверенним імунітетом). Так, принцип державного імунітету заснований на концепції суверенної рівності, закріпленої в

Статуті ООН (1945) та розкритої в Декларації принципів міжнародного права (1970). Крім того, він закріплений у Європейській конвенції про імунітет держав, ухваленій Радою Європи (1972) [17].

Доземний уклін тим Закордонним Друзям, котрі вже вирішили докластися до відновлення українських міст та регіонів (Данії, котра ініціювала допомогу у відновленні Миколаєва, Польщі, яка готова взяти шефство над Харківською областю, Естонії – за ініціативи у відновленні Житомирської області, Франції – за Чернігівську область та іншим Братнім Країнам, котрі висловили бажання інвестувати у повоєнне відновлення України [19]). Дяка також й тим Закордонним Партнерам та Міжнародним Інституціям, котрі своїми триваючими ініціативами, наполегливими кроками та різносторонньою допомогою дозволяють нам не втрачати надії на перемогу добра над злом.

Список використаних джерел

1. Басиста І.В., Назар Ю.С., Хатнюк Ю.А. Захист прав дітей та забезпечення їх безпеки за умов воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності. Розділ у колективній монографії «Ювенальна політика як складник забезпечення національної безпеки та оборони України». м. Рига, Латвія. 2023.

2. Єврокомісія анонсувала Берлінську конференцію експертів з відновлення України. УКРІНФОРМ. 24.10.2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3600031-evrokomisia-anonsuvala-berlinsku-konferenciu-ekspertiv-z-vidnovlenna-ukraini.html>

3. Репарації Україні за агресію РФ: Кислиця представив на Генасамблеї ООН проєкт резолюції. УКРІНФОРМ. 14.11.2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3614224-reparacii-ukraini-za-agresiu-rf-kislica-predstaviv-na-genasamblei-oon-proekt-rezolucii.html>

4. Генасамблея ООН ухвалила резолюцію щодо репарацій Україні від росії. УКРІНФОРМ. 14.11.2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3614341-genasamblea-oon-uhvalila-rezoluciu-sodo-reparacij-ukraini-vid-rosii.html>

5. Війна РФ проти України. Франція заявила про початок роботи зі створення спецтрибуналу. РАДІО СВОБОДА. 1.12.2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-frantsiya-spetstrybunal/32156854.html>

6. ЄС заморозив російські активи на 17 мільярдів євро – Єврокомісар. РАДІО СВОБОДА. 29.10.2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-es-zamorozheni-rosiiski-aktyvy/32106814.html>

7. BBC NEWS Україна. 30.11.2022. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63805475?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bukr%5D-%5Bheadline%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>

8. Євросоюз розробить план конфіскації активів Росії на користь України. ХВИЛЯ. 30.11.2022. <https://hvylya.net/uk/news/263425-evrosoyuz-razrabotaet-plan-konfiskacii-aktivov-rossii-v-polzu-ukrainy>

9. Британія заморозила російські активи на 20,5 мільярдів доларів. РАДІО СВОБОДА. 10.11.2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-brytania-rosia-aktyvy/32124108.html>
10. Швейцарія заморозила російські активи на 7,2 млрд євро. ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВДА. 1.12.2022. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/1/7151658/>
11. Швейцарія приєдналася до восьмого пакета санкцій ЄС. ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВДА. 23.11.2022. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/23/7151194/>
12. Міністр Малюська спрогнозував, коли будуть перші вироки щодо військових злочинів Росії в Україні. Інформаційне агентство ASPI. 30.04.2022. <https://aspi.com.ua/news/politika/ministr-malyuska-sprognozuvav-koli-budut-pershi-viroki-schodo-viyskovikh-zlochiniv#gsc.tab=0>
13. «Україна проти росії»: Ліщина розповів, що наразі відбувається із позовами проти рф до ЄСПЛ. 12.04. 2022. <https://www.unn.com.ua/uk/news/1972090-ukrayina-proti-rosiyi-lischina-rozpoviv-scho-narazi-vidbuvayetsya-iz-pozovami-proti-rosiyi-do-yespl>
14. Басиста І.В. Притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності. Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 17-44. <https://www1.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>
15. Людмила Мартынова Украина инициирует создание международного механизма компенсации ущерба от агрессии России. Українські новини. 20.05.2022. <https://ukranews.com/news/858287-ukraina-initsiiruet-sozdanie-mezhdunarodnogo-mehanizma-kompensatsii-ushherba-ot-agressii-rossii>
16. Консорціум юристів планує масовий цивільний позов для відшкодування збитків жертвам війни в Україні. Європейська правда. 31.05.2022. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/31/7140360/>
17. Ірина Мудра Механізм відплати: Україна готує базу для репарацій. Українська правда. 22.06.2022. <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/7353977/>
18. Єлизавета Калітвенцева Раді пропонують затвердити механізм стягнення з росії компенсації за завдану шкоду Україні через суд. UNN. 18.07.2022. <https://www.unn.com.ua/uk/news/1986169-radi-proponuyut-zatverditi-mekhanizm-styagnennya-z-rosiyi-kompensatsiyi-za-zavdanu-shkodu-ukrayini-cherez-sud>
19. «Не як було, а краще»: Україна готує план відновлення після перемоги – деталі. FREEDOM. 1.12.2022. <https://uatv.ua/uk/ne-yak-bulo-a-krashhe-ukrayina-gotuye-plan-vidnovlennya-pislya-peremogy-detali>
20. Анна Мурашко Зеленський підписав закон про створення фонду ліквідації наслідків збройної агресії рф. Українські національні новини. 16.11.2022. <https://www.unn.com.ua/uk/news/2003301-zelenskiy-pidpisav-zakon-pro-stvorennnya-fondu-likvidatsiyi-naslidkiv-zbroynoyi-agresiyi-rf>
21. Капліна О.В. Збройна агресія: чи відшкодують потерпілим завдану шкоду в межах кримінального провадження. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С.163-166. URL: <https://www1.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>

Бондар В.С.
декан факультету № 2
(підготовки фахівців для органів
досудового розслідування)
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

СУДОВО-БАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ МОДЕЛЕЙ ЗБРОЇ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА БОЄПРИПАСІВ ДО НЕЇ

Важливою складовою сил російського агресора у війні проти України є Сили спеціальних операцій зс рф, на озброєнні яких перебуває зброя спеціального призначення. Проте особливості судово-балістичного дослідження окремих моделей зброї спеціального призначення та боєприпасів до неї ще не були предметом наукових розвідок вітчизняних науковців.

Зброя спеціального призначення є різноманітною за типами уражуючих елементів, будові та способах застосування. Може створюватись на основі існуючих спортивних, бойових або мисливських зразків або заново.

Наприклад, зразками зброї спеціального призначення відповідно до історично сформованих і застандартованих видів є:

1) пістолети – 7,62-мм пістолет самозарядний спеціальний (ПСС «Вул»), 7,62-мм пістолет самозарядний спеціальний (ПСС-2), 7,62-мм неавтоматичний малогабаритний спеціальний пістолет (МСП), 7,62-мм безшумний спеціальний пістолет С-4 (С-4М) «Гроза», 9,0-мм автоматичний пістолет безшумний АПБ, 9,0-мм самозарядний пістолет безшумної стрільби ПБ, 9,0-мм самозарядний пістолет СП (6П72 «Удав»), 9,0-мм модернізований самозарядний пістолет СР1МП, 9,0-мм самозарядний пістолет Лебедєва (рф), 9-мм пістолет «Форт-14ТП» (Україна), 11-мм самозарядний пістолет Heckler & Koch Mark 23 ФРН), 9,0-мм тактичний автоматичний пістолет Steyr TMP (Австрія);

2) револьвери – 7,62-мм револьвер спеціальний Стєчкіна ОЦ-38; 12,3-мм спеціальний револьвер РГ-053 (рф);

3) снайперські гвинтівки – 9,0-мм гвинтівка спеціальна снайперська «Вінторез» (зображення 1–3), 9,0-мм снайперська гвинтівка ВСК-94, 12,7-мм снайперська гвинтівка спеціального призначення ОЦ-44 (рф), 7,62-мм снайперські гвинтівки FN SPR F5 (Бельгія), Erma, модель SR 100 (ФРН),

Grendel модель C16 (США), 7,62-мм снайперська гвинтівка McMillan «Concealable Subsonic» CS5 під патрон 7.62x51 NATO

4) автомати або штурмові гвинтівки – 9,0-мм автомат спеціальний АС «Вал», 9,0-мм малогабаритний автомат 9А-91, 9,0-мм малогабаритний автомат СРЗМ, 9-мм малогабаритний автомат СРЗМП (рф), 5,66-мм автомат підводний спеціальний АПС (СРСР, рф), 7,62-мм автомат АКМТ-Ф (Україна);

5) пістолети-кулемети – 9,0-мм пістолет-кулемет ПП-2000, 9,0-мм пістолет-кулемет «Витязь-СН», 9,0-мм пістолет-кулемет СР-2 «Вереск», 9,0-мм пістолет-кулемет СП2МП, 9,0-мм спеціальний пістолет-кулемет ПП-90М1, 9,0-мм пістолет-кулемет ОЦ-02 (ТКБ-0217) «Кіпаріс», 9,0-мм пістолет-кулемет ПП-93, 9,0-мм пістолет-кулемет «Аграм 2000» (Хорватія), 9,0-мм пістолет-кулемет т МР5SD3: варіант МР5 (Австрія).

Зображення № 1. 9,0-мм гвинтівка спеціальна снайперська «Вінторез» у демонтованому стані.

Зображення № 2. Чашка затвору гвинтівки спеціальної снайперської «Вінторез».

Зображення № 3. Маркувальні позначення на затворі, трубці зворотного механізму до затвора та дульному зрізі гвинтівки спеціальної «Вінторез».

Зазначене стосується й боєприпасів, розробники яких можуть орієнтуватися на існуючий патрон (в його теперішньому або модифікованому виглядах, наприклад патрони для безшумної стрільби – індекси СП-4, СП-5, СП-6, СП-10, СП-16) (зображення № 4, 5). В окремих випадках патрон створюється паралельно зі зброєю.

Зображення № 4. Спеціальні патрони: 1 – СП-3; 2 – СП-4; 3 – СП-5 9x39 мм; 4 – СП-6 9x39 мм; 5 – СП-10 9x21 мм.

Зображення № 5. Спеціальний патрон СП-6.

Очевидно, що сама категорія «зброя спеціального призначення» не може існувати без наявності певної системи кваліфікуючих ознак, як основи схеми встановлення цільового призначення зброї. Тому для категорювання даного різновиду вогнепальної зброї має використовуватись алгоритм вирішення задачі з визначення групової належності об'єкта.

Як правило, цільове призначення вогнепальної зброї, встановлене виробником (розробником), відповідає його тактико-технічним даним. Тому при визначенні цільового призначення зброї судові експерти частіше за все враховують інформацію виробника (розробника). У даному випадку основне цільове призначення: спеціалізоване – проведення «спеціальних операцій», котрі передбачають вирішення розвідувальних, антитерористичних задач на коротких дистанціях, диверсійних задач у глибокому тилу супротивника, дії в особливих умовах (обмеженої освітленості), вирішення типових вогневих задач, з проявом спеціальних властивостей («безшумність»), які дозволяють виконувати їх в особливих умовах (наприклад, цільнометалева голкоподібна куля калібром 4,5 мм для спеціального пістолета підводного виконується з притупленням, котре при русі кулі в воді з великою швидкістю створює кавітацію, яка призводить до утворення так званої каверни (пустощі), що різко знижує спротив води та забезпечує стабільність боєприпасу в водному середовищі).

Тактичні особливості проведення спеціальних операцій та необхідність підвищення ефективності і бойових можливостей спеціальних підрозділів, зумовлюють потребу обладнання вогнепальної зброї знімними (надульними) або інтегрованими пристроями для зниження рівня звуку пострілу (ПЗРЗП). Іншим варіантом вирішення проблеми демаскуючих факторів пострілу є створення стрілецьких комплексів «зброя+боєприпас», у яких використовується механічне запирання порохових газів в гільзі патрона.

Зазначимо про тому, що виходячи з умов виконання бойових задач країни-агресора стрілецькі комплекси «зброя – патрони» можна умовно класифікувати на:

- основну зброю, котра застосовується в частинах мотопіхоти, десантно-штурмових військ та спеціальних частинах росгвардії;
- вогневі засоби посилення – зброя, призначена для посилення вогневої потужності бойової техніки: курсові та спарені з гарматою кулемети на танках та кулеметні установки на гелікоптерах і бойових машинах піхоти;
- спеціальні, призначені, здебільшого виконання спеціальних задач: пістолети, револьвери, пістолети-кулемети, укорочені варіанти автоматів, різні види спеціальної зброї. Крім інших вимог, зазначених для такого

комплексу, має бути забезпечена ще й мінімізація рикошету куль, котра викликає ураження осіб, які випадково опинилися в зоні стрільби.

Найбільш відомими на сьогодні є такі спеціальні комплекси:

- 7,62-мм пістолетний комплекс, який включає в себе самозарядний пістолет ПСС («Вул») та спеціальний патрон СП-4 (7,62x41 мм) з відсічкою порохів газів у гільзі (з коротким газовим поршнем між порохом зарядом та кулею, який після пострілу блокує порохові гази в гільзі),
- 7,62-мм самозарядний пістолетний комплекс з малою демаскуючою дією ПСС-2 (7,62-мм самозарядний пістолет ПСС-2 під патрон замкнутого типу СП-16 (7,62x45 мм),
- 9,0-мм пістолетний комплекс, який включає в себе 9,0-мм самозарядний пістолет 6П72-1 з приладом для безшумної стрільби 6Ч61 та патрон 9х21 зі зменшеною швидкістю кулі (індекс 7У4);
- 7,62-мм безшумний двоствольний пістолет С4 (С4М) та боєприпас ПЗ/ПЗА/ПЗАМ («Змія») калібру 7,62 мм (7,62x63 мм);
- підводний пістолетний комплекс «СПП-СПП-1-СПП-1М», який являє собою конструкцію, основними елементами якої є незнімний відкидний блок з чотирьох стволів зі спорядженими обоймами по 4 патрони, а також самозведений ударно-спусковий механізм, який забезпечує послідовне розбиття капсулів патронів та патрон 4,5 мм СПС;
- 9,0-мм пістолетний комплекс «Удав», який включає в себе 9,0-мм самозарядний пістолет СП (6П72) та 9,0-мм патрон зі зменшеною швидкістю кулі (7У4),
- гвинтівковий снайперський комплекс (ГСК-94) та дозвуковий патрон СП-5,
- ніж розвідника спеціальний (НРС та НРС-2 «Помах») під спеціальні патрони СП-3 (для НРС) та СП-4 (для НРС-2 «Помах»),
- безшумний снайперський комплекс «Гвинторіз» під спеціальний дозвуковий патрон СП-5;
- військовий снайперський комплекс, який включає снайперську гвинтівку, створену на базі малогабаритного автомату 9А-91 та патрони СП-5, СП-6, СПП, БП та ПАБ-9;
- 5,45/30-мм стрілецько-гранатометний комплекс «Кенар» у складі АКСБ74У, патрона 7У1, пристрою безшумної та безполум'яної стрільби ПБС-4, 30-мм безшумного гранатомета 6Н17 з кумулятивно-запалювальною гранатою 7Г23 та металевим патроном ПХС-19;
- 5,45/40-мм двосередовищний стрілецько-гранатометний комплекс АДС у складі автомата двосередовищного спеціального під патрон

5,45x39 мм (ПСП та ПСП-У для підводної стрільби, 7П6, 7Н10 та 7Н22 для стрільби на повітрі) та гранатомета ВОГ-25;

- 7,72/30-мм стрілецько-гранатометний комплекс «Тиша» у складі доробленого 7,62-мм автомата АКМС з приладом для беззвучної та безполум'яної стрільби ПБС-1 та 30-мм підствольного гранатомета та спеціального вишибного патрона ПХС-19.

Отже, для усунення звуку пострілу від «балістичної» хвилі в комплекті з ПЗРЗП (ПБС-1) до автоматів Калашникова модернізованих (7,62-мм АКС та АКМС) використовуються спеціальні дозвукові патрони. Наприклад, спеціальний дозвуковий патрон – УС, який (на відміну від 7,62-мм патрона ПС) не створює балістичну хвилю по траєкторії та характеризується наявністю: спеціальної кулі з великою масою (на 4,7-4,8 г) та довжиною (на 6,8-7,1 мм); сталевого осердя в головній частині та свинцю у ведучій та хвостовій частинах; чорно-зеленого лакофарбового покриття головної частини; меншій початковій швидкості (на 415-425 м/с); меншої маси (на 1,0-1,1 г) спеціального порохового заряду (марка П-45 порівняно з ВУфл – у ПС).

Для 5,45-мм АК-74 розроблений ПБС-4. «Безшумною» модифікацією укороченого 5,45-мм автомата АКС-74У є автомат АКСБ-74У. Для стрільби з АКС-74У з ПБС-4 та стрілецько-гранатометного комплексу 6С1 «Канарка» застосовується спеціальний безшумний дозвуковий патрон зі зменшеною швидкістю кулі – УС, який (на відміну від 5,45-мм патрона ПС) має: спеціальну кулю з більшою масою (на 1,6-1,8 г), меншою довжиною (на 0,9-1,0 мм), сталеве осердя в головній та ведучій частинах, свинцем в хвостовій частині, чорно-зеленим лаковим покриттям головної частини, меншою початковою швидкістю (на 575-600 м/с); меншою масою (на 1,1-1,2 г), спеціального порохового заряду (марка П-45, порівняно з Сф033фл – у ПС).

За ефективністю така зброя у деяких випадках виявилася більш ефективною, ніж зброя з глушником. У рф було розроблено достатньо велику кількість зразків безшумних патронів серед яких у тому числі:

- 7,62-мм патрони СП-2 та СП-3 – для ножа, що стріляє НРС та двоствольного малогабаритного пістолета МСП;

- 7,62-мм патрон «Змія» ПЗ, ПЗА, ПЗАМ – для двоствольних пістолетів С-4 та С-4М «Гроза»;

- 7,62-мм патрон СП-4 для розвідника спеціального НРС-2 та самозарядного пістолета ПСС та інші.

По суті такі патрони є не чим іншим, як зарядженими стволами та при неправильному поводженні являють велику небезпеку порівняно зі звичайними патронами.

На сьогодні сформувалися два основних способи задачі зниження рівня звуку пострілу:

- 1) безпосереднє застосування ПЗРЗП («глушників» у вигляді різних ствольних насадок) зі спеціальною зброєю;
- 2) застосування ПЗРЗП замкнутого типу у вигляді спеціальних комплексів, з розширенням та запиранням порохових газів у перемінно-замкнутому об'ємі ствола, ствольної насадки або спеціального послабленого дозвукового патрона.

В зброї спеціального призначення широко використовуються компоновані схеми «бул пап» та пістолетного типу (з магазином, розташованим в руків'ї). При компонуванні типу «бул пап» вузли запирання каналу ствола та живлення розташовані позаду руків'я керування вогнем, тобто інтегровані в приклад, що при значному зменшенні габаритів зброї дозволяє зберегти незмінною довжину ствола та, відповідно, балістичні показники зброї.

Можливість ведення безперервного вогню (чергами) притаманна виключно бойовій зброї. Інша особливість зброї, призначеної для ведення інтенсивного та маневреного ближнього бою – відсутність прикладу або можливість ведення вогню при складеному прикладі. Без упору прикладу в плече стрілець не здатен забезпечити точність прицілювання та стійкість зброї при стрільбі для впевненого ураження цілі на встановлених відстанях.

На підставі викладеного можна сформулювати групу основних кваліфікуючих ознак зброї спеціального призначення. Наявність у конкретного екземпляра зброї хоча б однієї з наступних ознак є достатньою підставою для висновку про спеціальне призначення цієї зброї:

- вказівка виробника (розробника) про спеціальне призначення зброї;
- можливість ведення автоматичного вогню (чергами);
- компонування зброї по схемі «бул пап» або пістолетного типу;
- наявність в конструкції зброї пристрою зниження рівня звуку пострілу, передбачена виробником (розробником) можливість установки таких пристроїв; використання в зброї в якості штатних боєприпасів патронів з механічним запиранням порохових газів в гільзі патрона або патронів спеціального призначення з дозвуковою швидкістю польоту кулі.

Внаслідок великої різноманітності конструктивних схем, не завжди вогнепальна зброя спеціального призначення має яку-небудь із вже зазначених ознак. Існують й інші конструктивні рішення, які також покращують балістичні й тактичні показники зброї. Причому деякі з них можуть

застосовуватись у конструкції як бойової, так і мисливської зброї, а також зброї спеціального призначення.

Використання в якості штатних боєприпасів патронів спеціального призначення.

Безшумний патрон – патрон з товстостінною гільзою та пробкою-клейтухою, який забезпечує відсічку порохових газів. У момент пострілу пробка-клейтуха під впливом порохових газів рухається вперед, виштовхує кулю, після чого впирається в звуження та не виходить з гільзи, запираючи в ній порохові гази та забезпечуючи безшумність.

Куля в такому патроні – дозвукова, що забезпечує відсутність балістичного хлопку.

Безшумні патрони з огляду на особливості будови призначені для стрільби з короткоствольної зброї (пістолетів), адже розгін кулі в стволі відбувається на довжині, яка не перевищує довжину ходу штоку, який не може бути довший за патронну гільзу. Шток-піддон призначений для виштовхування кулі та запирання порохових газів у гільзі. Гільза товстостінна, скат гільзи є уступом для зупинки поршня. Капсуль-запалювач вставлений у втулку утримується замкнутою кромкою донної частини гільзи. Поршень штовхача має сферичну виїмку. Для забезпечення обтюрації порохових газів при їх розширенні стінка поршня притискується до стінки гільзи. Шток викидає кулю та зупиняється, упираючись у скат гільзи та блокуючи вихід порохових газів. Запирання порохових газів надає можливість виключити звук та обмежити габарити зброї у рамках бойового пістолету. Тобто у таких патронах під час пострілу порохові гази діють не на кулю, а на спеціальний шток, який виштовхує кулю з швидкістю 200-300 м/с та з дульною енергією приблизно до 300 Дж.

Як відомо, джерелами звуку є ударна хвиля, яка створюється головною частиною кулі, та порохові гази, котрі витікають зі стволу та викликають коливання повітряної маси. При русі кулі з дозвуковою швидкістю повітряний потік обтікає головну частину, не створюючи звуку. Збільшення швидкості кулі призводить до утворення донного розрідження повітряної маси, утворенню вихрових потоків, швидкість яких вища за швидкість кулі, що створює стрибок ущільнення повітря та посилення звуку. Для зниження рівня звуку слід скорочувати головну частину кулі, подовжуючи хвостовий конус, котрий зменшує інтенсивність утворення вихрового потоку та викликає ущільнення повітряної маси. Таким чином, для того, аби знизити рівень звуку при пострілі, необхідно надати кулі дозвукову швидкість та передбачити в її конструкції подовжений конус.

Однак при зниженні початкової швидкості, наприклад, у армійського патрону кал. 5,56 мм М193 з 980 до 310 м/с різко скорочується дальність ефективної стрільби. Це можливо частково компенсувати за рахунок збільшення маси кулі (так для 5,56-мм патрону маса кулі збільшена з 3,56 до 5,3 г). За великої маси кулі збільшується її поперечне навантаження, знижується втрата швидкості на траєкторії та, відповідно, дещо зростає ефективна дальність стрільби. Тому для безшумних патронів, розроблених на базі проміжних (автоматних) або гвинтівкових, масу куль збільшено порівняно зі штатними. Стійкість кулі на траєкторії досягається шляхом посилення гіроскопічного ефекту за рахунок більшої крутизни нарізів каналу стволу зброї.

За ефективністю така зброя у деяких випадках виявилася більш ефективною, ніж зброя з глушником.

Таким чином, лінійка патронів, які використовуються в якості штатних для зброї спеціального призначення, що перебуває на озброєнні відповідних російських підрозділів подана нами в таблиці:

Найменування боеприпаса	Тип зброї, яка використовує патрон
5,45х39 мм спеціальні підводні патрони ПСП, ПСП-УД	5,45-мм автомат двосередовищний АДС
5,66 спеціальний патрон для підводної стрільби (5,66х39 мм)	5,45-мм спеціальний підводний автомат
7,62-мм спеціальний пістолетний патрон для безшумної стрільби «СП-2» (7,62х35 мм)	7,62-мм компактний тризарядний безшумний стрілецький пристрій ТКБ-506 (ТКБ-506А)
7,62-мм спеціальний патрон для безшумної стрільби «СП-3» (7,62х38 мм)	7,62-мм малогабаритний спеціальний пістолет МСП «Гроза» (ТОЗ-37М), ніж розвідника стрілецький «НРС»
7,62-мм спеціальний пістолетний патрон для безшумної стрільби «СП-4» (7,62х41 мм)	7,62-мм самозарядний спеціальний пістолет «Вул», ніж розвідника стрілецький «НРС-2», 7,62-мм револьвер спеціальний Стєчка ОЦ-38
7,62-мм пістолетний патрон 7Н36 замкнутого типу (7,62х41 мм)	пістолет ПСС, револьвер ОЦ-38, ніж розвідника НРС-2
7,62-мм спеціальний пістолетний патрон для безшумної стрільби «ПЗА»	пістолет С-4
7,62-мм спеціальний пістолетний патрон для безшумної стрільби «ПЗАМ»	пістолет С-4 (С-4М) «Гроза»
7,62-мм патрон СП-16 (7,62х43 мм)	7,62-мм самозарядний пістолетний комплекс з малою демаскуючою дією ПСС-2
9-мм патрон «СП-5» з кулею зі	9,0-мм малогабаритний автомат 9А-

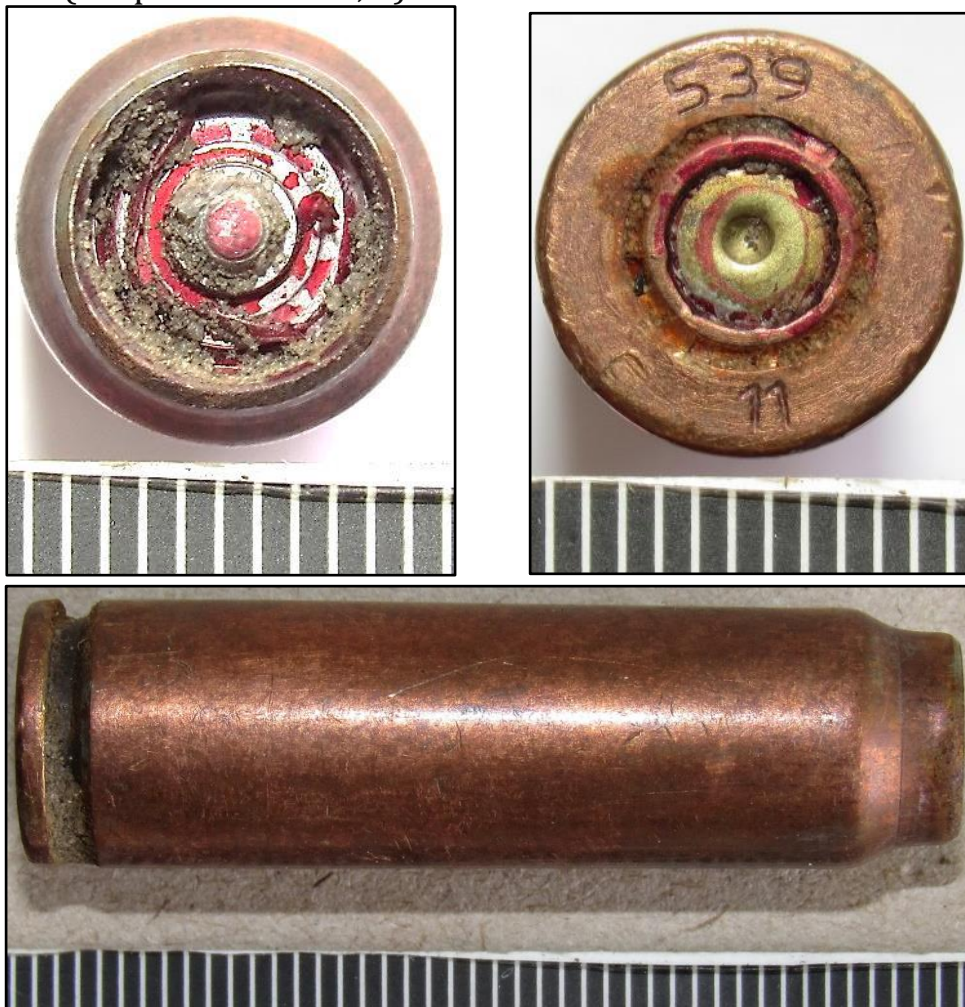
сталевим осердям (інд. 7Н8) (9х39 мм)	91, 9,0-мм малогабаритний автомат СРЗМ, 9-мм малогабаритний автомат СРЗМП ГСС «Вінторез», АС «Вал», АК-9, ГСК-94, СР-3 «Віхрь», СР-3М «Віхрь», штурмові автомати ОЦ-14-4А «Гроза» (виконання 01, 02, 03)
9-мм патрон «СП-6» з бронебійною кулею (інд. 7Н9) (9х39 мм)	
9-мм патрон «ПАБ-9» з бронебійною кулею (9х39 мм)	
9,0-мм проміжний патрон з кулею підвищеної пробивності (7Н9) (9х39 мм)	
9,0-мм пістолетний патрон 7У4 зі зменшеною швидкістю кулі	9,0-мм пістолет спеціальний СП «Удав» (6П72)
12,7х55 мм гвинтівкові патрони серії СЦ-130 (СЦ-130 ПТ, СЦ-130 ПТ1, СЦ-130 ПТ2, СЦ-130 ВПС, СЦ-130 ПУ)	ГССК «Вихлоп», АШ-12, РШ-12

Наприклад, в модернізованих автоматах Калашникова АКМ та АКМС використовується дозвуковий проміжний патрон – УС, який (на відміну від 7,62-мм проміжного патрону ПС) характеризується наявністю: спеціальної кулі з більшою масою (на 4,7-4,8 гр., тобто до 12 гр.) та довжиною (на 6,8-7,1 мм); сталевим осердям в головній частині та свинцю у ведучій та хвостовій частинах; чорно-зеленого лакового покриття головної частини; меншою початковою швидкістю (на 415-425 м/с, тобто дозвуковою початковою швидкістю 190 – 270 м/с); меншою масою (на 1,0-1,1 гр.) спеціального порохового заряду (марка П-45, порівняно з ВУфл – у ПС) (зображення № 6).

Зображення № 6. 7,62-мм патрон УС зр. 1943 р. зі зменшеною швидкістю (інд. 57-Н-231У), призначений для стрільби з приладом безшумної та безполум'яної стрільби ПББС-1.

Патрон СП-4, штатний до пістолету ПСС, який використовує один поршень-штовхач (обтюратор), що не виступає уперед з гільзи та виштовхував кулю у момент пострілу, запираючи порохові гази в корпусі гільзи, тим самим забезпечуючи безшумну та безполум'яну стрільбу. Автоматну кулю замінено на спеціальну, циліндричну кулю калібру 7,62 мм, виконану зі сталі. Для забезпечення обертання кулі по нарізах стволу в її передній частині є мідний ведучий пояс. Патрон СП-4 калібру 9х42 мм забезпечує безшумну та безполум'яну стрільбу, ефективна дальність при використанні пістолета ПСС досягає 25 м. Куля масою 9,3 г забезпечує безшумність, безполум'яність та бездимність пострілу. Особливостями СП-4 є: обтюрація продуктів згоряння порохового заряду та капсульного складу всередині гільзи; форма головної частини (плоска); куля СП-4 складається зі порошкового композиційного сплаву (заліза, цинку, свинцю та марганцю), не має оболонки (за виключенням ведучого мідного поясу); наявність лаку-герметика темно-червоного кольору по краю денця гільзи, в місці її з'єднання з кулею, низька початкова швидкість кулі (195-205 м/с). На відстані 30 м пробиває сталевий аркуш завтовшки 5 мм. При створенні патрону СП-4 калібру 9х41 мм проблему висування пістона (поршня-штовхача) було вирішено, металевий пістон повністю залишається в патроні. Після вдосконалення даний патрон стало можливим застосовувати в компактному самозарядному безшумному пістолеті ПСС (зображення № 7, 8).

Зображення № 7. Донце та штовхач гільзи патрона СП-4 калібру 7,62х41 мм.

Зображення № 8. Сліди від частин зброї на гільзі патрона СП-4 калібру 7,62x41 мм.

Зображення № 9. Куля патрону СП-6.

Зображення № 10. Сліди полів нарізів на кулі патрону СП-6.

В свою чергу всі 9-мм спеціальні патрони є варіантами патрону одного виду, які відрізняються різною конструкцією кулі та різною масою порохового заряду.

Зброя, в якій використовуються 9-мм спеціальні патрони (9х39): Спеціальні снайперські гвинтівки: ГСС «Гвинторіз»; ГСК-94; автомат спеціальний АС «Вал»; малогабаритний автомат: СР-3 «Вихор»; штурмові автомати: ОЦ-14-4А «Гроза» (виконання 01, 02, 03) та 9-А91.

Виробництво патронів було почато на Климовському штампувальному заводі (№711), а пізніше й на Тульському патронному заводі (№539).

9-мм снайперській патрон СПП з кулею підвищеної пробивальності (індекс ГРАУ 7Н9). Патрон було розроблено конструкторами Тульського патронного заводу, в 2002 році для заміни патрону СП-5. Патрон призначений для ураження живої сили, захищеної засобами індивідуального захисту на відстанях до 400 метрів. Куля забезпечує пробиття 5 мм сталевих аркуша (сталь марки Ст.3) на відстані 100 метрів, або пробиття бронежилету 6В23 на відстані 250 метрів. За заявою виробника, на дальності 100 метрів 50% куль укладаються в коло радіусом не більше 3,5 см. Серійне виробництво патронів було почато в 2006 році на Тульському патронному заводі (№539).

До 2009 року патрони випускались зі сталевими лакованими гільзами, а починаючи з 2010 року завод випускає патрони зі сталевими гільзами з полімерним покриттям. На донну частину гільзи наноситься стандартне маркування, притаманне для військових патронів. Куля напівоболонкова, довжиною 35,4 мм та масою 15,3-16,0 г з конусною хвостовою частиною та комбінованим, свинцевим та виступаючим сталевим осердям. Сталеve осердя довжиною 17,2 мм має оживальну форму з діаметром основи 7,7 мм. У головній частині конусу є плоска площадка діаметром 2,2 мм. Маса осердя 4,3 гр. Оболонка кулі виготовляється зі сталі, плакованої томпаком. Головна частина куль дослідних зразків зафарбовувалася в темно-фіолетовий колір, а серійних патронів у синій колір. Якість виготовлення деяких партій цих патронів низька. Різниця в оголенні осердя в одній пачці складає до 1,8 мм, а в одному «цинку» до 3 мм. Це позначається на масі кулі та її аеродинаміці, а як наслідок й на купчастості стрільби, що не є допустимим до снайперських патронів. Маса порохового заряду 0,55 гр. Початкова швидкість кулі 305-315 м/с. Середній максимальний тиск порохових газів у каналі стволу 270 МПа. Патрони пакуються в картонні коробки, по 20 штук у кожному.

Патрони для підводної стрільби призначені для спеціальної зброї, яка здатна уражувати противника під водою на порівняно невеликій дальності. Застосовувана зброя передбачає використання патрона специфічної

конструкції, в якій куля має довжину $L_n=20d$. Стабільний рух кулі в воді може бути забезпечений не за рахунок оперення або надання їй обертального руху та використання гіроскопічного ефекту, а за рахунок глісування її довгої кормової частини, створення кавітації водного потоку та часткового розрідження води з утворенням каверни (випарювання).

Стійкий рух подовженої сталевий кулі з конічною тупоконічною вершиною-кавітатором можливий тільки за умови, що $V_n > 80$ м/с.

Водне середовище істотно впливає на сам процес пострілу, який умовно можна поділити на два періоди:

1) з моменту початку руху кулі до моменту підходу майданчика-кавітатора до дульного зрізу (маса, що метається = маса кулі + маса стовбура води, який знаходиться в стволі);

2) з моменту виходу кавітатора кулі за дульний зріз до моменту вильоту її з каналу ствола (маса, що метається = маса кулі).

Застосування таких патронів передбачає використання короткоствольної зброї, адже чим більш довгий ствол, тим менша початкова швидкість. Наприклад, для патронів 5,56 мм використовують гладкоствольну систему з довжиною ствола $L_{ств}=270$ мм. Патрон має наступні характеристики: $m_n=16,5$ г, $L_n=100$ мм, $P_m=3100$ МПа.

Водночас, в окремих моделях зброї спеціального призначення в якості штатних використовуються звичайні патрони. В якості прикладів такої зброї можна навести 9,0-мм пістолет «безшумний» (ПБ), 9,0-мм автоматичний пістолет «безшумний» (АПБ), для стрільби з яких застосовуються пістолетні унітарні патрони 9x18 мм зразка 1951 р. або 9,0-мм пістолет-кулемет СП2МП та 9,0-мм самозарядний пістолет СР1МП під пістолетний патрон СП-10 (7Н29) 9x21 мм. Зазначене дає підстави для формулювання висновку про те, що використання спеціальних патронів для проведення пострілів зі зброї спеціального призначення є додатковою кваліфікуючою ознакою.

Підбір зазначених ознак в обох групах здійснено в результаті перевірки ефективності їх різних комбінацій відносно максимально можливої кількості зразків зброї, відомості про які доступні авторові. При проведенні більш ґрунтовних досліджень, а також нових конструктивних рішень, система цих ознак може бути доповнена або змінена.

Таким чином, при вирішенні питання про цільове призначення вогнепальної зброї пропонується відмовитись від визначення балістичних показників зброї, адже спеціальне призначення вогнепальної зброї визначається її спеціалізованими та експлуатаційними можливостями. Ці показники зумовлені сукупністю конструктивних рішень, використаних при

розробці зброї. Визначення та оцінка цієї сукупності в досліджуваному зразку дозволяє достатньо просто та об'єктивно вирішити питання про його цільове призначення. Встановлення збігу конструктивних ознак досліджуваного зразка хоча б з однією з ознак першої групи або з ознакою другої групи є підставою для висновку про те, що ця зброя є спеціальною.

Вбачається за доцільне оцінити ефективність та обґрунтованість пропонованих теоретичних положень шляхом їх експериментальної апробації на практиці експертами-балістами. У випадку позитивного результату ці положення могли би бути закріпленими в відповідній методиці, розробленій на їх основі.

Вечеря М.Р.

аспірант кафедри права,
(ПВНЗ «Європейський університет»)

ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Забезпечення участі учасників кримінального провадження є одним із головних завдань органів досудового розслідування та суду. На жаль, на практиці трапляються ситуації, коли потерпілі чи свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від вчинення процесуальних дій, змінюють свої попередні свідчення, дають неповні чи не достатньо чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування до них, їхніх родичів та членів сімей насильства, залякування, психічного примусу чи інших форм протиправного впливу.

У більшості зарубіжних країн до осіб, що є носіями певної юридично значимої інформації, застосовується досить велика кількість різноманітних, гарантованих державою заходів із забезпечення їх перебування у статусі свідка та подальшого безпечного існування. Здійснення такого захисту стало досить значною потребою і для українського суспільства.

Програми, що спрямовані на захист учасників кримінального процесу в провідних країнах світу, надають не тільки фізичний захист, але й моральну та матеріальну допомогу потерпілим, свідкам й іншим учасникам кримінального судочинства. Такого роду програми ефективно працюють у Сполучених Штатах Америки (далі – США), Федеративній Республіці Німеччина, Австрії, Франції та інших країнах.

В Україні щодо даної проблематики діє Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» [1]. Спеціальної ж програми, що забезпечує захист осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, немає.

Найбільш успішний досвід у реалізації принципу охорони права і свободи учасників кримінального судочинства на сьогоднішній день склався в тих країнах, які мають давні правові традиції та великий позитивний досвід у цій справі. Насамперед до таких країн можна віднести країни США, Великобританію, Італію, ФРН, Австрію та ін.

Основні положення здійснюваної у США спеціальної Федеральної програми захисту свідків, які свідчать у судах проти небезпечних злочинців (WITSEK), пов'язані із Законом про контроль за організованою злочинністю року, і надають правоохоронним органам досить широкі повноваження щодо створення свідку особливих умов для забезпечення його безпеки та встановлює строки виконання цих умов [2].

Більшість теоретиків та практиків сходяться на думці, що така програма є досить вдалим інструментом із недопущення різних видів впливу на особу, що дає показання у кримінальному провадженні в статусі свідка, а також врегульовує питання відшкодування шкоди особам, що її зазнали в результаті дачі показань, які викривають злочинця. Водночас, окремі науковці безспідставно зазначають, що реалізація програми із забезпечення безпеки свідків та інших учасників кримінального судочинства має значну кількість дискусійних питань, незважаючи на тривалий період її дії й доведену часом ефективність – це кошовність; переховування свідків від боргів, органів опіки й соціальних служб та ін. [3, с. 246].

У Великобританії надання допомоги потерпілим та свідкам є складовою кримінальної політики держави, у зв'язку з чим ухвалено «Хартію прав жертв». У низці норм законодавства цієї держави відтворено положення Декларації, зокрема передбачено право потерпілого чи свідка заявляти клопотання про нерозголошення в судовому засіданні його анкетних даних [4, с. 177]. Зазначена програма розповсюджується й на осіб, які здійснюють негласне співробітництво з правоохоронними органами, упроваджені в оперативну розробку, і яких необхідно уберегти від помсти. Законодавство країни містить норми, які гарантують анонімність особи, яка повідомляє правоохоронним органам інформацію про злочин. Якщо інформація є корисною передбачено виплату винагороди, як власне й в окремих штатах США.

У ФРН діє федеральна програма захисту свідків, а також приймаються регіональні (місцеві) програми. У країні застосовуються дві системи

забезпечення безпеки свідка: довготривалий захист, який забезпечується всіма доступними поліцейськими методами (охорона за місцем його проживання, роботи, в громадському місці та особливо в залі суду), і друга система заходів забезпечення безпеки, яка повністю ізолює свідка від зовнішнього світу та спрямована на сприяння підзахисній особі у виборі нового місця проживання, роботи, в занятті власним бізнесом, а також у наданні необхідної допомоги матеріального плану [5, с. 66-68].

Закон ФРН «Про регулювання питань забезпечення захисту свідків, яким загрожує небезпека» серед іншого містить низку положень, спрямованих на безпеку свідків та потерпілих. Зокрема такі як: приховування даних про особу, надання свідчень у масці або без публічної появи через мікрофон з іншого приміщення та зі спотворенням голосу, спрощення порядку отримання компенсації за заподіяну шкоду, проведення закритого судового засідання [6].

Вартим уваги також є практичний досвід Італії, де Програма щодо захисту свідків була прийнята у 1984 році. Італійське законодавство надає різноманітні види захисту та допомоги залежно від конкретних небезпечних обставин, в яких опиняється особа. Центральна національна комісія на підставі відомостей, наданих поліцією і прокуратурою, визначає небезпеку, яка погрожує «співпрацюючим» з правосуддям особам, констатує причини для надання їм «спеціальної програми захисту» та оцінює значимість і важливість показань, отриманих від осіб, які потребують захисту [7, с. 26]. Основна проблема, що ускладнює процес успішної реалізації захисту учасників кримінального провадження аналогічна до української - недостатнє фінансування.

Відповідно до Федерального закону № 526 Австрійської Республіки, свідками є особи, яким загрожує небезпека у зв'язку з тим, що вони володіють важливою інформацією щодо справ проваджень про злочини, які пов'язані з організованою злочинністю, проти державного устрою, у сфері незаконного обігу наркотиків та деякі інші тяжкі злочини. Заходи безпеки Австрії подібні до заходів безпеки європейських держав: переміщення свідка на безпечну територію, переселення в інше місце проживання (інше місто, або навіть інша держава); створення нової «історії» життя особи (легенди), оформлення нових документів; особиста охорона; зміна документів особи; встановлення зв'язку нових документів з наявними базами даних; відстеження поштових та електронних повідомлень на основі паролів та логінів, які надала підзахисна особа; соціальна адаптація на новому місці проживання; психологічна допомога потерпілому (свідку) тощо [5, с. 66-68].

Аналізуючи законодавство розвинених країн у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, можна дійти висновку, що у розглянутих державах законодавство, яке регламентує безпеку учасників кримінального судочинства, діє вже тривалий період. У зв'язку з чим механізм надання допомоги та захисту учасників є законодавчо розробленим, тому позитивні зарубіжні практики у цій галузі слід вивчати та використовувати при розробці українського законодавства.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
2. О состоянии и мерах борьбы с организованной преступностью в США. М., 1990. 98 с.
3. Поколотна М.А. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 241-252.
4. Фітцджеральд Д. Програма забезпечення безпеки свідків. *Правоохоронна діяльність в США*. М., 1998. С. 174-177.
5. Краснова К. А. Защита свидетелей в государствах-членах ЕС. *Международное право*. 2015. № 4. С. 66–86.
6. Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime United Nations Office on Drugs and Crime Vienna UNITED NATIONS New York, 2008.
7. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка, фінанси, право*. 2015. № 5. С. 24–27.

Винник А.О.

доцент кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 ІПФНП
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МЕХАНІЗМ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.

Із початком повномасштабного вторгнення, проблематика конфіскації майна набула нової актуальності, що загалом підтверджується спробами законодавця запровадити нові механізми відібрання активів. І якщо окремі процедури відчуження майна відомі чинному законодавству України, то інші є для нього новими викликами, зумовленими безпрецедентною, агресивною війною, розв'язаною рф проти України і її державності.

Так, у статті 41 Конституції України[1] зазначено, що в умовах воєнного стану примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване з мотивів суспільної необхідності та за умови попереднього і повного відшкодування їхньої вартості. Крім того, Цивільний Кодекс України у ч. 2 ст. 353 передбачає реквізицію тобто можливість примусового відчуження у власника майна в умовах воєнного стану з подальшим повним відшкодуванням його вартості [2]. А, відповідно до статті 354 Цивільного кодексу України до особи може бути застосовано позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення (конфіскація) у випадках, встановлених законом[2]. В цьому контексті мова іде про конфіскацію майна, передбачену ст.57 Кримінального Кодексу України тобто конфіскацію – покарання, спеціальну конфіскацію, передбачену положеннями ст. 96-1 КК України, а також так звану цивільну конфіскацію.

Як бачимо, усі вказані вище механізми конфіскації активів не є новими для чинного законодавства та мають досить виписану нормативну основу.

Так, перший вид конфіскації передбачає відчуження майна в умовах спеціального правового режиму, запровадженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24 лютого 2022 року[3]. Правовою підставою такого вилучення майна є Закон України «Про передачу примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 року [4], а також власне Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року[5].

Вказані нормативно-правові акти є правовою базою для застосування найпростішого способу конфіскації активів – конфіскації майна у зв'язку із воєнним станом. Цей вид конфіскації передбачає позбавлення власника права власності на майно для потреб держави. При чому таке вилучення має бути обов'язково оплатним і стосується будь-якого майна, незалежно від того чи має воно відношення до країни-агресора. Тут варто зауважити, що застосування такого виду конфіскації до російських активів є ризикованим з точки зору необхідності подальшого повернення, а точніше повного відшкодування його вартості.

Другим способом є конфіскація за рішенням суду у кримінальному провадженні або справі про цивільну конфіскацію та передбачає вилучення активів у осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених окремими статтями Кримінального кодексу України, та осіб, чий активи було визнано необґрунтовано набутими. Варто зазначити, що вказана процедура хоч і є дієвим механізмом, та має доволі вузький спектр впливу.

Зокрема дія цього конфіскаційного заходу лише в окремих, можна сказати виключних випадках, поширюється на російські активи, що в умовах сьогодення значно зменшує її актуальність.

Із вказаного можна зробити висновок, що в умовах війни єдиним заходом, спрямованим на стримування збройної агресії та підтримку економіки є конфіскація у зв'язку із воєнним станом. Разом із цим, такої конфіскації явно є недостатньо, а ні в економічному, а ні в політичному значенні в тих умовах, в яких опинилася сьогодні наша держава. Відтак, після подій 24 лютого постала нагальна потреба у забезпеченні можливості підтримувати економіку України не лише існуючими конфіскаційними засобами та, фактично, за рахунок майна громадян України, а, передусім, за рахунок активів, які мають пряме відношення до країни-агресора. Виклики сьогодення стали підґрунтям для запровадження нових механізмів конфіскації майна.

Одним із таких заходів є процедура, запроваджена Законом України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів» від 03 березня 2022 року [6], яка передбачає можливість вилучення, націоналізації чи конфіскації майна, що має зв'язок із країною-агресором. Зокрема іде мова про будь-яке рухоме і нерухоме майно, кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи), що знаходяться (zareєстровані) на території України та безпосередньо або через афілійованих осіб належать російській федерації та її резидентам. Особливістю такої конфіскації майна росії та її резидентів є те, що активи вилучаються примусово з подальшою реєстрацією Україною права власності на нього.

Разом з цим, нагального вирішення потребувала проблема компенсацій тих економічних втрат, які зазнає наша держава не лише за рахунок рф, як держави та компаній які працюють в Україні відповідно до її законодавства, а і від тих людей та організацій, які створили загрозу чи сприяли війні рф проти України. Саме тому Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» №7194 від 12 травня 2022 року був запроваджений ще один механізм конфіскації майна [7]. Вказаним законом удосконалено процес запровадження санкцій у вигляді конфіскації за рішенням Вищого антикорупційного суду. Фактично цей Закон передбачає новий вид санкцій який застосовується до приватних осіб та юридичних осіб-резидентів росії, які ухвалювали рішення про віну, сприяли збройній агресії, фінансово підтримував агресію, а також сприяли інформаційній війні. Особливістю цих санкцій є можливість їх застосування виключно у період воєнного стану (що

власне і ускладнює застосування), а також лише за рішенням відповідного судового органу.

Тут варто вказати, що попри численні недоліки усіх проаналізованих видів конфіскаційних заходів, правовий аналіз кожного з яких потребує додаткового самостійного наукового дослідження, окремі із них вже сьогодні успішно застосовуються на практиці. Так, нещодавно Вищий антикорупційний суд задовольнив позов Міністерства Юстиції України до підсанкційного громадянина рф про конфіскацію його майна на користь України. Це перше подібне рішення в українській судовій практиці, ухвалене відносно особи, яка підтримує збройну агресію щодо нашої країни, яке здійснене в порядку нового Закону №7194 є безумовно позитивним сигналом, який може слугувати підставою формування позитивної судової практики. Та потрібно пам'ятати про те, що подібні судові прецеденти мають формуватися, як на підставі міжнародно-правових норм, так і в рамках міжнародних стандартів конфіскації суверенних та приватних активів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.11.2022 р.)
2. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.11.2022 р.)
3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 22.11.2022 р.)
4. Про передачу примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 травня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 22.11.2022 р.)
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.11.2022 р.)
6. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів: Закон України від 03 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text> (дата звернення: 22.11.2022 р.)
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України №7194 від 12 травня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#Text> (дата звернення: 22.11.2022 р.)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

Рішення слідчого, дізнавача про проведення слідчої (розшукової) дії необхідно розглядати як процесуальну підставу її проведення. Воно є невід'ємним елементом кримінальної процесуальної форми і, незалежно від того, чи приймається таке рішення усно, або оформляється письмово (відповідним процесуальним документом), воно є процесуальною передумовою, процесуальною підставою проведення слідчої (розшукової) дії.

Якщо фактичні підстави проведення більшості слідчих (розшукових) дій, прямо або побічно передбачені законом, незмінні і завжди є певними відомостями, даними фактичного характеру, то форма вираження процесуальної підстави слідчої (розшукової) дії може носити варіативний характер.

Так, згідно із ч.2 ст. 234 КПК України, обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Однак, в разі затримання особи в порядку ч.6 ст.298-2 КПК України, особистий обшук проводиться без винесення спеціального рішення, а в усній формі посадовою особою.

Такі спеціальні умови, як випадки, що не терплять зволікання або невідкладно, здатні змінити процесуальну підставу проведення слідчої (розшукової) дії, зокрема, на наш погляд, передбачений в ст. 250 КПК України порядок проведення негласної слідчої (розшукової) дії без судового рішення. Нагадаємо що негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій.

Таким чином, форма вираження процесуальної підстави проведення слідчої (розшукової) дії носить варіативний характер. Рішення про проведення слідчої (розшукової) дії в залежності від виду слідчої (розшукової) дії, рідше - в залежності від настання в конкретній слідчій ситуації певних умов, передбачених законом, може прийматися слідчим (дізнавачем) усно, письмово, або оформлятися як клопотання перед судом про проведення слідчої (розшукової) дії.

У теорії кримінального процесу вже висловлювалася думка про існування процесуальних підстав для проведення слідчих (розшукових) дій.

Рішення про проведення слідчої (розшукової) дії є одним з різновидів кримінальних процесуальних рішень, прийнятих в ході діяльності відповідних уповноважених осіб з розслідування кримінальних правопорушень. Іноді для позначення процесуальних рішень використовується поняття кримінального процесуального акту: рішення - це наділений встановлену процесуальну форму правовий акт, в якому орган розслідування, прокурор або суд в межах своєї компетенції у визначеному законом порядку дають відповіді на виникаючі у провадженні правові питання і висловлюють владне волевиявлення про дії, що впливають із встановлених обставин та приписів закону, спрямованих на досягнення завдань кримінального судочинства [1, с.18].

У кримінальному судочинстві процесуальне рішення про проведення слідчої (розшукової) дії може оформлятися, як правило, ухвалою, рідше постановою. Постанова є належним зовнішнім оформленням і способом закріплення в матеріалах провадження усного рішення про проведення слідчої (розшукової) дії, однією з умов законності його проведення. По інших слідчих (розшукових) діях клопотання, яке по суті відображає зміст постанови у більшості випадків, є формою звернення до суду для отримання дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії.

Окрім того, постанова чи ухвала про проведення слідчої (розшукової) дії виступає юридичним фактом, що породжує відповідні кримінальні процесуальні відносини.

Юридичний факт у формі процесуального правозастосовчого акту виступає підставою для виникнення процесуальних правовідносин. Значення юридичних фактів, що породжують кримінальні процесуальні правовідносини, набувають власне рішення у формі постанови та ухвали, якщо ми говоримо про слідчі розшукові дії.

Конкретним юридичним фактом, що породжує певні законом правовідносини між слідчим і іншими учасниками досудового розслідування, є винесені слідчим, прокурором постанови про проведення окремого слідчої (розшукової) дії або ухвали слідчим суддею.

У той же час деякі процесуальні рішення не мають письмової форми і отримують своє вираження за допомогою процесуальних дій. Таким прикладом може бути проведення допиту як слідчої (розшукової) дії.

У науковій літературі традиційно виділяються такі риси процесуальних рішень як актів застосування кримінального процесуального права: вони можуть бути винесені тільки державними органами і посадовими особами, що здійснюють кримінальне судочинство, в межах їх компетенції;

висловлюють владне веління органів держави; породжують, змінюють або припиняють кримінальні процесуальні відносини, підтверджують наявність або встановлюють відсутність матеріально-правових відносин; виносяться в установленому законом порядку і виражаються у встановленій законом формі.

Деякі вчені виділяють і інші риси процесуальних рішень: вони являють собою правовий висновок щодо конкретного питання, що виникає в ході розслідування кримінального провадження; відображають рівень пізнання (доведеність) обставин справи, який досягнутий на момент прийняття рішення; висловлюють внутрішнє переконання слідчого в його правомірності, своєчасності та достовірності; мають властивості законності, обґрунтованості, мотивованості та справедливості [2, с.8].

Таким чином, рішення є родовим поняттям, а ухвала, постанова, по відношенню до нього виступають як видові поняття, що відображають конкретну форму і зміст того чи іншого рішення.

Хоча КПК України не встановлює обов'язковості оформлення всіх рішень про проведення слідчих (розшукових) дій у вигляді постанови чи ухвали, все ж точне, відповідно до закону, складання процесуальних документів має велике значення. Фіксація процесуальних рішень у встановленій законом процесуальній формі, яка відображає природу відповідного рішення, забезпечує можливість перевірки допустимості отриманих доказів, впорядковує і дисциплінує діяльність осіб, які здійснюють розслідування, сприяє підвищенню його якості, а також правової культури осіб, залучених до сфери кримінального судочинства, формує одноманітну слідчу практику документування (оформлення) процесуальних дій і рішень.

Але постанова слідчого (дознавача), прокурор чи ухвала слідчого судді про проведення слідчої (розшукової) дії - це не тільки процесуальна основа для його проведення, не тільки формалізований акт. Це процес осмислення слідчої ситуації, аналіз обстановки, що склалася і пошук шляху подальшого розслідування. Ці процеси вже знаходяться в психологічній, соціальній, управлінській сфері людських взаємин. Йдеться про такі критерії прийняття процесуального рішення про проведення слідчої (розшукової) дії, як розсуд слідчого, самостійність у прийнятті ним рішень.

Список використаних джерел:

1. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы. М., 1976.

2. Муравин А.Б. Проблемы мотивировки процессуальных решений следователя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1988.

Гарасимів О.І.

доцент кафедри кримінального процесу та
криміналістики факультету № 1 ІПФПНП

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Ряшко О.В

доцент кафедри кримінального процесу та
криміналістики факультету № 1 ІПФПНП

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Виходячи зі змісту глави 24-1 КПК України, можна зазначити, що до спеціальних порядків кримінального провадження належить спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень. Необхідність запровадження цього інституту була зумовлена відсутністю процедури притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування, що унеможлиблювало забезпечення невідворотності покарання такої особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 7 КПК України, зміст і форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з огляду на особливості, встановлені законом.

Права на захист і доступ до правосуддя, які сторона обвинувачення повинна дотримати, використовуючи всі передбачені законом можливості, законодавець виокремив не випадково. Ці права є одними з фундаментальних прав підозрюваного в кримінальному провадженні, що передбачено не тільки в ст. 20, 21 КПК України поміж основних засад кримінального провадження, а й у ст. 55, 63 Конституції України як права людини, які не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [1, С. 63]

Набуття особою процесуального статусу підозрюваного на підставі ст. 2971 КПК України є найголовнішою підставою здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*). Відповідно до ч. 3 ст. 111 КПК України, повідомлення в кримінальному провадженні здійснюють у порядку, передбаченому главою 11 цього Кодексу. Глава 11 «Виклик слідчим, прокурором,

судовий виклик і привід» КПК України визначає, що в разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістку для передачі їй вручають під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК України).

Д. В. Коперсак вважає, що на органи досудового розслідування та суд має бути покладено обов'язок довести факт поінформованості підозрюваного, обвинуваченого про проведення щодо нього кримінального провадження з метою підтвердження факту умисного ухилення підозрюваного, обвинуваченого від правосуддя, а саме реальне підтвердження, ефективне повідомлення з метою дотримання принципу справедливості й недопущення порушень прав людини [2, С. 164]

Комплексний аналіз положень КПК України дає можливість виділити особливості спеціального досудового розслідування, що відрізняють його від загального порядку. До них слід віднести такі. По-перше, спеціальне досудове розслідування розпочинається з моменту винесення слідчим суддею відповідної ухвали (ч. 2 ст. 297-1 КПК України). Підставою для її винесення є звернення слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-2 КПК України). При цьому в КПК України прямо не зазначено, слідчий суддя якого саме суду уповноважений розглядати таке клопотання. І лише системний аналіз норм КПК України дає змогу зрозуміти, що клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

По-друге, спеціальне досудове розслідування здійснюється у кримінальному провадженні щодо злочинів, чіткий перелік яких передбачено ч. 2 ст. 297-1 КПК України.

По-третє, під час досудового розслідування підозрюваний (крім неповнолітнього) переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

По-четверте, спеціальне досудове розслідування здійснюється за обов'язковою участю захисника з моменту винесення слідчим суддею відповідної ухвали (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України). По-п'яте, усі процесуальні дії здійснюються, а рішення приймаються за відсутності підозрюваного.

Вирішуючи питання про здійснення спеціального досудового розслідування, слідчий суддя повинен упевнитися в наявності фактичних підстав для прийняття такого рішення. Серед таких підстав слід назвати: а)

наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК України; б) переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; в) оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук. За відсутності таких підстав слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, про що постановляє ухвалу.

Безумовно, є особливості у забезпеченні прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. Справа у тому, що кримінально-процесуальне законодавство регулює як реалізацію підозрюваним своїх процесуальних прав, так і їх охорону. Реалізація прав – це правомірна діяльність самого підозрюваного з використання ним своїх прав у кримінальному провадженні. Цій діяльності передуює знання підозрюваним змісту та меж своїх прав і самого порядку їх використання. Гарантіями реалізації прав підозрюваного стають, відповідно, кореспондовані ним обов'язки інших осіб, які здійснюють кримінальне провадження або беруть у ньому участь чи залучаються до нього [3, С. 4]

З урахуванням вищевикладеного спеціальне досудове розслідування слід розглядати як диференціацію процесуальної форми, яка передбачає особливий порядок розслідування злочинів, виключний перелік яких визначений у кримінальному процесуальному законі, стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Крім того, дослідження теоретичних аспектів та практики застосування інституту спеціального досудового розслідування приводить до висновку, що його запровадження зумовлено необхідністю притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування, та спрямовано на досягнення принципу невідворотності кримінального покарання.

Список використаних джерел:

1. Спеціальне досудове розслідування (in absentia): теоретичні та практичні проблеми законодавства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 62-78. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2019_1_11
2. Коперсак Д. В. Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень та практика Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 160–165.
3. Баулін О., Мазур О. Гарантії прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1 (17). С. 1–11.

Гловюк І.В.

професорка кафедри кримінально-
правових дисциплін Інституту права

Заслужений юрист України, докторка юридичних наук, професорка
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ НЕМОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПОВНОВАЖЕНЬ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇЇ НАСЛІДКІВ

Незважаючи на те, що зміни до КПК України стосовно провадження в умовах воєнного стану чинні з березня 2022 року, є ряд питань стосовно тлумачення та застосування цих норм, у тому числі у такий сенситивній царині, як обмеження права на свободу.

Зокрема, в ухвалах слідчих суддів при розгляді питання про продовження строку тримання під вартою можна зустріти посилання на те, що «продовження строку тримання під вартою може бути безпосередньо здійснено керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, вочевидь шляхом прийняття відповідної постанови згідно із положеннями ст.110 КПК України. При цьому КПК України прямо не пов'язує право керівника органу прокуратури на прийняття відповідної постанови про продовження строку тримання під вартою із об'єктивною неможливістю слідчого судді здійснювати повноваження щодо судового контролю, на відміну від питання обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, яке КПК прямо пов'язує із об'єктивною неможливістю розгляду слідчим суддею такого питання в установленому цим кодексом порядку» [1]. Нами вже доводилась неправильність такого тлумачення [2], хоча воно й викликане нечіткими формулюваннями ст. 615 КПК України.

Розвиток судової практики показує, що оцінка можливості виконання повноважень слідчим суддею здійснюється не лише керівником органу прокуратури, а й самим слідчим суддею, й тлумачиться не у вузькому розумінні стосовно функціонування суду, а у розрізі можливості розглянути та вирішити клопотання з урахуванням нормативно встановлених умов його розгляду та вирішення. Це, як видається, цілком обґрунтовано потребами кримінальної юстиції в умовах воєнного стану, проте, певною проблемою є те, що законодавець не встановив наслідків констатації слідчим суддею

неможливості розгляду вже поданого клопотання. Наведемо приклад вирішення цього питання в ухвалі слідчого судді: «враховуючи ... об'єктивні сумніви у можливості проведення судового розгляду у строки, визначені ухвалою слідчого судді від 16.08.2022, за обставин що склались, неможливість конвоювання підозрюваного до суду за умов численних масованих обстрілів міста Києва, триваючих сигналів повітряних тривог, відсутність обладнаних укриттів від ракетних обстрілів в приміщенні суду, віялових відключень електроенергії, та беручи до уваги той факт, що строк тримання під вартою підозрюваного закінчується 15.10.2022, що унеможлиблює подальше відкладення судового розгляду, слідчий суддя приходить до висновку про повернення клопотання про продовження строку тримання підозрюваного ОСОБА_1 під вартою особі, яка його подала, з одночасним роз'ясненням положень ст.615 КПК України щодо можливості прийняття відповідної постанови керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором» [3].

Тобто, як видно, слідчий суддя: констатував об'єктивну неможливість розгляду клопотання (хоча й з формулюваннями, які при буквальному тлумаченні ставлять під сумнів можливість застосування ст. 615 КПК України, адже зазначається про «об'єктивні сумніви у можливості проведення судового розгляду»); повернув клопотання (використовуючи аналогію закону, адже така підстава повернення клопотання КПК України не передбачена, хоча інший варіант дій, як видається, запропонувати неможливо, а ОП ККС ВС визнала можливість існування таких ухвал, хоча вони прямо не передбачені законом як таких, що «ухвалені в межах передбаченої КПК процедури із застосуванням положень ч. 6 ст. 9 КПК та загальних засад кримінального провадження, визначених ч. 1 ст. 7 цього Кодексу» [4]); роз'яснив положення ст. 615 КПК України щодо можливості прийняття відповідної постанови керівником органу прокуратури (хоча слідчий суддя не має повноважень надавати роз'яснення слідчому, прокурору та керівнику органу прокуратури, а в даному випадку це роз'яснення не сумісне з засадою змагальності); слушно відмітив недобросовісну поведінку сторони обвинувачення («ст. детективом клопотання подане поза межами строку, визначеного ч.1 ст.199 КПК України, та при цьому не враховано необхідність забезпечення участі учасників провадження під час судового розгляду та потрібний для цього достатній час, що призвело до неможливості виконання вимог ч.4 ст.199 КПК України та здійснення розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали. ... положеннями п.20-5 розділу XI Перехідних положень КПК України

встановлено, що під час досудового розслідування та під час судового розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою подається не пізніше ніж за десять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Дотримання вищевказаного строку надало б змогу забезпечити організацію судового розгляду та дотримання прав учасників, що не було враховано ст. детективом при зверненні з клопотанням в даній ситуації» [3]).

Крім того, є питання, про яке слушно пише Д. Губницький, чи остаточне вирішення відповідного питання судом стосується клопотання прокурора при розгляді якого власне і настали умови передбачені ч. 6 ст. 615 КПК України? Або вирішення відповідного питання судом після «автоматичного» продовження строку потребуватиме внесення прокурором нового клопотання, його зміни або доповнення згідно ч. 2 ст. 185 КПК України, оскільки клопотання, яке залишилось не вирішеним слідчим суддею, не містить посилання на обставини застосування вказаної норми? [5] КПК України не містить відповіді на це питання, проте, немає перешкод, щоб розглянути таке клопотання; разом з тим, якщо клопотання повертається, то для його розгляду воно має бути подане ще раз.

Отже, судова практика демонструє подальший розвиток тлумачення положень «воєнного» розділу КПК України, зокрема, у частині ідентифікації неможливості реалізації слідчим суддею повноважень та її наслідків, зокрема, з урахуванням наслідків атак росії на нашу критичну інфраструктуру. Це, як ніколи, вимагає добросовісної процесуальної поведінки усіх суб'єктів кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Ухвала слідчого судді від 25 жовтня 2022, справа № 991/4757/22, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107064822>
2. Гловюк І. Зміна повноважень керівника органу прокуратури щодо позбавлення свободи особи: новели КПК України. Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 330-331.
3. Ухвала слідчого судді від 12 жовтня 2022, № 991/4526/22, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106720933>
4. Постанова ОП ККС ВС від 31 травня 2021, справа N 646/3986/19, URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/97429838>
5. Губницький Д. Нюанси нового законодавства щодо питання про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/234575-nyuansi-novogo-zakonodavstva-schodo-pitannya-pro-prodovzhennya-zapobizhnogo-zakhodu-u-viglyadi-trimannya-pid-vartoyu>

Гутник А.В.
старший оперуповноважений СКП
доктор філософії у галузі права
(Калуський РВП ГУНП в Івано-Франківській області)

ОГЛЯД СТОРІНКИ У СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ОНЛАЙН-ШАХРАЙСТВ

Діджиталізація суспільства спричиняє відхід від «традиційних» форм спілкування, ведення бізнесу, способів відпочинку. Спрощення бюрократичних процедур отримання банківської карти, переказу коштів, швидке поширення інформації через соціальні мережі спрощує не тільки щоденне життя, але і вчинення кримінальних правопорушень.

В Україні дозволена дія усіх соціальних мереж («Твітер», «Вотсап», «Тік Ток», «Фейсбук», «Інстаграм», «Телеграм» тощо), окрім російських інтернет-сервісів (Вконтакті, Однокласники), які заборонені указом Президента України Петра Порошенка № 133/2017 від 15 травня 2017 року [1]. Основна мета соціальних мереж є комунікація між учасниками у вигляді тексту, фото, аудіо чи відео повідомлень, проте у руках зловмисників вони стали новим інструментом вчинення шахрайства.

З початком повномасштабної російсько-української війни соціальні мережі почали використовувати як майданчики для збору грошових коштів на потреби ЗСУ. Бажання допомогти військовим, пришвидшити перемогу України створили попит на онлайн-волонтерство та онлайн-збори коштів, як відповідну пропозицію. Вказане не пройшло повз шахраїв, які незважаючи на війну, готові обманювати населення та збагачуватися чужими коштами.

Речниця Національної поліції України Мар'яна Рева зазначила, що кількість шахрайств з початку року збільшилася практично на 30% у порівнянні з минулим роком [2]. Фіктивна допомога ЗСУ входить у топ-10 шахрайств Київської області станом на 09.11.2022 р. [3]. Практично усі такі шахрайства повністю або частково здійснюються з використанням соціальних мереж.

«Волонтери» публікують інформацію про терміновий збір на військову форму, спорядження, автомобіль чи лікування військового та, користуючись довірливістю громадян, збирають численні суми на свої рахунки. У своїх дописах вони зазвичай використовують чужі фото та відео, які

знаходять у соціальних мережах. Фактично огляд допису про фіктивний збір грошових коштів для ЗСУ здійснюється одразу після допиту потерпілого та надає можливість отримати відомості для планування і проведення наступних процесуальних та слідчих (розшукових) дій.

Огляд сторінки у соціальній мережі дає можливість встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Зокрема, час публікації допису про фіктивний збір коштів; зміст оголошення; реквізити банківської карти; фото чи відео від військового, яке використовують для надання оголошенню реалістичності.

Для надання можливості збирання доказів в електронній формі, імплементації тимчасових заходів, спрямованих на ефективну міжнародну співпрацю щодо протидії кіберзлочинності та з метою підвищення ефективності досудового розслідування за «гарячими слідами» та протидії кіберзлочинам до КПК внесено зміни згідно із Законом від 15.03.2022 р. № 2137-ІХ та який набрав чинності 22.03.2022 р. Так, п. 1 ч. 2, ч. 4 ст. 99 КПК доповнено терміном «комп'ютерні дані», а ч. 2 ст. 237 КПК доповнено абзацом про огляд комп'ютерних даних, який проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі) [4, 5].

Ще до внесення відповідних змін до КПК нами розроблено рекомендації щодо проведення огляду сторінок у соціальних мережах та неодноразово наголошувалось на необхідності забезпечення безперервної відеофіксації екрана пристрою під час огляду, що дає можливість ознайомитись з електронним документом повторно, у випадку його зміни, пошкодження, модифікації чи знищення. [6; 7, с. 148–153; 8, с. 128–133]. Тому, ми погоджуємось з Іриною Гловюк та Віктором Завтуром, які слушно зазначають, що положеннями щодо огляду законодавець вирішив проблему, яка існувала стосовно огляду інтернет-сторінок, профілів у соцмережах, ютуб-каналах, тік току тощо [9].

Отже, соціальні мережі є звичним інструментом вчинення онлайн-шахрайств. Правопорушники адаптували існуючі схеми вчинення шахрайств до умов війни та активно використовують їх для фейкового збору коштів на потреби армії. Огляд сторінки у соціальних мережах дає можливість встановити подію кримінального правопорушення, вид та розмір шкоди та інші відомості, необхідні для вирішення завдань КПК. Законом України № 2137-ІХ від 15.03.2022 р. КПК доповнено нормою, яка регламентує порядок

проведення огляду комп'ютерних даних, що вирішує проблему огляду сторінок у соціальних мережах. Законодавець визначив декілька способів фіксації змісту комп'ютерних даних, проте вважаємо, що безперервна відеофіксація екрана пристрою під час огляду забезпечить належність та допустимість такого доказу.

Список використаних джерел:

1. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): рішення РНБО від 28.04.2017 р., введене в дію указом Президента України від 15.05.2017 р. № 133/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> (дата звернення: 24.11.2022).
2. Число шахрайств збільшилося на третину – поліція. Суспільне новини : веб-сайт. URL: <https://www.google.com/amp/s/suspilne.media/amp/321014-cislo-sahrajstv-zbilsilosa-na-tretinu-ak-sahrai-adaptuvali-svoi-shemi-do-vijni/> (дата звернення: 24.11.2022).
3. Топ-10 підступних шахрайств: поліція Київщини застерігає громадян. Головне управління Національної поліції в Київській області : офіційний веб-портал. URL: <https://kv.npu.gov.ua/news/top-10-pidstupnykh-shakhraistv-politsiia-kyivshchyny-zasterihaie-hromadian> (дата звернення: 24.11.2022).
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 р. №2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n11> (дата звернення: 24.11.2022).
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності досудового розслідування за «гарячими слідами» та протидії кібератакам»: пояснювальна записка до проекту Закону України від 13.03.2022 р. № 7148. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245217> (дата звернення: 24.11.2022).
6. Ратнова А. В. Проведення огляду облікового запису користувача в соціальній мережі під час досудового розслідування кримінального провадження. *Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник»*. 2020. Випуск №3 (32). С. 97–102.
7. Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: дис. на здобуття ступеня д-ра філософії: 12.00.09 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2021. 248 с.
8. Гутник А. В., Хитра А. Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 204 с.
9. Гловюк І., Завтур В. Від окремого до загального. Підвищення ефективності досудового розслідування: до питання пропорційності обмеження прав людини. Закон і бізнес : веб-сайт. URL: <https://zib.com.ua/ua/pda/151120.html> (дата звернення: 24.11.2022).

Дегтярьова Б.І.

Здобувачка освітнього ступеня «бакалавр»

3-го курсу, факультету № 3 ІПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник

Татарин І.І.

доцент кафедри кримінального процесу

та криміналістики, к.ю.н., доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення держави-агресора в Україну та ведення воєнного стану на території всієї нашої країни, нагальним питанням стало внесення деяких змін до чинного кримінального процесуального законодавства. На фоні збройних дій особливої уваги вимагає здійснення досудового розслідування і судового провадження, зокрема і проведення такої слідчої (розшукової) дії як обшук, яка своєю чергою має свої специфічні особливості.

Власне, тому законодавцем було впроваджено цілу низку нормативно-правових актів, які регламентують порядок реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. Нововведенні зміни не обійшли стороною й IX-1 розділ Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1], який отримав назву «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Наше завдання це якомога детальніше здійснити аналіз цих кримінальних процесуальних новел.

Слід одразу розпочати з того, що на загальних підставах початок кримінального провадження відбувається, коли слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Проте, недавно втілені корективи дозволяють зробити цю процедуру по-іншому. Зараз, відповідно до п. 1. ч. 1. ст. 615 КПК України цим суб'єктам достатньо буде винести постанову про початок досудового розслідування, з урахуванням вимог ст.

615 КПК України. Це зумовлено тим, що в сьогоденних негативних реаліях можливі відключення електроенергії та глобальної мережі Інтернет тощо [2, С. 13].

Наступним не менш важливим доповненням до законодавства, стало положення п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, яке закріплює що, якщо слідчий суддя за об'єктивних причин не може виконувати свої повноваження у певній місцевості в умовах воєнного стану, то керівник відповідного органу прокуратури має право винести постанову, наприклад, про дозвіл на проведення обшуку (коли за загальних форматом це має бути лише на підставі ухвали слідчого судді місцевого суду, згідно з ст. 234 КПК України). Ця постанова має бути винесена за клопотанням прокурора, або клопотанням слідчого, погодженого з прокурором [3, С. 103].

Дані нормативно-правові приписи є досить дискусійним явищем, оскільки багато науковців заперечують «перекладення» функцій судового контролю на сторону обвинувачення, тобто прокурора. Однак ми вважаємо, що ця норма є досить виправданою і логічною в умовах воєнного стану. Уявімо ситуацію: правоохоронним органам необхідно здійснити обшук транспортного засобу підозрюваного у скоєнні колабораційної діяльності, регламентованої ст. 111-1 Кримінального кодексу України. Однак суд, до територіальної підсудності якого належить розгляд клопотань відповідного органу досудового розслідування, не працює. Саме тому «присвоєння» таких повноважень знайшло своє втілення у кримінальну процесуальному законодавстві.

Особливості здійснення обшуку в умовах воєнного стану торкнулись також інших аспектів: часу проведення обшуку, залучення понятих при його виконанні, фіксацію цієї пошукової процесуальної дії.

Дослідження питання щодо часу проведення обшуку, дозволило нам констатувати, що тепер його можна проводити у нічний час доби, відповідно до оновленого положення, регламентованого п. 4 ст. 223 КПК України. Раніше ж виконання такої процесуальної дії у нічний час допускалось лише коли затримка в її проведенні могла призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Дане нормативно-правове закріплення аналогічно вищезгаданим є теж цілком обґрунтованим. При цьому, обов'язково повинна бути застосована належна правова процедура, без порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження (право на залучення перекладача, на правову допомогу тощо) [3, С. 104].

Великого значення та аналізу вимагає така новація як можливість проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понятих, у випадках, коли їх залучення є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, водночас обов'язковим є фіксування таких процесуальних дій доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису, відповідно до п. 1 ч. 1. ст. 615 КПК України.

Виникає питання: чи дійсно було доцільним впроваджувати такі зміни у КПК України? Оскільки раніше законодавство чітко передбачало залучення не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи. Якщо дивитись через призму збройних дій – звичайно, що буде доцільно. Адже виникають ситуації, коли їхня участь дійсно буде загрожувати їхньому життю чи здоров'ю або ж взагалі таких учасників кримінального провадження неможливо найти. Це все ускладнює роботу органам досудового розслідування, оскільки потребує від них прийняття відповідного рішення, а також враховувати й обставини на певних територіях. Звичайно, де ситуація буде більш спокійною, то участь понятих відповідно буде обов'язковою.

Як вже зазначалось, в обов'язковому порядку буде фіксування обшуку доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Аналізуючи це положення, можуть виникнути суперечності. З одної сторони – це є правильний підхід, бо мобільний телефон чи інші засоби з функцією відеозапису є наявними майже у всіх. З другої сторони – назріває питання чи буде безперервний відеозапис належної якості (у нічний час доби), чи охоплюватимуть всі нюанси проведення такої слідчої (розшукової) дії, чи інші важливі фактори, які впливатимуть на подальше розслідування провадження. Слушною є думка, що було б доречно доповнити п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України ще одним реченням наступного змісту: «Такий відеозапис повинен відображати всі дії та рухи учасників проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи» [3, С. 104].

Якщо взяти до уваги інститут понятих в іноземних країнах, то у них ситуація дещо інша. Наприклад, у США та Великій Британії такий інститут взагалі відсутній. Натомість у Німеччині та Франції під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (під час проведення обшуку за відсутності власника) можлива, але не обов'язкова участь понятих. Латвія, Литва, Естонія мають схожі підходи до цього питання, у них поняті залучаються лише

під час проведення обшуку житла та деяких інших слідчих (розшукових) дій примусового характеру [4, С. 178].

Підсумовуючи вищезгадане, ми можемо дійти висновку, що проведення обшуку в умовах воєнного стану характеризується специфічними особливостями, які суттєво відрізняються від загального порядку його проведення. У цей нелегкий для всієї країни період, ці трансформації є вкрай необхідними, оскільки відбувається збільшення злочинів проти основ національної безпеки України, а також воєнних злочинів, які вимагають вчасного та ефективного розслідування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI (Редакція станом на 06.11.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. – 58 с.
3. Шаповал А. О. Огляд та обшук транспортного засобу в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* № 56. 2022. С. 102 – 105.
4. Перцова-Тодорова Л. М. Деякі питання участі понятих під час проведення обшуку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* № 2. 2019. С. 176 – 179.

Дуфенюк О.М.

доцентка кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету №1 ІПФПНП
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РИЗИКИ ДИСБАЛАНСУ У ДИХОТОМІЇ «МЕТА – ЗАСОБИ» В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відповідність або рівновага мети та засобів означає, що у своїй єдності вони формують позитивну моральну та соціальну оцінку певної поведінки. Бінарність мети кримінального провадження (матеріальна та процесуальна справедливість) зумовлює інколи конкуренцію між її складовими компонентами, що впливає на пріоритетність засобів, які обираються суб'єктами процесуальної діяльності для досягнення цієї мети. З огляду на

це, можна виокремити три категорії ризиків дисбалансу у цій сфері: (1) нівелюється мета встановлення істини (матеріальна справедливість) у кримінальному провадженні, але формально дотримується належна процедура (процесуальна справедливість), тобто правильність засобів є важливіша за мету; (2) мета встановлення істини (матеріальна справедливість) ставиться понад усе, але нівелюється належна процедура (процесуальна справедливість); (3) третя категорія ризиків стосується тих випадків, коли можна констатувати деформацію і мети кримінального провадження, і засобів її досягнення.

Ризики категорії «правильність засобів важливіша за мету». Прикладом превалювання належної процедури над метою матеріальної справедливості є масова практика укладення угод про визнання винуватості між підозрюваним/обвинуваченим та прокурором у США. Такі угоди набули усталеної практики в багатьох правових системах, але американська модель виявилась настільки гіпертрофованою, що видається найкращою ілюстрацією дисбалансу. Як стверджує Дж. Тернер, у США приблизно кожні дві секунди протягом типового робочого часу якась людина визнає свою провину, а в деяких юрисдикціях окремі прокурори можуть працювати місяцями, не беручи жодного разу участь у звичному судовому розгляді справ [1, с. 73].

Справедливе правосуддя, з притаманним йому традиційним відкритим та неупередженим судовим розглядом, трансформувалося до рівня адміністративного процесу правової оцінки злочину та визначення покарання, що стає результатом взаємного компромісу прокурора та обвинуваченого, в якому «кожен гравець має свій власний внутрішній мотив уникнути суду» [2, с. 19]. Для позначення такої практики навіть запропоновано поняття «тіньового процесу», оскільки він відбувається у «тіні» повноцінного відкритого та неупередженого судового провадження [3, с. 77], «безперебійно працюючою системою визнання вини» [4, с. 1435], «торгівлею правосуддям» [5] та багато ін.

Ідея переговорів обвинуваченого та прокурора загалом добра, адже щирісердечне зізнання та каяття слугує тим чинником, що має пом'якшити суворість наслідків діяння. За заощадження ресурсів розслідування, взяття на себе певних обов'язків з відшкодування шкоди, викриття протиправної поведінки інших осіб і т.д., обвинувачений отримує бонуси у вигляді «знижок» при визначенні покарання, передбачуваності вироку, можливості уникнути тривалого публічного процесу під пильним оком громадськості. Процесуальна справедливість досягається, буква процесуального закону дотримана, але при цьому може не бути встановлена істина, що має лежати в

основі справедливого застосування норм матеріального права. Як наслідок, «у країні, яка пишається тим, що є маяком демократії, верховенства права, захисту прав людини та прогресивної політики правосуддя, експоненціальне зростання переговорів про визнання вини є натомість чітким сигналом того, що американська система правосуддя працює не так добре», як видається на перший погляд [6, с. 109].

Ризики категорії «правильна мета важливіша за засоби». До цієї групи ризиків можна віднести застосовування специфічних засобів впливу на осіб, зокрема, провокація, залякування, фізичне насильство для досягнення високої мети – встановлення матеріальної істини, забезпечення безпеки осіб в умовах посилення терористичних загроз, гібридних війн, протидії транснаціональній та організованій злочинності, ургентна потреба врятування життя людей тощо. Тут належна процедура відходить на другий план. Саме тому такі специфічні засоби не раз ставали предметом дискусій, однак гострота питання насильства з боку правоохоронних органів не зникає. Панує небезпечний стереотип, що у XXI столітті, завдяки «гуманізації соціальних відносин» тортур стало менше [7, с. 64], однак насправді практика тортур існує у понад 90 % усіх країн [8, с. 8]. Ба більше, на порядку денному стоїть питання про потенційну можливість, як вимушений захід, офіційно дозволити певні «обмежені страждання» («рятівні катування», «профілактичні тортури», «спеціальні техніки допиту», «тортури без дотику») певним категоріям осіб в стінах спеціальних служб задля отримання важливої інформації [7, с. 66; 9, с. 11; 10, с. 5]. Дискутуються навіть інституційні механізми «видачі ліцензій» на катування в умовах екзистенційних загроз» [11, с. 19, 53–82], обговорюються проблеми «тортурних перельотів», коли з демократичних країн, в яких панує на офіційному рівні абсолютна заборона катувань, підозрювані/обвинувачені відправляються до тих держав, де тортури толеруються [12]. Прихильники таких практик наголошують, що йдеться про захист життя невинних людей, протидію тероризму, однак їх опоненти наголошують, що межі такого насильства, «точку зламу» кожної конкретної особи, встановити складно, а тому є велика загроза відкриття «скриньки Пандори», коли під егідою боротьби зі злочинністю в лещата системи потраплятимуть дедалі більше осіб, а «дозоване» насилля перетвориться у свавілля та ескалацію жорстокості правоохоронців.

Ризики категорії «неправильна мета і неправильні засоби». Деформована мета досягається деформованими засобами. До цієї групи засобів можна віднести маніпулювання зі статистичними даними для формування кращого формального показника ефективності функціонування системи

кримінального провадження, спотворення доказів з метою укриття правди, неправдиве представлення фактів стороною обвинувачення у суді, сугестивний тактичний вплив на суддів або присяжних, провокація протиправної поведінки, введення в оману обвинуваченого і т.д. Тут важливо зауважити, якщо захисник не має обов'язку досягати матеріальної та процесуальної справедливості, а намагається захистити суб'єктивні інтереси свого клієнта, то слідчий, прокурор мають такий обов'язок. Опонуючи думці про те, що в американському кримінальному процесі в прокурора немає обов'язку з'ясувати правду, правник Б. Гершмана провів спеціальне дослідження, в якому показав як маніпуляції та інші сумнівні дії прокурорів впливають на досягнення матеріальної та процесуальної справедливості [13]. Висловлюючи занепокоєння у зв'язку з появою таких агностичних міркувань, враховуючи власний досвід прокурорської практики в одному з офісів штату Нью-Йорк та визнаючи той факт, що система кримінального правосуддя часто помиляється, що призводило часом навіть до трагічних наслідків (тут автор згадує засудження до смертної кари осіб, які згодом були виправдані у зв'язку з розвитком технологій ДНК досліджень, що дозволили довести їх невинуватість), Б. Гершман виклав власний погляд на систему зсередини, дійшовши до наступних висновків. Прокурор може перешкоджати встановленню правди кількома способами: спотворення істини шляхом тиску на обвинуваченого, вводячи його в оману та спотворюючи факти; спотворення істини шляхом неправдивих висловлювань та подання суду чи присяжним неправдивої інформації; приховування істини через неповідомлення інформації про докази, що посилюють позицію сторони захисту або перешкоджання доступу сторони захисту до отримання доказів, потенційно здатних посилити лінію захисту; інша поведінка, внаслідок якої неможливе встановлення істини, наприклад, через використання помилок захисника [13, с. 312, 315]. Очевидно, в цих випадках ані мета, ані засоби не відповідають ідеї справедливого правосуддя.

Отже, балансування у дихотомії «мета – засоби» в кримінальному провадженні є складним, динамічним процесом. Як і в будь-якій сфері людської діяльності тут виникають ризики, знання та розуміння яких є важливим кроком до вироблення рішучих кроків їх мінімізації.

Список використаних джерел

1. Turner J. Plea Bargaining. Reforming Criminal Justice: Trial and Pre-Trial Processes. 2017. Vol. 3. P. 73–99.
2. Bukar Kagu A. Globalisation of Plea Bargaining: An imperative reform or a compromise of ideals? Strathclyde Law Review. 2017. Vol. 3. Issue I. P. 10–23.

3. Covey R. D. Signaling and Plea Bargaining's Innocence Problem. *Washington and Lee Law Review*. 2009. Vol. 66. P. 73–130.
4. Ortman W. When Plea Bargaining Became Normal. *Boston University Law Review*. 2020. Vol. 100. P. 1435–1499.
5. Devers L. Plea and Charge Bargaining. Research Summary. URL: <https://bja.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh186/files/media/document/PleaBargainingResearchSummary.pdf>.
6. Viano E. C. Plea Bargaining In The United States: A Perversion Of Justice. *International Review of Penal Law*. 2012. Vol. 83. P. 109–145.
7. Ягунов Д. В. «Malleus Maleficarum» сучасного суспільства: передумови і поширеність тортур у ХХІ столітті та політика протидії тортурам. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. С. 58–97.
8. Greer S. Is the Prohibition Against Torture and Cruel, Inhuman and Degrading Treatment Absolute in International Human Rights Law? *Human Rights Law Review*. 2015. Vol. 30. P. 1–37. DOI:10.1093/hrlr/ngu035.
9. Krey V., Roggenfelder T., Klein J. N., Staudacher P. Interrogational Torture in Criminal Proceedings. *Reflections on Legal History*. 2014. Vol. 1. P. 1–44.
10. Gross O. The Prohibition on Torture and the Limits of the Law. In *Torture: A Collection*. S. Levinson (ed.). Oxford University Press, 2004. P. 1–32.
11. Peter J. St. Can Torture Ever Be Justified for a Democracy? A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of Philosophy. Toronto: University of Victoria, 2013. 87 p.
12. Eski S., Eski Y. Dutch tolerance of torture? CIA extraordinary rendition flights in the Netherlands. Palgrave Communications. 2017. DOI: 10.1057/palcomms.2017.84.
13. Gershman B. L. The Prosecutor's Duty to Truth. *Georgetown Journal of Legal Ethics*. 2001. Vol. 14. P. 309–354.

Комісарчук Ю.А.
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету №1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Литвин Е. П.
здобувач освітнього ступеня «бакалавр»
4-го курсу факультету №1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ IN ABSENTIA В УКРАЇНІ

У 2014 р. Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень». Метою зазначених змін у законодавстві було забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності для осіб, які перебувають за межами території України або за межами її юрисдикції.

27 квітня 2021 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування», який доповнив Кримінальний процесуальний кодекс України та вніс низку інших важливих змін, які, з одного боку, вирішили певні питання, а з іншого – поставили нові. Згідно даного Закону спеціальне досудове розслідування та судовий розгляд за відсутності обвинуваченого здійснюватиметься щодо підозрюваного, який переховується на тимчасово окупованій території України; переховується на території держави-агресора з метою ухилення від кримінальної відповідальності або оголошений в міжнародний розшук.

Вивченням окремих питань щодо здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого займалися як вітчизняні, так і закордонні науковці, зокрема Д.Т. Арабулі, К.Г. Бендерська, І.М. Канюка, В.Т. Малярєнко, В.І. Маринів, Г.В. Матвієвська, Р.Г. Песцов, В.О. Попелюшко, О.Ю. Татаров, В.М. Трофименко та інші.

Відповідно до зазначених змін до глави 24-1 КПК, повістка про виклик особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала або перебуває на тимчасово окупованій території України, або перебуває на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-

агресором, публікується в засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. З моменту такої публікації особа вважається належно повідомленою про виклик. У випадку наявності в особи захисника копія повістки про її виклик надсилається захиснику.

Враховуючи зміни, які внесені до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування, можна визначити певні ризики процедури *in absentia*.

Так, у Законі не наводиться визначення поняття «спеціальне досудове розслідування», а це ускладнює розуміння даного інституту, а також ускладнює визначення моменту, коли може бути прийнято рішення про його здійснення. Відповідно до ст. 297-1 та ст. 323 КПК України, спеціальне досудове розслідування та спеціальний судовий розгляд здійснюються у випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений «переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, у тому числі на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, або оголошений у міжнародний розшук». Проте, момент, коли може здійснюватися спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження, чітко не визначений.

Крім того, не врегульовані проблемні питання щодо оголошення в міжнародний розшук. Тобто, єдиною підставою ініціювання рішення слідчого судді щодо початку спеціального досудового розслідування, стає сам факт винесення постанови про оголошення підозрюваного у розшук. Жодної конкретики щодо моменту оголошення в розшук, процедури оголошення, у главі 24-1 КПК не зазначено. На сьогоднішній день існують три різних погляди на питання, з якого моменту вважати особу оголошеною в міжнародний розшук, тобто, або з моменту винесення постанови про оголошення особи в міжнародний розшук, або з моменту скерування постанови до Національного бюро Інтерполу, або з моменту публікації щодо неї «червоної картки» Інтерполу [1].

Слушною є позиція М.А. Погорецького та О.С. Старенького, які зазначають, що правильність визначення сутності цього поняття залежить від чіткості розуміння порядку оголошення особи в міжнародний розшук та його безпосереднього здійснення, встановлення органу, який оголошує особу в міжнародний розшук, моменту, з якого особа вважається такою, що перебуває у міжнародному розшуку [2].

Отож, підсумовувавши вищесказане можна зробити висновок про те, що у загальних рисах підозрюваний вважається оголошеним у

міжнародний розшук за сукупністю наступних умов: 1) слідчим, прокурором винесена постанова про оголошення цієї процесуально визначеної особи у міжнародний розшук; 2) відомості, про винесення стороною обвинувачення постанови про оголошення підозрюваного у міжнародний розшук, мають бути внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 3) органом досудового розслідування подано відповідний запит (документи) до національного центрального бюро Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол; 4) розміщення (внесення) даних щодо підозрюваного інформаційній системі Інтерполу. Запроваджена процедура заочного розгляду кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого потребує суттєвого доопрацювання, оскільки її застосування у запропонованому вигляді, виявило певні прогалини у процесуальній процедурі, які ускладнюють діяльність судів щодо розгляду актуальних та резонансних проваджень *in absentia*.

Список використаних джерел

1. Нікітенко В.М. Проблеми досудового розслідування (*in absentia*). URL: [blob:https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/88e17fb2-3ff8-4201-8081-1b4811914551](https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/88e17fb2-3ff8-4201-8081-1b4811914551)
2. Погорецький М.А., Старенький О.С. Оголошення особи в міжнародний розшук: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2018. С. 71-88.

Коморанець В. В.

судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень

*(Рівненський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центру МВС України)*

ЯПОНСЬКИЙ КАСТЕТ «ЯВАРА»

Експертиза холодної зброї по суті є діагностичною і проводиться в цілях встановлення чи є досліджуваний об'єкт холодною зброєю, встановлення його типу, виду, способу виготовлення та включає в себе групу різноманітних предметів та пристроїв вражаюча здатність або нанесення ударів якими заснована на використанні м'язової сили людини.

Ми розглянемо один із різновидів холодної зброї, а саме ударно-дробильну. Ударно-дробильна холодна зброя – це предмети та пристрої, вражаючим елементом яких є ударна частина (частини), що призначена для розтрощення м'яких тканин та роздроблення кісток і являє собою зосереджену масу. Одним із яскравих, проте не поширених представників ударно-

дробидьної зброї, є «явара» або, як його ще називають «Японський кастет». Класичний кастет (cassetete), французький термін дослівно перекладається як «розбий голову», або «головоломка», сотні років успішно застосовувався не тільки вуличними бійцями, але і солдатами регулярної армії.

Явара – це дерев'яний, металевий або виготовлений з іншого міцного матеріалу стрижень, який затискають в кулаці таким чином, щоб кінці стрижня виступали з нього вгору і вниз [1]. Самі кінці стрижня можуть бути плоскими, зрізаними під кутом, загостреними або мати потовщення. В класичній формі, він являє собою короткий дерев'яний стрижень, використовуваний для тиску або ударів по чутливих точках «життєві точки» на тілі людини або для блокування ударів [2].

В процесі еволюції зброя вдосконалювалась, видозмінювалась від дерев'яної палки до сучасних видів.

Сучасними варіантами Явара є серія долонних паличок «SD» виробництва компанії «Cold Steel». Серія складається з двох паличок «Koga SD1» та «Mini Koga». Ці палички створені при співпраці з відомим майстром рукопашного бою Бобом Кога, котрий створив один з найефективніших систем поліцейського рукопашного бою. Обидві палички виготовлені з високоякісного полімерного матеріалу «Grivory». Довжина «Mini Koga» 16,5 см, маса 64 грами, «Koga SD1» довжиною 19,5 см, масою 150 грам. Не дивлячись на меншу довжину «Mini Koga», є вразі небезпечнішою зброєю завдяки загостреним кінцям [3].

Такі палички на заході часто називають «коппо» по назві розділу джиу-джитсу. В результаті спеціальних вправ та використанню спеціальних знарядь, запозичених із китайського «кемпо» [3]. Кемпо перекладається, як «закон кулака» або «наука рукопашного бою». Сучасні палички «коппо» часто виготовляються з металу. Наявність проточки на поверхні коппо та шнура для пальців рук, забезпечують дуже надійний хват в руці, а в поєднанні з загостреними кінцями роблять цю зброю дуже травмонебезпечною. Це необхідно враховувати при її використанні під час самозахисту. До різновидів паличок коппо можна також віднести «тактичні ручки», котрі набрали великої популярності в наш час.

В 70-х роках двадцятого століття, одним із винаходів зброї для самозахисту, став куботан. На вигляд – це брелок для ключів, проте більшість людей не здогадується, що в екстрених ситуаціях він може стати знаряддям для самозахисту. Пристосування набуло масової популярності. Класичний куботан представляє собою невеликий полімерний циліндр з пружинними кільцями для ключів. Для забезпечення надійного хвату циліндр має

кільцеві виступи або проточки. Творцю куботана вдалось створити недорого, ефективну та просту в опануванні зброю для самооборони, котра отримала широкого розповсюдження не тільки серед працівників правоохоронних органів, але і в звичайних громадян у всьому світі. Широкий популярності куботана сприяв і той факт, що по статистиці більшість нападів відбувається в той момент, коли в руці жертви знаходяться ключі від квартири або автомобіля. Наявність куботана в руці дозволяє дати миттєву відповідь для агресора.

Хочу зауважити, що не всі об'єкти зовні схожі на кастети, явара та ін. є холодною зброєю. Для визнання зброї холодною аналізують сукупність таких загальних криміналістичних ознак, як призначення для ураження цілі і придатність до неодноразового ураження цілі. Відсутність хоча б однієї з них є підставою вважати предмет таким, що до холодної зброї не належить.

Слід пам'ятати, що відповідно до частини 2 статті 263 Кримінального кодексу України, носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без відповідного дозволу, передбачає кримінальну відповідальність. Тому будьте уважними під час вибору та придбання спеціальних засобів самозахисту, аби не потрапити у халепу. Навіть при наявності у вас на руках копії висновку експерта, з мережі Інтернет або від продавця, з зображенням предмета схожого на той, що Ви придбали та висновком про те, що об'єкт до категорії холодної зброї не відноситься, не позбавляє від відповідальності. Адже, належність чи не належність об'єкта до категорії холодної зброї встановлюється в результаті проведеного дослідження, конкретного екземпляра, судовим експертом який володіє спеціальними знаннями.

Список використаних джерел:

1. Попенко В.Н. Холодное оружие Востока и Запада. М. 1992. 213 с.
2. Асмолов К.В. История холодного оружия. Восток и Запад. Часть 2 / К.В. Асмолов. М. 1994. 342 с.
3. URL: <https://only-fly.ru/uk/pitanie/holodnoe-oruzhie-zheleznyi-kulak-holodnoe-oruzhie-udarno-drobyashchego/>.

Красюк І.П.
заступник начальника відділу
почеркознавчих досліджень лабораторії
криміналістичних видів досліджень
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України
(Державний податковий університет)

ДОКУМЕНТИ ЯК МАТЕРІАЛЬНІ НОСІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПІДПИСИ І КОРОТКІ ЗАПИСИ, ВИКОНАНІ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ ТА ЗАСОБІВ

Слід також з'ясувати, чи можуть підпис та/або короткі записи розглядатись як самостійні об'єкти експертного дослідження без «прив'язки» до такого матеріального носія, як документ. З цією метою з'ясуємо етимологію терміну «документ».

Питання про зміст дефініції «документ» у контексті сучасних наукових знань на сьогоднішній день є актуальним і до кінця невирішеним. Це пов'язано з тим, що тривалий історичний період (кілька тисячоліть) документи на паперових та аналогічних носіях були єдиною формою для зберігання та передачі інформації. Інші форми документів («аудіодокументи», «кінодокументи», «відеодокументи», «документи на машинних носіях інформації») мають більш коротку історію свого існування (трохи більше ста років), сучасний тезаурус щодо яких нині ще й досі не сформовано.

Державними стандартами України поняття «документ» визначено як матеріальний об'єкт з інформацією, закріпленою створеним людиною способом для її передачі у часі та просторі (ДСТУ 3017 – 95) [1, с. 19]. Розглядаючи документ як об'єкт судової експертизи або дослідження, В. К. Лисиченко визначає документ як письмовий акт або спеціально виготовлений предмет, який закріплює знаками природних мовних систем письма або спеціальних наукових та технічних знакових систем конкретні волевиявлення чи відомості функціонального характеру, практична значимість яких визначається нормами права [2, с. 186 187].

Виходячи з наведених визначень, поштовий полімерний конверт або коробка з картону, що містять дані від правителя та одержувача, можна вважати документом, а матеріали: картон, полімерний матеріал конверта, на яких виконані рукописні записи, кулькову ручку або фломастер, якими вони

виконані – як матеріалами письма, так і матеріалами документа. Однак, якщо ручка – це прилад, яким кожен користувався при письмі, то такі матеріали поверхні предмета, що використовується для виконання запису на ньому, як поліетилен або картон будуть звичними далеко не для кожної людини. Такі міркування слугували для виокремлення предметів, на яких виконані рукописні записи на традиційні та нетрадиційні [3, с. 131].

Підвищення ролі інформації зажадало переосмислення раннього терміну – «документ». Якщо спочатку вважалося, що документ виникає лише на паперовій основі, то швидкий розвиток науки і техніки спричинив появу нових типів матеріальних носіїв. В якості таких стали виступати перфокарти, перфострічки, магнітні записи, фотографії та ін.

На наше переконання, поняття документів ширше за поняття писемних актів. Цим поняттям охоплюються продукти застосування таких засобів фіксації як фото і кінозйомка, звуко- і відеозапис, креслення, схеми, рисунки та інші зображення, зокрема, й записи, отримані з використанням різних приладів реєстрації. На думку А.О. Ляш, письмо – лише один з можливих способів фіксації звукової мови [4, с. 23].

Ми приєднуємося до точки зору більшості науковців і вважаємо, що в інформаційному плані головним і визначальним фактором для документа мають бути відомості, дані, що в ньому зафіксовані, а форма фіксації відноситься до вторинних, похідних факторів.

Отже, узагальнюючи викладене, вважаємо що в сучасному криміналістичному розумінні документ – це письмовий акт або інший матеріальний предмет, який містить зафіксовану будь-яким способом фіксації інформацію про факти, події чи явища, що мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні. Саме інформаційний критерій вважаємо ключовим при віднесенні відповідного матеріального носія до об'єкта експертного дослідження, який містить підпис та короткий запис. Як свідчить аналіз експертної практики, у переважній більшості це саме офіційний письмовий акт (84 %). Водночас, почеркова інформація у вигляді підписів, коротких записів, може міститись на таких носіях, як пакет, коробка, упаковка, які можуть бути як паперовими (12%), так і непаперовими (4%).

Отже, приходимо до висновку, що матеріальним носієм інформації про факт письма, його ознаки та інші обставини, що мають значення у кримінальному провадженні, у нашому випадку є малооб'ємний рукописний продукт (підпис та/або короткий запис), виконаний за допомогою технічного прийому або їх сукупності, та відображений у відповідному документі.

З огляду на зроблені та обґрунтовані нами висновки сутності документа у криміналістичному значенні, можемо резюмувати, що підпис та / або короткий запис є складовими комплексу об'єктів експертного дослідження. До таких слід також віднести сам матеріальний носій, тобто документ у криміналістичному значенні, а також явища, процеси й події об'єктивної дійсності, пов'язані з розслідуванням кримінальним правопорушенням та відображені на матеріальних носіях інформації, які надаються для дослідження експерту.

Список використаних джерел:

1. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение: Учебник .2-е изд., перераб. И доп. К.: «Знання», 2000. 460 с.
2. Лисиченко В. К. Юридическое понятие документа и его назначение. Криминалистика и судебная экспертиза: сборник. Киев, 1972. Вып. 9. С. 186- 187.
3. Яскина В.Э. Почерковые объекты, выполненные с применением нетрадиционных материалов письма, как новый элемент системы объектов судебно-почерковедческой экспертизы. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. № 4 (76) 2017. С. 141 143.
4. Ляш А.А. Вещественные доказательства в досудебных стадиях уголовного процесса: Учебное пособие. К.: НИиРИО КВШ МВД, 1991. 80 с.

Крикунов О. В.

доцент кафедри кримінального права і процесу
кандидат юридичних наук, доцент
(Волинський національний університет імені Лесі Українки)

**КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ,
ПРОДОВЖЕННЯ ЙОГО СТРОКІВ**

Клопотання слідчого, прокурора про застосування тримання під вартою або продовження його строку подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до вказаного спеціалізованого суду (ч. 1 ст. 184 КПК). На нашу думку, С. І. Шаренко, О. Г. Шило слушно вказали, що законодавець таким формулюванням не врахував, що тримання під вартою також може бути потрібно застосувати і суду апеляційної інстанції [1, с. 56-57].

Клопотання слідчого, прокурора про застосування тримання під вартою або продовження його строку має відповідати загальним вимогам, встановленим у ст. 184 КПК. Клопотання як процесуальний документ повинно містити: 1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа; 2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення – ця кваліфікація має відповідати умовам, встановленим у ч. 2 ст. 183 КПК; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 4) посилання на один або кілька ризиків порушення процесуальних обов’язків підозрюваним, обвинуваченим, які розкриті у ст. 177 КПК; 5) виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м’яких запобіжних заходів; 7) обґрунтування необхідності призначення застави як альтернативи триманню під вартою у певному розмірі, та у разі внесення застави - перелік процесуальних обов’язків підозрюваного згідно із ст. 194 КПК. До клопотання додаються: 1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання; 2) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу; 3) підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Якщо клопотання про застосування тримання під вартою підготоване слідчим, то воно невідкладно подається прокурору-керівнику досудовим розслідуванням для погодження та направлення до відповідного суду. Це погодження передбачене п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК. Про обов’язок прокурора здійснювати контроль за законністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження акцентовано у Наказі Офісу Генпрокурора від 30.09.2021 р. № 309 [2]. Якщо відповідний прокурор після ознайомлення із клопотанням слідчого та додатками до нього не погодиться із його законністю або обґрунтованістю, то він повинен своєю постановою відмовити у їх погодженні та одразу повернути слідчому.

В. А. Завтур дійшов висновку, що систему гарантій законності й обґрунтованості рішень про застосування заходів забезпечення складають, окрім іншого, вимога щодо погодження з прокурором клопотань слідчого про

застосування заходів забезпечення, а також повноваження слідчого в разі відмови прокурора у погодженні такого клопотання звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідністю ініціює розгляд питань, порушених у ньому перед прокурором вищого рівня [3, с. 141]. Дійсно, ст. 311 КПК передбачає, що під час досудового розслідування слідчий, який здійснює розслідування, має право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність прокурора-керівника розслідуванням на досудовому провадженні. Скарга слідчого, повинна подаватися прокурору вищого рівня письмово не пізніше трьох днів з моменту відмови у погодженні клопотання прокурором.

Застосування тримання під вартою до кожної особи потребує внесення окремого клопотання. Таке зобов'язання дозволяє індивідуалізувати таке звернення до суду, що принципово важливо при спробах застосувати тримання під вартою. У контексті наведеного доцільно звернути увагу на слідчо-судову практику. Як вказав ВСС України, досить часто у клопотаннях про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчим, прокурором не зазначається точна інформація щодо даних про особу, стосовно якої подається таке клопотання (невірна адреса місця перебування, помилкові дані про прізвище, ім'я та по батькові тощо), не розкриваються обставини та не підтверджуються факти необхідності застосування до осіб запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; трапляються непоодинокі випадки, коли до клопотання не долучаються копії матеріалів кримінального провадження, які мають істотне значення під час розгляду клопотання і можуть суттєво вплинути на висновки слідчого судді, що є перешкодою для повного, всебічного та об'єктивного розгляду таких клопотань. Окрему проблему становить подання слідчими та прокурорами клопотання про обрання запобіжного заходу, в якому чітко не зазначено дати затримання особи, оголошення у розшук або попереднього тримання такої особи під вартою; не засвідчено копії доданих до клопотання документів; відсутній витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо вчиненого особою кримінального правопорушення, що стає суттєвою перешкодою у обчисленні строків та вирішенні питання щодо обґрунтованості підозри та оцінки наявних ризиків. Тому слідчим суддям необхідно ретельно перевіряти інформацію, яка надається слідчими (прокурорами) щодо застосування запобіжних заходів. При цьому у разі виявлення зловживань із боку слідчого (прокурора) вживати передбачених законодавством заходів реагування [4, п. 3.5].

За змістом ст. 199 КПК клопотання про продовження строку тримання під вартою має право подати прокурор, слідчий за погодженням із прокурором не пізніше, ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали. Якщо ж таке клопотання подане пізніше, воно вважається поданим із порушенням процесуальних строків. Слідчий суддя, суд у такому випадку, приймаючи клопотання, зобов'язаний порушити питання про дисциплінарну відповідальність слідчого, прокурора, який порушив процесуальний строк [5, п. 18].

Клопотання про продовження строку тримання під вартою, крім відомостей, зазначених у ст. 184 КПК, повинно містити виклад обставин, які: 1) свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або виникли нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою; 2) перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Таким чином, з точки зору обґрунтування рішення про необхідність продовження строку тримання під вартою це клопотання має інший рівень, аніж клопотання про застосування цього запобіжного заходу вперше.

Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування, продовження тримання під вартою, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше, ніж за 3 години, до початку розгляду клопотання. Така дія дозволяє стороні захисту обрати тактику опонування клопотанню про застосування або продовження тримання під вартою.

Список використаних джерел:

1. Шаренко С.Л., Шило О.Г Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: проблеми правового регулювання і правозастосування. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 1. С. 50-57.
2. Наказ Офісу Генпрокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30.09.2021 р. № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>
3. Завтур В.А. Прокурор як суб'єкт доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 140-146.
4. Узагальнення ВСС України судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14#Text>
5. Інформ. лист ВСС України «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13#Text>.

Максимовська С.С.

прокурор відділу представництва інтересів держави
з питань земельних відносин управління представництва
інтересів держави в судді
(Львівська обласна прокуратура)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЗНАННЯ

Із набранням чинності Законом України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, яким запроваджено інститут кримінальних проступків, законодавцем також передбачено особливості закінчення дізнання.

При цьому, питання процесуальних строків, і їх дотримання, при закінченні дізнання, порядок відкриття матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження, викликає низку питань як у науковців, так і у практичних працівників правоохоронних органів та суду.

Так, ст. 301 КПК України передбачено особливості закінчення дізнання.

Зокрема, дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи (більше ніж на три години), подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

В свою чергу, прокурор не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи більше ніж на три години, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну із зазначених дій:

1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а в разі затримання особи - про негайне її звільнення;

2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи більше ніж на три години);

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності. У такому випадку строк затримання особи не повинен перевищувати сімдесяти двох годин з моменту

затримання до початку розгляду провадження про кримінальний проступок в суді;

4) у разі встановлення ознак злочину, направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства. В такому випадку строк затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298-2 КПК України, зараховується до строку тримання особи під вартою [2].

При цьому, важливим є не лише дотримання процесуальних строків, передбачених ст. 301 КПК України, але і загального строку досудового розслідування, визначеного положеннями ст. 219 КПК України, оскільки досудове розслідування кримінальних проступків здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України.

Зокрема, згідно з вимогами ч. 1 ст. 219 КПК України строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом. Пунктом 1 ч. 3 ст. 219 КПК України визначено, що з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене протягом 72 годин у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 цього Кодексу. Строк досудового розслідування може бути продовжений з підстав та в порядку, передбаченому КПК України [2].

Зазначений у положеннях ч. 13 ст. 290, ч. 5 ст. 301 КПК України строк на направлення дізнавачем прокурору матеріалів кримінального провадження, прийняття рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, виготовлення та вручення копій матеріалів провадження стороні захисту прокурором, передбачений спеціальною нормою (ст. 301 КПК України), не повинен виходити за межі відносно загальної норми (ст. 219 КПК України).

Відтак, закінчення строку досудового розслідування, визначеного ст. 219 КПК України, після повідомлення особі про підозру, у вчиненні кримінального проступку, буде підставою для закриття кримінального провадження (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Із вказаним погодився Верховний Суд у постанові від 06.09.2022 у справі № 705/1850/21, виснувавши, що особливості закінчення дізнання, установлені ст. 301 КПК України, визначають правила щодо меж строків, якими повинні керуватись дізнавач та прокурор, при тому, що такі строки регламентують не строки досудового розслідування, а строки на виконання повноважень на певному етапі досудового розслідування, проте такі строки у своїй сукупності не повинні виходити за межі строків, передбачених п. 1 ч.

З ст. 219 КПК України, оскільки лише нормами цієї статті імперативно визначено граничні строки закінчення досудового розслідування у разі вчинення кримінального проступку та строки продовження досудового розслідування [3].

Окрім цього, варто зауважити, що у разі прийняття рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності, прокурор не пізніше трьох днів з моменту отримання матеріалів дізнання, а в разі закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо особи, яка затримувалась більше ніж як на три години - протягом двадцяти чотирьох годин повинен забезпечити надання: - особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, - потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилення копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб [2].

Слід зазначити, що у ч. 5 ст. 301 КПК України мова йде про надання копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, що за своїм змістом значно вужче поняття «відкриття матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження», тобто стаття 301 КПК України фактично не містить порядку відкриття таких матеріалів.

У разі відмови вказаних осіб їх отримати чи зволікання з отриманням, вказані особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання. Про відмову від отримання копій матеріалів дізнання чи неотримання таких копій складається відповідний протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати копії матеріалів дізнання, або прокурором, якщо особа не з'явилася для отримання копій матеріалів дізнання.

Із наведеного не зрозуміло, навіщо складати протокол про відмову в отриманні копій матеріалів дізнання чи їх неотримання, якщо відповідно до абзацу першого частини п'ятої статті 301 КПК України у таких випадках діє презумпція знання сторонами кримінального провадження про кримінальні проступки із матеріалів дізнання.

До того ж таке положення може призвести до порушення права на захист «особи, яка вчинила кримінальний проступок», оскільки відповідно до ч. 2 ст. 111 КПК України повідомлення учасників кримінального

провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється лише у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою.

На наш погляд, некоректно виглядає використане у ч. 5 ст. 301 КПК України формулювання «особа, яка вчинила кримінальний проступок», адже на цій стадії кримінального процесу, коли прокурор прийняв рішення про звернення до суду з обвинувальним актом тощо, така особа вже має процесуальний статус підозрюваного.

Також, з наведеного не вбачається, чи повинні такі протоколи долучатися до матеріалів кримінального провадження про кримінальні проступки та передаватися до суду.

У разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з матеріалами дізнання в такому порядку, суд за клопотанням сторони кримінального провадження вирішує питання про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання, про що постановляє відповідну ухвалу.

За відсутності підстав, передбачених ч. 1 ст. 302 КПК України слідчий складає обвинувальний акт та направляє його до суду для розгляду у порядку, передбаченому Главами 27-29 КПК України.

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що спрощення досудового розслідування, яке запроваджено у кримінальному процесуальному законодавстві України, шляхом введення інституту кримінальних проступків, має забезпечити як чіткі гарантії прав особи, так і чіткий алгоритм дій для правоохоронних органів, який не викликатиме безпідставних скарг від учасників кримінального провадження, та можливого закриття кримінальних проваджень, у зв'язку з порушенням правоохоронними органами встановлених строків досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Постанова Верховного Суду від 06.09.2022 у справі № 705/1850/21 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191186>

Міськів Д.М.
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 ІПФПНП
доктор філософії,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Кондратюк О.В.
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету № 2 ІПФПНП
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ПРОБЛЕМАТИКА ДОТРИМАННЯ ВИМОГ
РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
АРЕШТУ, ОГЛЯДУ І ВИЙМКИ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ
(СТ.СТ. 261, 262 КПК УКРАЇНИ)**

Відповідно до загальних положень про втручання у приватне спілкування, закріплених у ст. 258 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1], ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. Різновидом втручання в приватне спілкування є арешт (ст. 261 КПК України), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України).

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) є видами НСРД, які проводяться на підставі ухвали слідчого судді виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Накладення арешту на кореспонденцію полягає в забороні установам зв'язку вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора [2]. Арешт накладається тоді, коли є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування (ст. 261 КПК України). Наслідком накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома є забезпечення юридичних підстав для уповноваженої особи здійснювати огляд і виїмку поштово-телеграфної кореспонденції.

Огляд і виїмка кореспонденції (листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами) полягає в негласному відкритті й огляді

затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або зняття копій чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги [2].

Норми кримінального процесуального законодавства встановлюють порядок проведення досліджуваних НСРД, а саме – у присутності представника установи зв'язку, а за необхідності спеціаліста, слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію (ст. 262 КПК України). При виявленні в кореспонденції речей (речовин), документів, що мають значення для конкретного досудового розслідування, слідчий здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень, дотримуючись збереження конфіденційності проведення НСРД. Крім того, уповноваженою особою може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги. Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню НСРД і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

Постанова слідчого, прокурора про проведення НСРД, клопотання про дозвіл на проведення НСРД, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД, протокол про хід і результати проведеної НСРД (або її етапів) та додатки до нього, які містять відомості про факт та методи проведення НСРД, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню.

Відтак, маючи узагальнені кримінальні процесуальні положення щодо порядку проведення накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмку, деталізуємо проблематику.

Нагадуємо, що допуск до державної таємниці – оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації, доступ до державної таємниці –

надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з

державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень [3], а отже мати допуск до державної таємниці не означає мати доступ до будь-якої інформації із грифом секретності.

Методика дослідження вмісту кореспонденції від розголошення (оприлюднення) захищена відомчими нормативними актами, прийнятими відповідно до законодавства, яким забезпечується охорона державної таємниці.

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, слідчий або за його дорученням уповноважений оперативний підрозділ має право проводити огляд кореспонденції в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію. Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол, де обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених КПК України. Указана НСРД, як згадувалося вище, проводиться за обов'язкової участі представника установи зв'язку, а отже останньому будуть розкриватися методи проведення НСРД.

З цього приводу виникає ряд запитань, зокрема: чи може бути під час проведення указаної НСРД присутня особа без допуску та доступу до державної таємниці (мова йде про представника установи зв'язку), якій окрім самого факту проведення, розкриваються і методи проведення НСРД; як представник установи зв'язку має ознайомитися із протоколом за результатами проведення НСРД з відповідним грифом секретності та проставити свій підпис у ньому. Окрім цього варто підкреслити, що на місці проведення НСРД неможливо скласти протокол із дотриманням правил секретного діловодства. Завжди такий протокол складається в територіальному підрозділі правоохоронного органу.

Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону (ст. 163 КПК України).

Забезпечення охорони державної таємниці та дотримання інших вимог законодавства про державну таємницю при проведенні НСРД покладається на слідчих, прокурорів, слідчих суддів та співробітників уповноважених оперативних підрозділів, які виконують НСРД. За порушення законодавства про державну таємницю зазначені особи несуть відповідальність (дисциплінарну, адміністративну та кримінальну) в залежності від наслідків.

Після розсекречування протоколу за результатами НСРД сторона захисту отримує можливість встановити особу представника установи зв'язку, яка була присутня при проведенні НСРД. Така особа може бути допитана про обставини проведення НСРД і від результатів допиту такої особи (свідка) залежатиме, чи може протокол з додатками визнаватися допустимим доказом чи ні, а останнє може мати негативні наслідки для кримінального провадження.

Аналізуючи вищесказане пропонуємо результати проведення даного НСРД оформляти протоколом огляду із додатками без будь-яких грифів секретності. При цьому представника установи зв'язку письмово попереджати про його обов'язок не розголошувати відомості, які стали йому відомі в ході досудового розслідування у зв'язку з участю у ньому.

Однак і це не у повній мірі вирішить указану проблематику, оскільки представнику установи зв'язку будуть розкриватися методи проведення НСРД.

Як наслідок, єдиним вирішенням цієї проблеми є внесення змін до ч. 1 ст. 262 КПК України, у якій з переліку осіб, за участі яких слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію, виключити представника установи зв'язку.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88);
2. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5;
3. Закон України «Про державну таємницю» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 16, ст.93).

Могила О.М.

завідувач сектора трасологічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень,
(Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичний
центру Міністерства внутрішніх справ України)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ТРАСОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Виконання криміналістичних експертиз, зокрема трасологічних – є головною функцією відповідних експертно-криміналістичних підрозділів. Тому існує нагальна потреба підвищення якості експертної роботи, розширення можливостей усіх видів експертиз для ефективного розкриття злочинів і запобігання їх вчиненню [1].

За вимогами чинного законодавства, зокрема ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України «Підстави проведення експертизи» - «Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права» [2].

Згідно ст. 71 Закону України «Про судову експертизу» «Підстави проведення судової експертизи (обстеження і дослідження)» - «Підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою - якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб».

Крім цього, підзаконні нормативно-правові акти теж регламентують порядок та підстави для проведення деяких судових експертиз. Зокрема, п. 5 Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах судових експертиз і експертних досліджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 17.07.2017 № 591, вказує: «Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом) (далі - ініціатор), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (далі - документ про призначення експертизи (залучення експерта)), у якому

обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню». У документі про призначення судової експертизи зазначаються:

- місце й дата винесення постанови чи ухвали; посада, звання та прізвище особи, що призначила експертизу (залучила експерта), найменування установи або суду, назва і номер справи (провадження);

- обставини справи, які мають значення для проведення експертизи, підстави для призначення експертизи;

- найменування експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи, або прізвище(а) експерта(ів);

- запитання, які виносяться на вирішення експертів; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі зразків та інших матеріалів, надісланих експертові, або посилання на такі переліки, що містяться в матеріалах справи);

- дані про особливості виявлення, вилучення, зберігання об'єкта дослідження або про інші обставини, що можуть або могли вплинути на його властивості та ознаки, з наданням належно засвідчених копій протоколів процесуальних дій; інші дані, надання яких вимагає процесуальне законодавство або які мають значення для проведення судової експертизи» [3].

Таким чином, різні нормативно-правові акти теоретично регулюють підстави для проведення судових експертиз та порядок їх призначення. Проте, на практиці виникають деякі проблемні питання під час призначення судових трасологічних експертиз, які умовно можна поділити на дві групи: процесуальні та організаційні.

Під час призначення судової трасологічної експертизи доволі часто допускають наступні порушення процесуального характеру, а саме:

- інколи не повністю зазначають деякі дані у постановях (документах) про призначення експертиз: не повністю зазначені посада чи службове звання особи, яка призначила експертизу (залучила експерта), назва і номер справи (провадження), не зазначається дата внесення відомостей в ЄРДР, чи номер кримінального провадження зазначається з помилками (неповна кількість цифр чи надлишкова кількість цифр);

- в окремих документах про призначення експертизи наявні розбіжності у номерах кримінальних проваджень та дат їх внесення в ЄРДР, зазначених в супровідному листі, постанові та спеціальному експертному пакеті із об'єктом дослідження. Дана проблема може бути пов'язана із об'єднанням кримінальних проваджень чи виділенням кримінального провадження із іншого в порядку ст. 217 Кримінального процесуального кодексу України,

проте ініціатором про ці процесуальні дії жодним чином в процесуальних документах не зазначено. Проте, інколи трапляються помилки і в процесуальних документах, тому судовому експерту необхідно скеровувати клопотання про надання додаткових матеріалів, пов'язаних із проведенням експертизи для отримання, до прикладу, витягу з ЄРДР або ж отримання документу про призначення експертизи із змінами (або доповненнями вже існуючого документу);

- поширеною помилкою ініціаторів призначення судової трасологічної експертизи є неналежне формулювання питань в резолютивній частині документу про призначення експертизи, а саме:

- питання сформульовані нечітко, або їх редакція незрозуміла. До прикладу, судовому експертові поставлено питання: «Чи відкривався механізм замка сторонніми предметами», але для дослідження надано лише циліндровий механізм, який є складовою та змінною частиною замка;

- формування неправильних питань, які суперечить суті призначеної судової трасологічної експертизи. До прикладу, судовому експертові поставлено питання: «Чи придатний слід структури матеріалу, вилучений на прозорій липкій стрічці (далі ПЛС) для ідентифікації?», але для дослідження експертові надано фототаблицю з наклеєним ПЛС, на якому проглядаються сліди з папілярні узором руки (а даний об'єкт є предметом дослідження судової дактилоскопічної експертизи);

- формування неправильних питань, які суперечить наданим на експертне дослідження об'єктам. Наприклад, судовому експертові поставлено питання: «Чи є сліди знарядь зламу на зовнішніх поверхнях навісного замка?», але для дослідження експертові надано врізний замок з сувальдним механізмом;

- формування некоректних питань у зв'язку з плутаниною експертних завдань, якими керувався ініціатор під час призначення судової експертизи. Відомо, що експертні завдання поділяють на ідентифікаційні – установлення індивідуальної тотожності об'єктів, що утворили сліди; діагностичні – виявлення сутності конкретно взятого для вивчення об'єкта за його ознаками шляхом віднесення його до певного класу, роду, групи, встановленого наукою, досвідом; ситуаційні – установлення умов виникнення (утворення) слідів. Тому некоректним є поставлене експертові питання: «Чи прокручувався зламаний циліндровий механізм сторонніми предметами (відмичкою) перед зламом?» [4], оскільки у даному випадку судовий експерт може дослідити зовнішні поверхні та внутрішні поверхні циліндрового механізму на предмет наявності на них слідів знаряддя зламу чи слідів дії сторонніх

предметів, вивчити та зафіксувати дані сліди та сформулювати відповідні висновки. Проте відповісти на питання про утворення вказаних слідів конкретним предметом (відмичкою) – можливо вирішити лише при порівняння під час виконання ідентифікаційного завдання, а не діагностичного. А відповідь на питання в частині «чи прокручувався циліндровий механізм стороннім предметом (відмичкою)» - є ситуаційним завданням і може залежати від надання на ідентифікаційне дослідження стороннього предмету. Однак, у даному випадку судовий експерт може не володіти (на відміну від злочинця) достатніми навичками для прокручування (відчинення) циліндрового механізму стороннім предметом (відмичкою), та спроби експериментального введення стороннього предмету (відмички) у ключову шпарину та спроби прокручування циліндрів циліндрового механізму можуть бути причиною утворення нових слідів, які накладуться на сліди, утворенні під час скоєння кримінального правопорушення, та, як наслідок, спотворять їх.

Для усунення даних недоліків судовому експерту необхідно невідкладно заявити ініціатору клопотання про уточнення запитань. До вирішення заявленого експертом клопотання проведення судової експертизи або експертного дослідження призупиняється.

При призначенні судової трасологічної експертизи трапляються організаційні проблеми та непорозуміння процесуального характеру:

- під час аналізу та вивчення наданого на судову трасологічну експертизу об'єкта (об'єктів) дослідження, в експертів виникають питання, пов'язані з локалізацією і розташуванням певних трасологічних (механоскопічних) слідів на слідосприймаючій поверхні. До прикладу, слід слідоутворюючої поверхні – слід знаряддя зламу, відображений на копіювальному матеріалі (на пластиліні чи іншому матеріалі), розташований (відображений) не чітко та не повно. Комплекс даних недоліків інколи не дозволяє судовому експертові усвідомити та відтворити механізм слідоутворення. У такому випадку судовому експертові доцільно скеровувати клопотання про надання додаткових матеріалів, пов'язаних із проведенням огляду місця події, та надання копії протоколу огляду місця події і фототаблиці до нього;

- крім цього, п. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України визначає виключні підстави, за яких слідчий чи прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи, але згідно якого забезпечення проведення судових трасологічних експертиз не є абсолютним обов'язком слідчого чи прокурора. Через це на практиці інколи трапляються випадки скерування для проведення судових трасологічних експертиз у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проваджень минулих років. До прикладу,

кримінальне правопорушення було скоєне у 2015 році, але з певних причин судова трасологічна експертиза призначена лише у 2022 році. На судову трасологічну експертизу надано об'єкт (до прикладу – темної дактилоскопічної плівки, на якій, згідно документу про призначення судової експертизи та даних пакування, має бути копія сліду слідоутворюючої поверхні. Проте, в результаті аналізу та вивчення копіювальної липкої поверхні темної дактилоскопічної плівки, судовий експерт не виявляє слідів слідоутворюючої поверхні, або ж зазначені сліди спотворені та непридатні для визначення групової приналежності чи ідентифікації. Дана проблема може бути зумовлена неякісним копіювальним матеріалом, неналежними умовами зберігання копіювального матеріалу, тяганиною при призначенні експертизи тощо, що зумовлює зміну властивостей копіювального матеріалу.

- якщо під час проведення судової експертизи об'єкт дослідження може бути пошкоджений або знищений, то документ про призначення судової експертизи має містити дозвіл на його пошкодження або знищення, зміну стану чи властивостей. При відсутності такого дозволу експерт, якому доручено виконання судової експертизи, заявляє клопотання експерта, яке разом із супровідним листом надсилається ініціатору [3].

- при неможливості надання об'єктів дослідження в ДНДЕКЦ, НДЕКЦ – ініціатор забезпечує доставлення (приїзд), необхідні умови роботи та доступ судового експерта, якому доручено проведення судової експертизи, до такого об'єкта за його письмовим клопотанням [3]. Проте, на практиці інколи виникають проблемні ситуації, до прикладу, під час призначення судової трасологічної експертизи (дослідження встановлення цілого за частинами) ініціатор надав на експертизу дверну кришку з замком від багажного відділення автобуса, а питання поставив відповідно до ситуаційних завдань: «Чи могла кришка багажного відділення відчинитись під час руху автобуса?», «Чи належно була закріплена та зачинена кришка багажного відділення в автобусі». Попри те, ініціатор не надав експертові доступ до автобуса для дослідження місця кріплення та місця фіксації багажного відділення, у якому кріпилась кришка від багажного відділення. Тому ініціатору було скероване клопотання; але ініціатор на клопотання не відповів і тому експертом було направлено повідомлення про неможливість проведення експертизи. Такими чином, у даному випадку ініціатору експертизи доцільно було вжити процесуальних заходів для збереження об'єктів, які будуть предметом вивчення судової трасологічної експертизи, з метою збереження слідів та запобігання подальшій тривалій експлуатації об'єкта дослідження (зменшення ідентифікаційного періоду).

Отже, ініціаторам призначення судових трасологічних експертиз доцільно ретельніше дотримуватись законодавчих норм під час призначення і проведення судових експертиз, а також налагодити більш тісну процесуальну співпрацю між ініціаторами призначення судових експертиз та експертними установами, які їх проводитимуть чи проводять.

Список використаних джерел

1. Бергер В.Є, Рибалко Я. В. Зразки актів дактилоскопічної та трасологічної експертиз. Київ: РВВ МВС України, 1997. 176 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, поточна редакція - Редакція від 25.08.2022, підстава - 2462-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 02.12.2022).
3. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах судових експертиз і експертних досліджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом МВС від 17.07.2017 №591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення 02.12.2022).
4. Методика судової трасологічної експертизи (загальна частина) / [К. М. Ковальов, В. А. Кузнецов]. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 19 с.

Пашко А. Я.

здобувач освітнього ступеня «бакалавр»

3 курсу факультету № 1 ІПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Дуфенюк О.М.

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

факультету №1 ІПФПНП,

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТРУПІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Війна в Україні зумовила появу цілої низки викликів перед системою правоохоронних органів. Зокрема, на деокупованих територіях постійно виявляються масові могили, в яких поховані десятки і навіть сотні людей. Така ситуація вимагає посиленої уваги криміналістів, судових медиків-експертів, слідчих, адже постало завдання ідентифікації трупів, встановлення причин та давності смерті.

Отримання зразків з метою дослідження є слідчою дією, порядок проведення якої регулюється ст. 245 КПК України. На підставі процесуального порядку відібрання проб для експертизи можна умовно поділити на певні види, для яких законодавець передбачає певний порядок їх отримання: зразки речей, зразки документів, біологічні зразки особи. Найпоширеніший вид тесту, в умовах воєнного стану є надання зразків з тіла померлого (трупа). Також це можуть бути відбитки пальців або зубів провівши судово-медичне дослідження (для встановлення особи, яка залишила сліди, або встановлення особи трупа); різні біологічні матеріали з тіла померлої людини (трупа): кров, блювотні маси, слина, волосся, нігті тощо (з метою проведення різного роду судово-медичних чи біологічних експертиз) [1, с. 289].

Треба відзначити, що кримінальним процесуальним законодавством прямо не передбачено особливий порядок отримання зразків трупа, ані види зразків. Однак важливим кроком для ідентифікаційного процесу має ухвалений Верховною Радою України Закон України від 09.07.2022 р. «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», в якому сформульовано ключові поняття, зокрема біологічний матеріал, геномна інформація людини, молекулярно-генетична експертиза, Електронний реєстр геномної інформації людини, суб'єкти відібрання біологічного матеріалу і т.д. Відповідно до п. 3 ст. 4 в Україні впроваджено державну реєстрацію геномної інформації з метою серед іншого ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини [2].

При розслідуванні воєнних злочинів типовою є необхідність ідентифікації трупів, яка може здійснюватися візуально за ознаками зовнішності, супутніми речами та документами або за допомогою досліджень судово-медичної одонтології, геномної ДНК. Разом з тим, робота судового медика значно ускладнюється у таких випадках:

- коли труп перебував тривалий час на відкритому вологому повітрі, був похований у вологих ґрунтах;
- коли труп похований у «масових могилах», оскільки це сприяє процесам гниття, аутолізу, сапоніфікації (омиленню) трупа;
- коли труп фрагментований внаслідок тяжких вибухових, вогнепальних та інших травмувань;
- коли труп кілька разів переміщався сторонніми особами, змінювалось місце поховання, при цьому частково змінювалася і слідові картина [3, с. 372].

У померлих зразки відбираються у відділі експертизи трупів. Це може бути будь-який біологічний матеріал: кров, м'які тканини, окремі кістки та

їх фрагменти [4, с. 319]. Ці зразки направляються у відділення судово-медичної експертизи, які мають сертифіковане обладнання та фахівців молекулярно-генетичної експертизи. Бази централізованого обліку генетичних ознак людини зберігають кожен зразок під унікальним ідентифікатором. Для порівняльних досліджень отримуються зразки від кровних родичів померлого.

Держателем Електронного реєстру геномної інформації є Міністерство внутрішніх справ України. Електронний реєстр є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи МВС України. Адміністратором Електронного реєстру є уповноважена МВС України юридична особа, що належить до сфери його управління або перебуває у його підпорядкуванні.

У цьому контексті важливим є зарубіжний досвід ідентифікації трупів в умовах воєнних конфліктів. Фахівці говорять про спеціальні програми ДНК-ідентифікації, в рамках яких вдалося ідентифікувати десятки тисяч осіб. Дві найбільші програми аналізу ДНК на сьогоднішній день допомогли ідентифікувати тисячі людей, убитих на Балканах між 1991 і 2000 роками, і приблизно 1700 осіб, убитих у вересні 2001 року під час нападу на Всесвітній торговий центр у Нью-Йорку в США.

У невеликих програмах ідентифікації за допомогою ДНК, працюють лише кілька осіб, а процес дуже схожий на процес використання ДНК для підтвердження передбачуваної ідентифікації. Однак, коли програма ідентифікації передбачає необхідність сотні чи навіть тисячі невстановлених осіб, важливо враховувати наступні тези:

- для програми ідентифікації людських останків на основі ДНК, слід кількісно оцінити розмір та вартість програми: кількість осіб які, ймовірно, будуть ідентифіковуватись, кількість залишків з яких можна створити профіль ДНК і кількість зниклих безвісти осіб, для яких повинна бути отримана достатня кількість еталонних зразків від їх родичів;
- необхідно враховувати додаткову вартість і складність експертиз;
- завдання обробки сотень або тисяч людей часто є складними та будуть перевищують можливості більшості лабораторій, тому для цього може знадобитися розширення існуючих потужностей або зовнішній підряд роботи;
- реалізація такої програми може вичерпати можливості місцевої судово-медичної служби та зробити її нездатною проводити повсякденні медичні експертизи;

- прийнятні рівні забезпечення та контролю якості необхідно зробити значно вищими при роботі з такими великомасштабними дослідженнями;
- слід очікувати труднощі в роботі з родичами померлих осіб. Широкомасштабні програми ідентифікації наслідків військових конфліктів займають кілька років. Цей факт представникам державної влади слід пояснити родинам зниклих безвісти людей;
- має бути «стратегія виходу», за допомогою якої процес можна завершити, коли вартість і складність переважають соціальну користь [5].

Отже, в умовах агресивної війни навантаження на систему правоохоронних органів та експертних установ стрімко зростає. Потреба ідентифікації значної кількості трупів вже стала сумною традицією, що супроводжує деокупацію територій. В цих умовах українським фахівцям необхідно адаптуватися до нових умов праці та враховувати зарубіжних досвід.

Список використаних джерел

1. Антонюк П. Є., Антощук А. О., Куций Р. В. Тактика отримання зразків в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2021. Вип. 5. С. 281–289.
2. Закон України від 09.07.2022 р. «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>.
3. Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88>
4. Басюк Л. О. Отримання зразків для експертизи в кримінальному провадженні: проблемні аспекти. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 318–319.
5. Missing People, DNA Analysis And Identification Of Human Remains – *International Committee of the Red Cross*. С.19–29.

Пашковський М.І.

науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою, адвокат
кандидат юридичних наук, доцент
*(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України)*

**МІЖНАРОДНИЙ РОЗШУК
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
ВИЗНАЧИТИ ЧИ ВИКЛЮЧИТИ?**

Поняття «міжнародний розшук» використовується в КПК з моменту його прийняття у 2012 році, зокрема в ч. 6 ст. 193 КПК, а раніше з 2001 року в ч. 1 ст. 165-2 КПК 1960 року. Суди, вирішуючи клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, виходили з того, що доказом оголошення підозрюваного у міжнародний розшук є повідомлення Генерального секретаріату Інтерполу або НЦБ Інтерполу в Україні чи повідомлення мвс рф (стосовно міждержавного розшуку в межах СНД, як виду міжнародного розшуку) [1-4].

Н. Ахтирська, І. Гловюк, О. Дроздов, Т. Зеленюк, О. Калінніков, Д. Коперсак, О. Маленко, В. Маляренко, О. Нагорнюк-Данилюк, Є. Наливайко, М. Погорецький, І. Сливич, В. Трофименко, В. Фаринник, Н. Черняк, А. Шевчишен, Д. Шумейко та інші вітчизняні вчені досліджували різні процесуальні аспекти міжнародного розшуку в кримінальному провадженні, зокрема позначали проблеми, що виникають під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під варту за відсутності особи або при вирішенні питання про спеціальне досудове розслідування, зокрема щодо визначення початкового моменту оголошення особи у міжнародний розшук.

Уявляється, що до 2015 року склалося некоректне сприйняття суті діяльності Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол як організації, що здійснює міжнародний розшук, та повноважень Генерального секретаріату Інтерполу як органу, що оголошує міжнародний розшук (аналогічно – щодо повноважень ГІАЦ мвс рф щодо оголошення міждержавного розшуку). До того, не було враховано, що міжнародний розшук може здійснюватися не лише, наприклад, каналами Інтерполу, але й на договірній основі між двома чи декількома державами. Ситуацію ускладнювали положення Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та

розслідуванні злочинів (далі – Інструкція 1997 року) про міжнародний розшук каналами Інтерполу [5, розділ 4], які сприймалися як такі, що ідентифікують відповідні повноваження міжнародної організації з прийняття рішення про такий розшук.

Як відомо, Інтерпол не є суб'єктом з виконавчою чи будь-якою іншою примусовою юрисдикцією. Ця організація позбавлена можливості здійснювати будь-які практичні розшукові заходи. Як Інструкція 1997 року, так і та, що замінила її, Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол [6], містять лише положення про використання інформаційної системи Інтерполу («система міжнародного розшуку в межах Інтерполу» [5, п. 4.1]), зокрема з метою установлення місцеперебування осіб, які розшукуються, з метою їх затримання, арешту, обмеження свободи пересування та подальшої видачі (екстрадиції). Це вказує на те, що Інтерпол, а саме його інформаційна система, виступає лише інструментом розшуку, а не органом, який відповідний розшук здійснює. Виходячи з Правил Інтерполу щодо обробки даних, органи Інтерполу забезпечують лише обробку, у визначених випадках внесення до поліцейської бази даних Інтерполу та передачу запитів про розшук між державами. Вжиття практичних заходів з розшуку осіб покладається на правоохоронні органи держав-членів Інтерполу [7]. Отже, правозастосувачами в Україні було неправильно визначено суть інформаційної системи Інтерполу та повноваження його органів стосовно національного кримінального провадження.

Інформаційна система Інтерполу є не єдиним засобом для організації міжнародного розшуку підозрюваних, обвинувачених, оскільки розшук може здійснюватися на основні двосторонніх міжнародних договорів України з іншими державами.

Внаслідок змін, внесених до КПК законами України № 119-VIII від 15.01.2015 [8] та № 769-VIII від 11.12.2015 [9], оголошення особи в міжнародний розшук стало не лише підставою для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (ч. 6 ст. 193 КПК), але є однією з підстав для здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 2 ст. 297-1 КПК). При цьому в Кодексі не розкривається зміст поняття «міжнародний розшук» та його співвідношення зокрема, з поняттям «розшук».

Така правова невизначеність призвела до суперечливої судової практики, коли суди дотримуються протилежних позицій: 1) особа вважається оголошеною в міжнародний розшук з моменту винесення органом

досудового розслідування постанови про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук (не зрозуміло, хто оголошує в міжнародний розшук обвинуваченого), та 2) особа вважається оголошеною в міжнародний розшук лише у разі вчинення зі сторони обвинувачення додаткових дій, спрямованих на належне звернення до міжнародних організацій (зокрема, Інтерполу) з розшуку цієї особи; 3) особа вважається оголошеною в міжнародний розшук з моменту звернення до НЦБ Інтерполу в Україні та оголошення в розшук каналами цієї організації [10]. Такий стан правової регламентації та правозастосування вказує на неналежну якість кримінального процесуального закону, зокрема через його непередбачуваність [11, с. 57].

Уявляється, що визначення оголошення особи в міжнародний розшук як підстави для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого та як підстави для здійснення спеціального досудового розслідування є зайвим, та вказує на внутрішню неузгодженість окремих норм КПК, що також є ознакою неякісного закону [11, с. 70]. Тому за наявної правової регламентації з-під судового контролю виключено питання про обґрунтованість оголошення особи в міжнародний розшук.

Так, додатковою обов'язковою підставою для розгляду відповідного клопотання та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є доведення прокурором наявності однієї з таких обставин: (i) підозрюваний, обвинувачений виїхав / перебуває на тимчасово окупованій території України, або (ii) підозрюваний, обвинувачений виїхав / перебуває на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором; або (iii) підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук. Схожа ситуація і з переліком альтернативних підстав для здійснення спеціального досудового розслідування.

Законодавство України не містить спеціальної процедури оголошення особи в міжнародний розшук. Така процедура не визначена і нормами міжнародного права, оскільки питання кримінального провадження є предметом національного правового регулювання. Наразі усе більшого поширення в судових рішеннях отримує позиція, що міжнародний розшук є видом розшуку за ст. 281 КПК, а тому особа є оголошеною в міжнародний розшук з моменту винесення слідчим відповідної постанови. Відповідно до ч. 1 ст. 281 КПК підозрюваний оголошується в розшук, якщо він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик. Таким чином, виїзд

/ перебування підозрюваного на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, є окремим випадком виїзду або перебування особи за межами України.

Викладене дозволяє зробити такі висновки:

i) законодавець вирішив, що такі обставини, як виїзд або перебування особи на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором (як окремий випадок перебування особи за межами України), є юридично значущими (юридичними фактами) для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу за відсутності підозрюваного обвинуваченого або застосування спеціального досудового розслідування, і вказані обставини підлягають доказуванню прокурором, тобто є предметом судового контролю;

ii) вказані обставини як різновид ситуацій знаходження особи за межами України є підставами для оголошення особи в розшук за ч. 1 ст. 281 КПК і, якщо виходити з підходу, що міжнародний розшук є видом розшуку за ст. 281 КПК, – є підставами для оголошення особи в міжнародний розшук;

iii) дозволяючи розглядати клопотання про обрання запобіжного заходу за відсутності підозрюваного обвинуваченого або застосовувати спеціальне досудове розслідування лише на підставі доведення факту оголошення підозрюваного в міжнародний розшук, законодавець вступив в суперечність зі своєю попередньою позицією, оскільки виключив перевірку обґрунтованості рішення слідчого, прокурора про оголошення в міжнародний розшук в частині доведеності обставин виїзду / перебування особи за межами України. Таким чином, законодавець унеможливив здійснення судового контролю щодо доведення прокурором таких обставин як виїзд або перебування особи на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, чи взагалі за межами України.

Отже, потрібно визначитися з вирішенням цієї суперечності, а саме – у чому сенс вкладення окремих обставин, що зазначені як підстави для спеціального досудового розслідування, у коло підстав для оголошення особи в розшук (якщо розуміти міжнародний розшук як вид розшуку, передбаченого ст. 281 КПК).

Для попередження зловживання слідчим, прокурором інститутом оголошення підозрюваного в розшук (міжнародний розшук) за відсутності судового контролю за обґрунтованістю цього рішення на стадії досудового розслідування, пропонується виключити зі ст. ст. 193, 297-1 КПК посилання на міжнародний розшук та обумовити розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності

підозрюваного, обвинуваченого та здійснення спеціального досудового розслідування доведенням прокурором таких обставин як виїзд та/або перебування підозрюваного, обвинуваченого за межами України, зокрема на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Відповідно, потреба у внесенні змін до ст. 281 КПК, а також у визначенні в КПК поняття «міжнародний розшук» зникає.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 17.05.2013 р. у справі № 712/13217/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31250805> (дата звернення: 25.11.2022).
2. Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 19.12.2013 р. у справі № 105/7185/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37310676> (дата звернення: 25.11.2022).
3. Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 27.06.2014 р. у справі № 694/1110/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39542566> (дата звернення: 25.11.2022).
4. Ухвала Апеляційного суду Чернігівської області від 18.12.2014 р. у справі № 751/10758/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47102831> (дата звернення: 25.11.2022).
5. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : Наказ М-ва внутр. справ України від 09.01.1997 р. № 3/1/2/5/2/2 : станом на 18 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97#Text> (дата звернення: 25.11.2022).
6. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції - Інтерпол : Наказ М-ва внутр. справ України від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> (дата звернення: 25.11.2022).
7. INTERPOL's Rules on the Processing of Data, adopted Resolution AG-2011-RES-07 of the General Assembly at its 80th session (Hanoi, 2011). URL: https://www.interpol.int/content/download/5694/file/24%20E%20RPD%20UPDATE%207%2011%2019_ok.pdf (date of access: 25.11.2022).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції : Закон України від 15.01.2015 р. № 119-VIII : станом на 12 трав. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-19#Text> (дата звернення: 25.11.2022).
9. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні : Закон України від 10.11.2015 р. № 769-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769-19#Text> (дата звернення: 25.11.2022).
10. Лист Верховного Суду від 26.11.2021 за вих. № 3733/0/2-21. Архів автора.

11. Єдність судової практики у вимірі стандартів якості кримінального процесуального законодавства України : монографія / за заг. ред. О. Г. Шило. Харків : Право, 2021. 352 с.

Перетятко С.А.

здобувач кафедри кримінального процесу та
криміналістики факультету № 1 ІПФПНП
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Марко С.І.

доцент кафедри кримінального процесу та
криміналістики факультету № 1 ІПФПНП
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОГЛЯД ЗБРОЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ПЕРЕРОБКИ ЧИ РЕМОНТУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

У криміналістичній літературі досить детально описані питання дослідження різних видів вогнепальної зброї, виявлених на місці події, особливості їх огляду і фіксації результатів в протоколі слідчої (слідчої) дії [1, с. 86-91]. Дотримання правил огляду зброї, боєприпасів, вибухових речовин та пристроїв при провадженні слідчих (розшукових) дій, тобто в момент їх безпосереднього виявлення і фіксації, істотно впливає на якість доказової інформації.

Варто вказати на особливу природу даних предметів озброєння – їх підвищену небезпеку, як для безпосередніх учасників слідчої (розшукової) дії, так і для інших осіб. У деяких випадках слідчі і оперативні працівники в складі СОГ формально дотримуються вимог щодо безпечного поводження з вогнепальною зброєю та боєприпасами до неї, а також не на належному рівні організують роботу щодо захисту життя і здоров'я учасників огляду.

Огляд зброї слід проводити в гумових рукавичках дуже обережно, виключаючи мимовільний постріл і знищення на поверхні слідів пальців, а також уникнення залишення слідів своїх пальців. Ретельний огляд зброї здійснюється над чистим білим аркушем паперу або поліетиленовою плівкою. Зброю рекомендується брати за такі місця, де виявлення відбитків пальців малоімовірно (кути рукояток, спускову скобу та ін.).

При безпосередньому огляді зброї також потрібно дотримуватися певних заходів безпеки: не торкатися спускового гачка, тримати зброю стволом вгору, не кидати на підлогу. Присутні при цьому повинні знаходитися поза зоною можливого ураження, в разі випадкового пострілу, ствол необхідно тримати дуловим зрізом вгору. Фіксується кількість патронів в магазині і їх маркувальні позначення. При огляді зброї револьверного типу необхідно відзначити наявність в каморах бойових патронів, патронів з осічкою, стріляних гільз, вказати, яка саме з камер звернена до ствола. Заборонено вводити будь-які предмети в канал ствола зброї. До низу ствол опускати не можна – щоб з нього не висипалися незгорілі порошинки. Не слід піднімати короткоствольну зброю введенням в її ствол або спускову скобу металевим стержнем, олівцем або іншим предметом, оскільки це може призвести до падіння зброї, забруднення каналу ствола й утворення в ньому нових слідів, висипання з каналу ствола незгорілих порошків тощо.

При первинному огляді зброї не припустимо її неповне (а тим більше повне) розбирання, стрільба з неї (в тому числі, стрілянина «вхолосту»), чистка ствола. Розрядження зброї, яка оглядається, можливе лише після виявлення на її поверхні та фіксації слідів рук, мікрОВОЛОКОН тощо [2, с. 129]. З метою безпеки після зовнішнього огляду зброю необхідно перевірити на зарядженість, при наявності патрона в стволі або патроннику розрядити, з витяганням магазину і тільки після цього оглядати канал ствола, для чого потрібно відвести затвор розрядженої зброї в заднє крайнє положення. Потім слід оглянути канал з боку дульного зрізу. У повністю розрядженій зброї оглядається канал ствола, при цьому огляд каналу ствола на просвіт повинен проводитися над аркушем чистого паперу під кутом 45 градусів, щоб уникнути втрати мікрочастинок з каналу ствола, після чого поверхня аркуша повинна бути оглянута з метою виявлення зазначених мікрочастинок.

При пошуку стріляних гільз виходять з даних про вигляд (систему, модель) вогнепальної зброї. Приміром, патрони можуть залишитися в барабані револьвера або в патроннику мисливської рушниці.

В протоколі огляду має бути зафіксовано: місце виявлення зброї; на якому боці вона лежить; яке розташування осі ствола; вид зброї (пістолет, автомат тощо), її система, модель і калібр; видимі зовнішні дефекти (вм'ятини, тріщини, погнутості за наявності; ознаки ремонту зброї; сліди папілярних візерунків, крові, волосся, мозкової речовини, кіптяви та інших речовин на поверхні зброї; положення курка (спущений, на бойовому або запобіжному взводі); позначення (найменування, заводський порядковий номер, рік випуску, заводські або фірмові знаки заводу виробника тощо);

наявність (відсутність) патрона в патроннику; наявність (відсутність) патронів у магазині (за наявності останніх указується їх кількість, маркувальні позначення, а також ознаки осічок на патронах); кількість і напрямок нарізів у каналі ствола; стан каналу ствола (наявність мастила, іржі, порохового нагару, незгорілих або напівзгорілих порошинок, сторонніх часток тощо); наявність запаху згорілого пороху [3, с. 194]; наявність або відсутність на патроні слідів рук, а потім детально зафіксувати всі зовнішні ознаки патрона, кулі, гільзи: форма, колір металу, розміри, маркувальні позначення.

У разі виявлення ушкоджень на вогнепальній зброї, встановлюють і описують в протоколі огляду: її місце розташування (відстань до двох постійних орієнтирів), вид (вм'ятина, наскрізний отвір), форму, розміри, особливості країв (рівні, з надривами тощо), напрямок кульового каналу. У разі виявлення боєприпасів на місці події в протоколі і на плані (схемі). Зброя оглядається також для фіксації маркувальних позначень, установлення наявності будь-яких ушкоджень, відсутності частин та ін. При цьому слід звернути увагу на ідентичність заводського порядкового номера на різних деталях конкретного екземпляра зброї.

В результаті огляду в протоколі відображаються такі відомості: положення виду озброєння на місці виявлення; вид зброї, її система, модель, зразок, калібр і номер зброї, а також номери окремих частин; положення затвора; положення курка (на бойовому або запобіжному взводі, в опущеному стані); положення магазину (чи досланий він); перебування патрона або гільзи в патроннику (в коморі барабана); кількість патронів в магазині; наявність або відсутність запаху порохових газів у каналі ствола; наявність нагару на стінках каналу ствола; конструктивні особливості ствола; характерні індивідуальні ознаки даного екземпляра зброї; наявність слідів рук, сторонніх речовин або частинок (мікрооб'єктів) на поверхні зброї, їх локалізація.

Таким чином, під час розслідування злочинів, передбачених ст. 263 1 КК України, огляд є однією з найбільш складних, об'ємних та інформаційно-значимих слідчих (розшукових) дій, від якості проведення якої залежить успіх подальшого розслідування. Суттєву допомогу у виявленні, фіксації та вилученні вогнепальної зброї предметів озброєння надають техніко-криміналістичні засоби та участь у цій слідчій (розшуковій) дії відповідних спеціалістів, своїми знаннями сприяє в дослідженні обставин злочину, у знаходженні, вилученні і зберіганні слідів і речових доказів, з'ясуванню належності відповідного об'єкта до досліджуваної події тощо. Від правильної фіксації і збереження речових доказів багато в чому залежить успіх подальшого

розслідування. Результати огляду вогнепальної зброї сприяють висуненню версій про подію в цілому, її окремі обставини, а також оптимальному плануванню розслідування у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Гарманов В.В. Особенности осмотра огнестрельного оружия и следов его применения на месте обнаружения. Криминалистъ. № 1 (6). СПб: Изд-во С.-Петербур. юрид. ин-та Академии Ген. прокуратуры РФ, 2010. С. 86–91.
2. Попов А.И. Справочник следователя. Осмотр места происшествия. М.: ЦОКР МВД России, 2010. 304 с.
3. Коваленко В.В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. Вісник Луганського державного ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. 2017. № 1(77). С. 189–197.

Пряхін Є.В.,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету №1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ІННОВАЦІЙ
У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Серед важливих завдань криміналістики було і залишається вивчення проблеми створення, провадження та застосування інновацій у практичну діяльність правоохоронних органів. У тлумачних словниках «інновація» розглядається як нововведення, новітня зміна чи винахід, нова технологія чи виріб, що якісно випереджає попередні або значно відрізняється від них [1, с. 498]. Інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентноспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

В. М. Шевчук пов'язану з інноваціями окрему теорію та новий доктринальний напрям у криміналістичній науці пропонує називати «криміналістична інноватика», аргументуючи це тим, що в реаліях сьогодення у криміналістиці нині обов'язково повинна існувати система наукових положень, об'єднаних у криміналістичну теорію, що забезпечують перехід із системи

наукового знання і запровадження їх у практичну діяльність з метою оптимізації процесу реалізації криміналістичних рекомендацій [3, с. 119].

Впровадження інновацій, на думку В. Ю. Шепітька, може здійснюватися за такими напрямками: розроблення та використання науково-технічних засобів для виявлення, збирання та дослідження доказів; пропонування новітніх інформаційних технологій та їх використання в роботі слідчого; створення (розроблення) і пропонування до застосування нових прийомів, методів, методик проведення слідчих (розшукових) дій і розслідування кримінальних правопорушень в цілому. До інноваційних криміналістичних продуктів науковець пропонує відносити розробки в галузі криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування, а саме: нові розроблені або прилаштовані до потреб слідчої (судової) практики техніко-криміналістичними засобами, сучасні інформаційні технології, електронні бази знань, методи фіксації, аналізу та оцінки доказової інформації, нові тактичні прийоми та їх комплекси, алгоритми першочергових слідчих (розшукових) дій та перевірки типових слідчих версій, методики розслідування нових видів кримінальних парвпорушень [4, с. 147–148].

Практичне застосування криміналістичних інновацій здійснюють спеціальні суб'єкти, що забезпечують кваліфікованість, ефективність і результативність використання розроблених та впроваджених у практику інноваційних засобів. Водночас суб'єктами криміналістичної інноватики у відповідних видах і формах її застосування є слідчі, експерти, прокурори, судді, співробітники оперативних підрозділів. У зв'язку з цим слід розрізняти такі види інноваційної діяльності: 1) слідча інноватика; 2) експертна інноватика; 3) судова інноватика; 4) оперативна інноватика [5, с. 32].

У криміналістичній науці питання впровадження інновацій в першу чергу пов'язують із криміналістичною технікою, дещо рідше з криміналістичною тактикою і методикою. Криміналістична інновація розглядається як розроблені, впроваджені й застосовані на практиці новітні техніко-, тактико-, методико-криміналістичні засоби, що є результатом науково-дослідних або дослідно-конструкторських розробок, втілених у вигляді нового продукту (продукції), технологій, послуги, рішення, які використовуються кваліфікованими спеціальними суб'єктами в практичній діяльності й спрямовані на ефективне виконання криміналістичних завдань, забезпечення оптимізації, підвищення якості й результативності правозастосовної практики. Основними суттєвими ознаками криміналістичної інновації є: 1) новизна розроблених, запропонованих і впроваджених у практику продуктів, технологій, послуг і рішень (вони пов'язані зі створенням і виникненням

нових властивостей, які значно поліпшують параметри й характеристики); 2) розроблені, запропоновані й запроваджені в практику інноваційні криміналістичні засоби є затребуваними й застосовуються у постійному режимі практичної діяльності; 3) розроблені, запропоновані й запроваджені в практику інноваційні криміналістичні засоби є результатом науково-дослідних або дослідно-конструкторських розробок, затребуваних і застосованих на практиці; 4) розробки застосовуються спеціальними суб'єктами (слідчим, суддею тощо); 5) інноваційні засоби спрямовані на ефективне вирішення криміналістичних завдань, оптимізацію та підвищення якості правозастосовної практики й подальшого розвитку криміналістики [6, с. 147].

Впровадження криміналістичних інновацій також досліджується представниками кримінального процесу та судових експертиз. Н. В. Шульга пропонує узагальнену дефініцію «інноваційні технології» як набір методів і засобів, що забезпечують реалізацію нововведень. У сфері кримінального судочинства до таких «нововведень» відносяться сучасні технічні засоби, які знайшли широке застосування на всіх стадіях кримінального провадження. Проте, в кримінальному процесуальному законодавстві регламентуються не безпосередньо технічні засоби, а процесуальний порядок застосування та доказове значення отриманих при цьому матеріалів. Саме гнучкість і універсальність понятійного апарату, що використовуються у кримінальному процесі, дають змогу не тільки спростити впровадження інноваційних технологій у кримінальний процес, але й успішно сприяти протидії новим злочинним проявам [7, с. 209–211]. Р. Я. Заяць обґрунтовує об'єктивну необхідність, технічну можливість і практичну доцільність покращення кількісних і якісних структурних елементів комплексу доказової бази судових експертиз через застосування інноваційних напрямів соціологічного методу дослідження [8, с. 13].

Слід погодитися з думкою науковців, які до причин ігнорування та гальмування інноваційних криміналістичних розробок відносять: а) недостатню професійну підготовку уповноважених суб'єктів, відсутність у них спеціальних знань для роботи з інноваційними розробками та засобами; б) необґрунтована відмова від застосування нових науково-технічних засобів та методів дослідження; в) відсутність кваліфікованої підготовки, необхідних знань і навичок, а також відповідної науково-методичної літератури та інструкцій із їх застосування; г) негативне ставлення окремих уповноважених суб'єктів до нововведень і необхідності спеціальної фахової підготовки; д) професійна деградація або неправильне ставлення до творчих осіб і всього

нового; е) недосконалість чи недостатня компактність нових техніко-криміналістичних засобів [9, с. 14–15].

Як бачимо, проблеми впровадження криміналістичних інновацій у правозастосовній діяльності носять управлінський, економічний, організаційний, методичний та науково-дослідницький характери. У зв'язку з цим, слід по кожному з наведених напрямів планувати та проводити змістовну та послідовну роботу з метою подолання вищезазначених проблем.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.06.2002 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
3. Шевчук В. М. Криміналістична інноватика як доктринальний напрям у криміналістиці. Право України. 2021. № 8. С. 114–130.
4. Шепітько В. Ю. Інновації в криміналістиці як віддзеркалення розвитку науки: Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці: Матеріали міжнародного круглого столу (м. Харків, 12 грудня 2019 р.). Х.: Право, 2019. С. 147–150.
5. Шевчук В. М. Криміналістична інноватика: поняття, функції, завдання та перспективи досліджень. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2020. Вип. 22. С. 20–40.
6. Шевчук В. М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості й проблеми застосування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 3. С. 146–151.
7. Шульга Н. В. Використання інноваційних технологій у кримінальному процесі. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 208–212.
8. Заяць Р. Я. Інноваційний напрям розширення доказової бази судових експертиз. Криміналістичний вісник. 2022. № 1 (37). С. 7–17.
9. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції: монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за заг. ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Х.: Апостіль, 2017. 260 с.

Рижий О.А.

аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету №1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕЖІ УЧАСТІ СУДУ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ

Статтею 23 КПК України суд досліджує докази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження отримує усно. Звідси випливає, що усні показання учасників кримінального провадження за наслідком безпосереднього їхнього дослідження у процесі судового розгляду сприймаються та оцінюються судом на основі, так званого, внутрішнього переконання судді. Законодавець неодноразово використовує поняття «дослідження доказів» щодо стадії судового розгляду (ст. ст. 319, 322, 339, 349, 352, 357, 358, 359, 386 КПК України) [1].

Для перевірки належності, допустимості та достовірності доказів, що надані сторонами кримінального провадження, суд наділений повноваженнями: щодо включення питань до ухвали про проведення експертизи (ч. 3 ст. 332 КПК України); ставити запитання під час допиту обвинуваченого (ст. 351), свідків (ст. 352 КПК), потерпілого (ст. 353 КПК) чи експерта (ст. 356 КПК). На необхідність здійснення судом певної активності у встановленні обставин кримінального правопорушення вказують й окремі положення КПК України. З ініціативи суду можуть бути проведені й деякі слідчі (розшукові) дії, зокрема: допит експерта (ч. 1 ст. 356 КПК); дослідження документів (ст. 358 КПК); огляд на місці (ст. 361 КПК); експертиза в порядку ч. 2 ст. 332 КПК; повторний допит свідка (ч. 13 ст. 352 КПК); одночасний допит (ч. 14 ст. 352 КПК) [1].

Значущість такого напряму судової діяльності, як здійснення правосуддя, вимагає створення таких умов дослідження фактичних обставин кримінального правопорушення, які б забезпечували прийняття обґрунтованого судового рішення. З огляду на принцип змагальності учасники судового провадження користуються рівними правами щодо дослідження доказів і доведення їх переконливості перед судом [2, с. 446], а суд зобов'язаний створити учасникам судового провадження необхідні умови для здійснення наданих їм процесуальних прав і спрямовувати судове слідство на їх забезпечення.

За загальним правилом показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України (ст. 23 КПК України). Мова йде про безпосередність дослідження показань, речей, документів як загальну засаду кримінального провадження, яку визначено у п. 16 ч. 1 ст. 7 і сформульовано у ст. 23 КПК України [1].

Визначаючи межі участі суду під час дослідження доказів у судовому розгляді, поділяємо позицію В.Т. Нора, що суд при вирішенні справи – постановлення законного і обґрунтованого рішення – не має залишатися пасивним спостерігачем за правовим поєдинком сторін, слідкуючи лише за дотриманням його процедури (правил). Він повинен мати можливість з допомогою сторін, але незалежно від них, дослідити подані ними докази всіма процесуальними засобами, зокрема слідчо-судовими діями, які закон дає у його розпорядження [3, с. 358-359].

Найбільш розповсюдженим процесуальним засобом дослідження доказів у судовому кримінальному процесі є слідчі (розшукові) дії, до яких, зокрема, відноситься допит в суді. Загальний порядок та послідовність допиту, допит свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачуваних, особливості допиту малолітніх та неповнолітніх осіб різного процесуального статусу, проведення допиту у режимі відео конференції тощо, визначено у ст. ст. 351-354, 356 КПК України [1].

Судовий допит реалізується у спосіб отримання в суді показань від осіб, які володіють відомостями про обставини кримінальної справи, що підлягають встановленню судовим розглядом. І цей спосіб не обмежується лише процесом озвучення показань допитуваної в суді особи, а його сутність полягає в розпитуванні допитуваної особи, даванні нею усних показань (у формі вільної розповіді чи відповідей на поставлені запитання), сприйнятті (вислуховуванні) показань суб'єктом, який процесуально чи ситуативно визначено проводить відповідний різновид (етап чи фазу) судового допиту.

Після допиту свідка, потерпілого, експерта сторонами кримінального провадження, їм можуть бути поставлені запитання головуючим та суддями (ч. 11 ст. 352, ч. 2 ст. 353, ч. 2 ст. 356 КПК України). Головуючий допитує обвинуваченого також останнім, що не позбавляє його права для уточнення і доповнення відповідей обвинуваченого ставити йому запитання протягом усього його допиту учасниками судового провадження (ч. 1 ст. 351 КПК України) [1]. Такі повноваження головуючого щодо дослідження доказів під

час допиту в суді є значно ширшими, ніж повноваження інших його учасників.

Варто звернути увагу на визначений КПК України процесуальний порядок здійснення уточнення обставин кримінального провадження при дослідженні письмових та речових доказів. Перед початком дослідження речових доказів головуючий роз'яснює учасникам судового провадження про їх право звертати увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом, а також право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, що їх оглядали. Після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, головуючий у судовому засіданні зобов'язаний з'ясувати в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме (ч. 1 ст. 363 КПК України).

Положеннями кримінального процесуального закону визначають загальні правила з'ясування достовірності показань, речей і документів. Наприклад, із метою перевірки достовірності документів учасникам кримінального провадження надається право: 1) ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам; 2) просити суд виключити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа (ч. ч. 2 і 3 ст. 358 КПК України).

У разі виявлення розбіжностей між дослідженим документом та іншими доказами суд з метою з'ясування причин цих розбіжностей, має право провести інші процесуальні дії: в основному, допит свідків і призначення експертизи. Зазвичай, у випадку наявності розбіжностей між документом та іншими доказами, допиту в якості свідка підлягає особа, яка склала цей документ. З'ясовуючи достовірність документів, залежно від їх виду суд також вправі призначити авторознавчу, почеркознавчу, фототехнічну експертизу, технічну експертизу документів, експертизу відеозвукозапису тощо [4, с. 46]. У такому разі учасники кримінального провадження користуються правом поставити перед експертом питання, які підлягають включенню до ухвали суду про призначення експертизи, за винятком випадків, коли відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду.

Резюмуючи, зазначимо, що правомірною та допустимою слід вважати активність суду щодо дослідження доказів, яка проявляється в його здатності самостійно заповнити неповноту дослідження конкретного доказу, яка викликана пасивністю сторін при його поданні та дослідженні в судовому засіданні, шляхом більш ретельного, всебічного вивчення доказу під час

проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит, одночасний допит, огляд, проведення експертизи тощо.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренко, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
2. Presenting probabilities in the courtroom: A moot court exercise / G. Langenburg et al. *Journal Forensic Identification*. 2013. Vol. 63, No. 4. P. 424–488.
3. Нора В. Всебічність, повнота й неупередженість встановлення обставин кримінального правопорушення: доктринальні підходи і нормативне регулювання за новим КПК України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XIX звіт. наук.-практ. конф. (м. Львів, 7-8 лют. 2013 р.)*. Львів, 2013. С. 358–360.
4. Дехтяр О.Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 231 с.

Самойленко І.М.

здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
(Університет державної фіскальної служби України)

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ НЕІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ БАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За роки розвитку судової балістики було висловлено різні погляди на систему та перелік об'єктів судово-балістичної експертизи. При цьому в рамках розв'язаного завдання цікавий генезис наукових уявлень, використуванні прийоми систематизації. Так, В.С. Аханов виділяє чотири групи специфічних судово-балістичних об'єктів: предмети, речовини, пошкодження та матеріально-фіксовані відображення [1, с. 41]. Перелік змісту названих автором груп об'єктів вважаємо надмірно деталізованим.

Інші науковці обмежуються їх простим перерахуванням. До таких об'єктів він зарахував: вогнепальну зброю, її частини, деталі та приладдя; патрони та їх елементи; матеріали, інструменти та інші засоби виготовлення зброї чи патронів та його спорядження; вогнепальні ушкодження та відкладення продуктів пострілу на перешкодах, зброї та стріляючому; фактичні дані про обставини виготовлення та застосування зброї та патронів, їх зберігання, носіння та ін.; висновки експертів, додатки до протоколів слідчих дій; піротехнічні засоби, патрони до них та їх елементи, пневматичну зброю та снаряди до неї тощо [2, с. 9].

На нашу думку, перелік об'єктів судово-балістичної експертизи потребує уточнення змісту та наведених у ньому видів зброї та інших об'єктів, які трапляються в експертній практиці. Частково необхідність такого коригування можна пов'язати на рахунок розвитку українського законодавства в галузі регулювання обігу зброї. Також варто взяти до уваги розвиток стрілецької зброї, розробку нових моделей і навіть видів конструктивно подібних до зброї виробів небойового призначення, що також потребує серйозного осмислення проблеми об'єктів.

Розглядаючи інші сторони об'єктів судово-балістичної експертизи, варто сказати, що вони також є матеріальними або опосередковано матеріалізованими джерелами інформації. А сутність інформації, яку вони містять, має безпосереднє відношення до вирішуваних експертизою завдань, тобто криміналістично значущою. Крім того, не всяка річ або предмет може бути зарахована до об'єктів судово-балістичної експертизи. Вони мають бути процесуально закріплені та надані для проведення експертизи. З огляду на те, що судово-балістичні експертні дослідження проводяться здебільшого в рамках кримінального провадження, саме цими галузями права визначається сфера процесуального оформлення таких об'єктів.

Загалом потрібно зазначити, що наше бачення об'єктів судово-балістичної експертизи співпадає з точкою зору І.В. Латишова з означеного питання, як оформлених процесуальним чином та/або використовуваних для вирішення експертних завдань матеріальних або опосередковано матеріалізованих джерел інформації (виробів, матеріальних слідів-відображень, документів), що виражають криміналістично значущу інформацію про стрілецьку, газову ствольну зброю, конструктивно подібні небойового призначення патрони до них, сліди дії названих видів зброї та виробів небойового призначення [3, с. 19].

Систематизуючи об'єкти неідентифікаційних судово-балістичних досліджень, основний акцент зробимо на класифікації об'єктів за формою їхньої об'єктивації, що, насамперед, важливо з процесуальної точки зору. Такі об'єкти пропонуємо поділяти на такі групи: 1) предмети (вироби): стрілецька зброя (вогнепальна, вогнепальна обмеженого ураження, пневматична на різних стадіях технологічної готовності, їх деталі, механізми та пристосування); газова ствольна зброя та її деталі, механізми та пристрої; вироби виробничого та господарсько-побутового призначення, зовні подібні до стрілецької зброї та/або які використовують у роботі її конструктивні принципи дії, а також їх деталі, механізми та пристрої (конструктивно подібні до зброї вироби небойового призначення); патрони до зброї,

конструктивно подібні до зброї виробів небойового призначення; приладдя стрілецької, газової ствольної зброї, конструктивно подібних до зброї виробів небойового призначення, інструменти для догляду за ними, спорядження патронів, матеріали та інструменти для виробництва стрілецької зброї та патронів); 2) матеріальні сліди-відображення: сліди дії стрілецької та газової ствольної зброї, конструктивно подібні до них вироби небойового призначення (сліди деталей зброї на патронах, кулях, гільзах, вогнепальні пошкодження зі слідами пострілу та ін.); 3) процесуальні документи та офіційні інформаційні ресурси: процесуальні документи (протоколи огляду місця події, фототаблиці до них, висновки експерта, показання свідків, потерпілих тощо), що містять необхідну для вирішення експертних завдань інформацію про факти застосування зброї при вчиненні злочинів, правопорушень, сліди дії зброї та ін.; офіційні інформаційні ресурси, що використовуються для вирішення завдань судово-балістичної експертизи (довідники, ДСТУ на зброю та патрони, натурні колекції, електронні банки даних на стрілецьку зброю, патрони та ін.).

Список використаних джерел:

1. Аханов В.С. Криминалистическая экспертиза. Вып. 5. Раздел 6. Судебная баллистика. М.: ВШ МООП СССР, 1967. 180 с.
2. Тихонов Е.Н. Судебно-баллистическая экспертиза: учебн. Пособ., Барнаул: Изд. АГУ, 1991. 96 с.
3. Латышев И.В. Оружие, патроны и следы их действия как объекты диагностических судебно-баллистических экспертных исследований (теоретические и прикладные аспекты): монография. М.: Юрлитинформ, 2015. 304 с.

Сибірна Р.І.

професор кафедри теоретичної психології,
доктор біологічних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Сибірний А.В.

доцент кафедри загальної гігієни з екологією,
кандидат біологічних наук, доцент
(Львівський національний
медичний університет імені Данила Галицького)

ВИКОРИСТАННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

У наш час, коли наука досягла значного розвитку, її фундаментальні відкриття широко використовуються в усіх сферах діяльності людини, у тому числі і у боротьбі зі злочинністю. У правоохоронній практиці дедалі більше використовують спеціальні знання під час досудового розслідування. Згідно КПКУ їх можна залучати шляхом проведення судової експертизи, яка є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Це значно розширює пізнавальні можливості слідства і суду, дозволяючи застосовувати у процесі розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень увесь арсенал сучасних науково-технічних засобів [3, с. 19].

Ряд найбільш сучасних методів дослідження під час досудового розслідування успішно застосовуються до групи речових доказів біологічного походження: виділення організму людини чи тварини або частини їх органів і тканин (кров, сперма, волосся, слина, піт, потожирові нашарування, сльози, молоко, молозиво, лохії, навколоплідні води, вагінальні виділення, сироподібна змазка, меконій, сеча, а також нігті, кістки, частинки шкіри, м'язової тканини, мозку та інших внутрішніх органів, які можуть знаходитись на різних носіях). Їх досліджують в імунологічних, цитологічних та молекулярно-генетичних відділеннях, де працюють фахівці, які отримали спеціалізацію судових експертів відповідного напрямку.

На сьогоднішній день найбільш точні результати дають молекулярно-генетичні методи ідентифікації особи, які базуються на прямому дослідженні носія спадкової інформації - ДНК. Вони дозволяють визначати навіть мізерно малу її кількість в біологічному матеріалі, що робить

можливим дослідження гнильно змінених і сильно фрагментованих об'єктів [1; 2, с. 28].

Молекулярно-генетичні методи ідентифікації особи і визначення кровного споріднення засновані на двох принципах: генетичної унікальності кожного організму та генетичної ідентичності всіх його клітин. Застосування молекулярно-генетичних методів для ідентифікації особи має ряд переваг. Зокрема, це можливість використовувати в якості ідентифікуючих об'єктів практично будь-які тканини чи біологічні рідини, а також використовувати малі кількості біологічного матеріалу при високій точності встановлення генетичної тотожності об'єктів і біологічного споріднення досліджуваних [4].

Зазначений методичний підхід використовується для: встановлення належності біологічних слідів (крові, сперми і т.д.) та інших речових доказів біологічного походження конкретній особі при розслідуванні кримінальних справ про тяжкі злочини проти особистості (вбивствах і згвалтуваннях); ідентифікації особи при виявленні трупів, що не піддаються візуальному впізнанню; встановлення кровної спорідненості в разі спірного походження дітей, підміни і викрадання дітей, виявлення фактів кровозмішення; при експертизі розчленованих трупів для встановлення належності частин трупа одній і тій же, або конкретній особі.

На даний час у судово-медичній експертизі використовуються дві базові технології молекулярно-генетичних досліджень: аналіз поліморфізму довжини ампліфікованих фрагментів ДНК і аналіз поліморфізму нуклеотидних послідовностей ДНК. В якості стартового методу в обох випадках застосовується локус-специфічна ензиматична ампліфікація ДНК – збільшення кількості аналізованих гомологічних гіперваріабельних ділянок ДНК за допомогою полімеразної ланцюгової реакції, в ході якої ці послідовності багаторазово копіюються [4].

Однією з проблем судово-експертної ідентифікації є відсутність у багатьох випадках порівняльного матеріалу для аналізів, тобто зразків ДНК загиблої або зниклої без вісти людини та її родичів. Але і у цьому випадку молекулярно-генетичними методами можна визначити статеву приналежність ідентифікованого, а також приналежність біологічного матеріалу одній або кільком особам.

Молекулярно-генетичний аналіз дає можливість: зробити висновки щодо належності слідів біологічних рідин і тканин певній особі; встановити генетичну стать слідів; встановити факт кровної спорідненості між індивідуумами; доказово аналізувати змішані сліди, що утворюються від двох і

більше осіб; ідентифікувати невпізнаних осіб (частин трупа, скелетовані останки) за наявності ймовірних близьких родичів

При ідентифікації осіб (трупів) та визначенні батьківства (спорідненості) отримані ДНК-профілі порівнюють з ДНК-профілями, які встановлені з біологічних зразків. На підставі всебічного, повного й об'єктивного аналізу здійснюється комплексна оцінка результатів проведеного дослідження, наукове обґрунтування походження встановлених генетичних ознак та формулювання висновків згідно поставлених питань. Висновки можуть бути категоричними чи вірогідними, або про неможливість вирішити питання.

Отже, молекулярно-генетична експертиза – це ідентифікація, що проводиться за стійкими властивостями біологічного об'єкта, матеріальною першоосновою індивідуальності якого є його генетичний матеріал. Він присутній у будь-якій клітині організму, яка містить ядро.

Сучасний ДНК-аналіз дозволяє досліджувати практично всі тканини і біологічні рідини організму людини, що містять ДНК; біологічні об'єкти, забруднені мікрофлорою; мікрокількості біологічного матеріалу; змішані сліди. ДНК-профілі можуть бути отримані з будь-якого біологічного матеріалу (кров, сперма, слина, виділення з носа, волосся, піхвові виділення, лупа, м'язова, кісткова та інші тканини людини). Такі біологічні рідини як сеча, піт, слюзи у багатьох випадках містять невелику кількість епітеліальних та інших клітин, лейкоцитів (при запальних процесах їх більше), тому можуть бути придатними для ДНК-аналізу.

Молекулярно-генетичні методи дозволяють працювати з дуже невеликою кількістю об'єкта, навіть з деградованою ДНК. В ДНК-аналізі інтерпретація результатів у більшості випадків досить проста та об'єктивна. При виконанні експертиз із застосуванням ДНК-аналізу практично завжди успішним є встановлення статевої належності біологічних слідів на речових доказах.

Результати молекулярно-генетичного дослідження легко документуються, що дозволяє зберегти первинні матеріали і надати їх на судове засідання.

Таким чином, молекулярно-генетична експертиза є важливим і точним інструментом для вирішення питань ідентифікації осіб чи слідів залишених ними. Принцип методу базується на аналізі поліморфізму фрагментів ДНК, що є унікальним практично для кожної людини. Точність позитивного аналізу дорівнює близько 99,99%, а у випадку негативного результату завжди буде 100% точність.

Список використаних джерел

1. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (дата звернення: 18.11.2022 р.)
2. Повх А.С. Інтерпретація результатів дослідження STR-локусів : метод. рек. Київ. : ДНДЕКЦ МВС України, 2017. 39 с.
3. Романюк Б.В. Спеціальні знання - основа кримінального процесуального пізнання на досудовому слідстві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 4. С.19.
4. PowerPlex® 18D System for Use on the Applied Biosystems® Genetic Analyzers. Technical manual. Promega. USA : Promega Corporation. 2017. 80 p.

Татарин І.І.

старший викладач кафедри кримінального процесу та
криміналістики факультету № 1 ІПФНП
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Апалькова А.О.

курсант 3 курсу факультету № 3 ІПФНП
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ефективність діяльності щодо досудового розслідування кримінальних правопорушень здебільшого визначається здатністю кримінального процесуального законодавства чітко регламентувати порядок здійснення кримінального провадження, порядок реалізації відповідними суб'єктами наданих законом повноважень.

Виконуючи визначені кримінальним процесуальним законом (далі – КПК) завдання кримінального провадження, зокрема забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, органи досудового розслідування, прокурор використовують проведення слідчих (розшукових) дій як найбільш ефективний засіб отримання та закріплення доказової інформації.

У теорії кримінального процесу, слідчі (розшукові) дії завжди вважалися основними засобами збирання та перевірки доказів у сфері кримінального судочинства. Підтверджено цю тезу, у ст. 93 КПК України, формулюванням про те, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої

здійснюється провадження вправі ініціювати їх проведення шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, що розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України [1, с. 4].

Аналіз відповідних положень КПК України засвідчує, що наряду із доволі детальною регламентацією порядку проведення більшості слідчих (розшукових) дій, залишаються без належної уваги фактичні підстави їх проведення. Хоча, як зазначає І. Ф. Літвінова, саме фактичні підстави несуть основне змістовне навантаження у структурі рішення про проведення слідчої (розшукової) дії, а відповідно і у структурі клопотання слідчого, прокурора про її проведення [2, с. 148].

Допит обґрунтовано належить до найпоширеніших та інформативних слідчих (розшукових) дій. Він не тільки дозволяє отримати свідчення особи, яка допитується, але й забезпечує обвинуваченому, підозрюваному, потерпілому можливість відстоювати свої інтереси. Невипадково провадження допитів та одночасних допитів двох чи більше раніше допитаних осіб займає, понад чверть робочого часу слідчих, тоді як виконання інших слідчих дій залишається лише близько 4% часу; свідчення є переважним доказом, що використовується в українському кримінальному судочинстві [2, с. 147]. Звідси ясна важливість подальшого розвитку правових норм, що регламентують допит, причому, на мій погляд, насамперед удосконалення потребує допит у ході досудового провадження.

Перше, що привертає увагу: відбувається дедалі більше зближення процедури допиту під час попереднього розслідування з процесом отримання пояснень під час дослідчої перевірки. Вивчення правозастосовної практики переконливо свідчить у тому, що у більшості справ є, поруч із показаннями учасників процесу, раніше отримані від нього пояснення, найчастіше ідентичні за змістом. Таке дублювання не сприяє ефективності кримінального судочинства: слідчий (дізнавач) двічі виконує схожі процесуальні дії, що призводить до додаткових трудовитрат. Не додає це громадянам бажання допомагати правоохоронним органам у встановленні обставин злочину; мимовільним очевидцям важко пояснити нюанси вітчизняного доказового права, що змушує їх знову приходити до слідчого для повторення розповіді про побачене [2, с. 149].

Закон покладає обов'язок доведення винності особи та з'ясування всіх обставин справи (як тих, що обвинувачують особу у скоєнні кримінального правопорушення, так і тих, що її виправдовують) на спеціальні державні органи, які ведуть кримінальний процес. Водночас особа на підставі свого права на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких

родичів може взагалі відмовитись від давання показань чи пояснень, виключаючи таким чином використання органами, які ведуть кримінальний процес, її показань і пояснень для з'ясування істини у справі, принцип з'ясування об'єктивної істини вимагає від органів досудового слідства та суду ставитись неупереджено до факту використання досліджуваного права особи і вивчати всі обставини справи всебічно, повно й об'єктивно. Водночас свідок, потерпілий підозрюваний/обвинувачений, підсудний мають право, але не зобов'язані своїми показаннями і поясненнями сприяти з'ясуванню істини у кримінальній справі і в будь-який момент провадження у справі можуть скористатися своїм конституційним правом на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів» [3, с. 213].

Як відомо, на даний момент в Україні діє режим воєнного стану затверджений Законом України Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», який вступив у дію 24 лютого 2022 року. Оскільки у такий складний час потрібно ефективно налагоджувати роботу усіх державних органів та установ, вносити зміни до законодавства, деяких змін зазнала процедура доказування, зокрема дещо змінилися критерії оцінки доказів на їх допустимість.

Оскільки, згідно з статтею 20 КПК, підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, що не виключається під час проведення допиту. Так, під час проведення досудового розслідування у разі неможливості явки захисника для участі у процесуальних діях дізнавач, слідчий, прокурор може забезпечити дистанційну участь захисника із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) (ч. 12 ст. 615 КПК України) [4]. Однак поза увагою законодавця залишився той факт, що у випадку дистанційної участі захисника підозрюваний, обвинувачений не мають можливості поспілкуватися конфіденційно із своїм адвокатом, чим порушуються не тільки права особи що притягається до кримінальної відповідальності, а й постає питання захищеності адвокатської таємниці, якщо до початку слідчої дії підозрюваному, обвинуваченому було надано можливість поспілкуватися із своїм захисником за допомогою відео-, аудіозв'язку. Крім того, адвокат позбавлений можливості впевнитися у тому, що до його підзахисного не було застосовано заходів психологічного або фізичного впливу, переконатися у добровільності дій підзахисного під час проведення слідчих дій.

Ще одна із внесених змін стосується участі перекладача. Відповідно до статті 68 КПК, у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань (також під час проведення допиту) або документів сторони кримінального провадження залучають відповідного перекладача.

Законом передбачено, що перекладач надається при першій можливості. У випадку неможливості надати перекладача підозрюваному або потерпілому дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад самостійно, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий (ч. 12 ст. 615 КПК України). На мою думку, у випадку, коли у якості перекладача виступає дізнавач, слідчий, прокурор, то мала би бути передбачена норма про обов'язкову фіксацію проведення такої слідчої дії з використанням відео-, аудіо- фіксації. Це потрібно для того, щоб у подальшому захист мав можливість переглянути разом із професійним перекладачем зафіксовану слідчу дію та переконатися у правильності та точності здійсненого перекладу.

Навіть в умовах воєнного стану слідчі та процесуальні дії мають проводитися у такий спосіб, який зводить до мінімуму порушення прав осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності або є потерпілими від злочину.

Одним з джерел доказування є покази. Процесуальний закон визначає, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК. Загальна норма містить у собі пряму заборону на використання у якості доказів показів, що були надані під час досудового розслідування. Натомість в умовах особливого стану суду, у виключних випадках, дозволяється використовувати у якості доказів показання, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч. 11 ст. 615 КПК України). Також у якості доказу можуть бути використані покази підозрюваного, які були відібрані на стадії досудового розслідування, якщо під час такого допиту був присутній захисник та хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Кримінальний процесуальний кодекс потрібно доповнити нормою, яка би чітко визначала які випадки є виключними.

Деякі автори пропонують піти ще далі, допустивши можливість «самодопитування» усвідомленої про обставини справи особи з питань, поставлених перед нею слідчим [5, С. 124]. Сенс запропонованого нововведення полягає у наданні особі права не приїжджати на допит до слідчого особисто, а викласти свої свідчення письмово, у тому числі в електронному вигляді, та надіслати їх до слідчого органу, звичайною або електронною поштою. Така пропозиція потребує додаткового опрацювання, без якої не може бути прийнята законодавцем. Воно не позбавлене відомої привабливості,

оскільки справді може заощадити час і слідчому, і особі, що допитується. Але не можна не враховувати цілу низку небезпек і проблем, що неминуче виникають при «самоопитуванні». По-перше, це прогнозовані складнощі з ідентифікацією особи, яка писала показання – є ймовірність, що за неї їх напише хтось інший, особливо коли йдеться про електронну пошту. По-друге, свідок може іноді записати те, що до справи не належить або несуттєве; може ухилитися від показань сутнісно, надати своїм показанням невизначену форму, писати двозначно тощо замість дачі прямих відповідей на питання, що цікавлять слідство. По-третє, слідчий буде серйозно обмежений у застосуванні тактичних прийомів, вкладених у отримання правдивих, розгорнутих показань, не зможе своєчасно припинити брехню, поставити додаткові питання, пред'явити докази, не говорячи вже про встановлення психологічного контакту з допитуваним.

Отже, у практиці проведення досудового розслідування допит є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, яка має місце в кожному кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : навч. посібник у схемах і табл. / О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін. Київ : «ЦУЛ», 2015. 140 с.
2. Літвінова І. Ф. Підстави проведення слідчих (розшукових) дій та їх доказування у процесуальній діяльності прокурора. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. Том 2. С. 146–150
3. Дрозд В. Г., Пономаренко А. В., Абламський С. Є. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування : монографія. Держ. наук.-досл. ін-т.; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Херсон. Видавничий дім «Гельветика». 2019. – 498 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2503>.
5. Острійчук О. П. Показання як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Кривий Ріг. Донец. юрид. ін-т МВС України. 2016. 243 с.

ЧАС ТА МІСЦЕ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Одною з найважливіших науково теоретичних вчень є теорія доказування, яка тісно і нерозривно пов'язана з практикою, оскільки доказування має найбільшу питому вагу в ході досудового і судового провадження. Метою теорії доказування є непереривне розроблення науково обґрунтованих роз'яснень та рекомендацій щодо розслідування вчинених кримінальних правопорушень і притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

На сьогоднішній день рівень прогресивності правопорушників зріс, кримінальні правопорушення вчиняються за допомогою найновітнішої технології та креативних підходів до їх вчинення.

В міру того, як правопорушники стають спритнішими, слідчим органам та органам прокуратури слід опанувати майстерність доказування для досягнення істини у кримінальному провадженні, адже обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України), покладається саме на слідчого і прокурора [3, с. 92].

Кожне кримінальне правопорушення відбувається в реальному часі та місці. Доказування цих елементів деталізує спосіб вчинення кримінального правопорушення, прив'язує його до активно реальності, підтверджує його наявність і надає можливість перевірки факту вчинення кримінального правопорушення, кваліфікації способів вчинення окремих видів злочинів.

Окрім цього на підставі ст. 25 КПК України загальної засади кримінального провадження про Публічність, прокурор, слідчий зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [3, с.20].

Обґрунтування обов'язковості доказуванню обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні ми маємо від часів ухвалення КПК України 1960 р, де у п. 1 ч. 1 ст. 64 було сформульовано законодавцем, що при провадженні досудового слідства, дізнання і розгляді кримінальної

справи в суді підлягають доказуванню подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину) [4].

В чинному КПК України в п. 1 ч. 1 ст. 91 юридично закріплена правова норма про те, що подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення), які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [3, с. 80].

Дослідження події кримінального правопорушення в час діючого КПК України займались науковці, як: Тертишник В.М., Галаган В.І., Лобойко Л.М., теорія обставин, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні в наукових статтях висвітлювалась процесуалістами, такими як: Козленко А.А., Наголова І.Ю. та інші.

Тертишник В.М. у своїй роботі зазначає, що предмет доказування – це певна квітестенція обставин події, яка загалом розкриває елементи складу злочину, це юридично значущі обставини та сторони розслідуваної події, з'ясування яких необхідне для прийняття підсумкових рішень у справі [5, с. 230].

З'ясування обставин, що належить до предмета доказування, має послідовно давати відповідь на запитання класичної формули юриспруденції: «Що, де, коли, ким, яким чином?» [5, с. 230].

По суті процес розслідування є пізнавальним процесом. Пізнання, що сприяє установленню істини, втілюється у форму доказування. Процес нагромадження фактів, що підтверджують або спростовують подію кримінального правопорушення є процесом доказування.

Фактор «час» у кримінальному процесуальному законодавстві служить орієнтиром для проведення в подальшому необхідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Так, Н.М. Татарин зазначив, що «час» впливає на всі етапи виникнення, існування і використання доказової інформації. Урахування впливу часового фактору в процесі розслідування дає змогу: визначити час події злочину, встановити часові зв'язки між фактами, з'ясувати черговість подій, дій або фактів, обчислити тривалість різних подій, дій або фактів, обчислити тривалість різних подій та інше [10, с. 145].

Поняття «місця» є багатогранним у розумінні кримінального процесуального законодавства та посідає чільне місце в теорії доказування. Слід зауважити, що місце вчинення кримінального правопорушення може бути не тільки те місце, де безпосередньо вчинено злочин, а й ті місця, де виявлено можливі сліди вчиненого злочину.

Зібрані сліди злочинну на окремих місцях (території) дають можливість зв'язку між діями та визначити орієнтовний час скоєного злочину, тобто взаємозв'язок.

Проаналізувавши думку багатьох вчених слушно зазначити, що слід відокремлювати місце вчинення злочину та місце події, які є суміжними але не завжди збігаються.

«Місце події» - це певна ділянка місцевості або приміщення у межах яких виявлено сліди і/або об'єкти, що дають можливість припускати, що вчинене кримінальне правопорушення.

«Місце вчинення кримінального правопорушення» - це певна ділянка місцевості або приміщення у межах яких встановлено незаперечність вчинення злочину.

З позиції кримінального процесу місцем є конкретна територія з визначеними межами, на якій було вчинене конкретне кримінальне правопорушення та має бути досліджено в будь – якому випадку як обставина, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України.

Отже, час і місце за логікою є не від'ємними одне від одного і служать для встановлення істини у кримінальному провадженні. Для початку досудового розслідування є важливим встановлення події кримінального правопорушення та її обставини, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України та подальшого раціонального застосування суб'єктом доказування слідчих (розшукових) дій, спрямованих на формуванню загальної картини кримінального правопорушення і встановленню не лише його події, а й інших обставин, які підлягають доказуванню.

Список використаних джерел

1. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія / В.В. Вапнярчук. Х.: Юрайт, 2017. с. 91-93.
2. Галаган В.І. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні: монографія/ В.І. Галаган, І.Ю. Саліхова. – Київ, 2017. – 192 с. URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13187/Halahan_Vstanovleniya_podiyi_kryminal%27noho.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 01.12.2022).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями. станом на 3 жовтня 2022.: (джерела документа: <https://zakon.rada.gov.ua>). – К: ПАЛИВОДА А.В., 2022. – с. 80 (516 с. – (Кодекси України)).
4. Кримінально-процесуальний кодекс: кодекс втратив чинність на підставі Кодексу № 4651-VI 4651-17 від 13.04.2012, ВВР, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/conv#Text> (дата звернення 01.12.2022)
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково – практичний коментар/Тертишник В.М. Вид. 17 – те, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2020. – с. 229-236.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково – практичний коментар: у. 2 т. Т. 1/К82 Бандурка О.М., Блажівський Є.П., Бурдоль Є.П. та ін.; за заг. ред Тація В.Я. Пшонки В.П., Портинова А.В. – Х.: Право, 2012. с. 266-268.
7. Кримінальний процес: підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитра, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцка. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1 с. 301-306.
8. Козленко А.А. Особливості доказування події кримінального правопорушення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014 № 10-2 том2. – с. 149 – 151 URL http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc102/part_2/45.pdf (дата звернення 28.11.2022).
9. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. – К.: Ваіте, 2014. с. 171 - 177.
10. Татарин Н. М. Криміналістична характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва/ Н.М. Татарин // Юридичний науковий електронний. 2014. - № 1. с. 145. URL: http://lsej.org.ua/1_2014/42.pdf (дата звернення 01.12.2022).

Хитра А.Я.

завідувач кафедри кримінального процесу та
криміналістики факультету № 1 ІПФПНП

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РИЗИК ПЕРЕХОВУВАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА СТАНДАРТАМИ ЄСПЛ

Проблема застосування до підозрюваного запобіжного заходу є однією із ключових у судовій та слідчій практиці. Сторона обвинувачення, посиляючись на інтереси забезпечення належного відправлення правосуддя і наявність ризиків клопоче перед судом про засосування певних обмежень. Проте такі обмеження мають застосовуватись судом з урахуванням дотримання балансу між правами конкретної людини і інтересами суспільства, держави.

Підстави і порядок застосування запобіжних заходів досить чітко регламентовані КПК України. При цьому ризик переховування особи є одним із найбільш розповсюджених, на який майже в кожному клопотанні посиляється сторона обвинувачення.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у цьому питанні дозволяє визначитись, які факти мають значення і за якими

критеріями їх оцінювати. Зокрема, в рішеннях ЄСПЛ звертається значна увага на такі фактори, як суворість покарання, особистість підозрюваного, поведінка заявника та інші фактори.

Суворість покарання. Однією з обставин, яка має враховуватись судом при оцінці ризику переховування, є суворість покарання, яке загрожує особі у випадку визнання її винною. Як неодноразово зазначав Європейський суд у своїх рішеннях, ризик втечі підсудного не може бути встановлений лише на основі суворості можливого вироку. Оцінка такого ризику має проводитись з посиланням на ряд інших факторів, які можуть підтвердити існування ризику втечі або вказати, що вона маловірогідна, і необхідність в утриманні під вартою відсутня. («Панченко проти Росії» (Panchenko v. Russia), § 106, «Летельє проти Франції», п. 43). Отже, тяжкість покарання, що може бути застосоване до особи не є самостійною і достатньою підставою для встановлення ризику втечі та має вирішуватись лише у сукупності з іншими факторами.

Особистість. З приводу особи правопорушника, Європейський суд зазначав, що ризик втечі має оцінюватися у світлі факторів, пов'язаних з характером особи, її моральністю, місцем проживання, родом занять, майновим станом, сімейними зв'язками та усіма видами зв'язку з країною, в якій така особа піддається кримінальному переслідуванню (Becciev v. Moldova («Бекчиев проти Молдови») § 58). Цікавим прикладом є справа «В. проти Швейцарії», у якій Європейський суд не знайшов порушення Конвенції, оскільки «у своїх ретельно вмотивованих рішеннях суди Берна врахували конкретні особливості становища заявника: після перенесення свого постійного місця проживання зі Швейцарії в Монте-Карло він часто відвідував Німеччину, Велику Британію, США, Антильські острови (де він, можливо, був власником банку) і встановив численні тісні зв'язки у закордонних країнах. Більше того, він кілька разів заявляв, що прагнув би переїхати на проживання в США. Була низка свідчень того, що він і далі мав у своєму розпорядженні значні кошти за кордоном і кілька різних паспортів. Як людина нетовариська, якій контакти не були потрібні, він міг би легко переховуватися за межами Швейцарії» (п. 33 рішення).

Інше рішення в якому було враховано особу заявника і його поведінку, є рішення у справі «Пунцельт проти Чехії», в якому Суд зазначив: «76. Стосовно небезпеки того, що заявник переховуватиметься від правосуддя, то чеські суди, зокрема, відзначали, що заявник вже ухилявся від кримінального процесу в Німеччині, що він мав численні ділові зв'язки за кордоном і що йому загрожувало відносно суворе покарання. На думку Суду, таке

мотивування є достатнім і «таким, що має стосунок до справи» та переважає доводи, запропоновані заявником».

У справі «Сулаоя проти Естонії» (Sulaoja v. Estonia, § 64) Європейський суд дійшов висновку, що ризик втечі не виникає лише за відсутності постійного місця проживання. Такого ж висновку Суд дійшов у справі «Олександр Макаров проти Росії», у якій однією з підстав для обрання щодо заявника запобіжного заходу стало те, що він мав кілька місць проживання, а тому міг втекти (п. 128 рішення). Проте Суд із цим не погодився.

Поведінка заявника та інші фактори. Під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу, мають значення й обставини вчинення злочину, в якому особа підозрюється, і її поведінка після злочину. Наприклад, якщо відразу після нанесення тяжких тілесних ушкоджень підозрюваний сам викликав швидку, залишився на місці пригоди і передав поліції знаряддя злочину, так само, як і в будь-яких інших випадках, коли особа мала реальну можливість переховуватись, але не зробила цього, добросовісно виконувала процесуальні обов'язки, це свідчить на користь зменшення ризику втечі.

Так, у справі «Летельє проти Франції» громадянка була заарештована за обвинуваченням у співучасні у вбивстві колишнього чоловіка. Через деякий час її перебування під вартою було змінено на «судовий контроль» (підписка про невиїзд). Потім, через місяць це рішення було скасоване судом, і заявниця знову була взята під варту. У рішенні Європейського суду зазначено, що протягом чотирьох тижнів, коли заявниця перебувала на свободі, вона виконувала всі обов'язки, пов'язані з судовим контролем, і не намагалася втекти від правосуддя. До речі, їй було б важко це зробити, адже у неї неповнолітні діти та торговий заклад, який є єдиним джерелом її доходів. Тому Суд дійшов висновку, що в рішеннях обвинувальних палат не зазначено мотивів, на підставі яких можна було б пояснити, чому вони не врахували доводи заявниці та виходили лише з небезпеки того, що вона втече від слідчих органів (п. 41, 43 рішення).

Також доречно згадати справу «Луценко проти України», у якій Суд дійшов висновку, що затримання заявника і застосування до нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не було достатньо обґрунтовано національними органами з урахуванням того, що заявник вже знаходився на підписці про невиїзд, і скарг на порушення ним такого заходу не надходило. Також національними органами не було обґрунтовано, яким чином заявник, якого обвинувачували у зловживанні службовим становищем,

міг продовжувати злочинну діяльність майже через рік після того, як був звільнений з посади міністра внутрішніх справ України (п. 64 рішення).

Ще одним прикладом є висновки Суду у справі «Доронін проти України», де заявник намагався втекти від працівників міліції, які його затримали, і в подальшому це стало підставою для його тримання під вартою. Суд зазначив: «П. 63. Суд зауважує, що хоча й видається, що спроба заявника втекти дала відповідним органам підстави для тримання його під вартою протягом досудового слідства та розгляду справи в суді, серйозність пред'явлених йому обвинувачень, ризик його ухилення та перешкоджання здійсненню правосуддя залишалися єдиними підставами, з огляду на які суд не змінював обраний йому запобіжний захід. Однак згідно з п. 3 ст., 5 зі збігом певного часу подальше існування обґрунтованої підозри перестає само по собі бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для подальшого тримання такої особи під вартою». Таким чином, навіть спроба заявника втекти після затримання через певний час перестає бути достатньою підставою для тримання під вартою.

Служно зауважити, що стандарт, за яким ризик втечі зменшується зі збігом часу, проведеного під вартою, був давно запроваджений і використовується Європейським судом («Ноймайстер проти Австрії» (Neumeister v. Austria), § 10). Виходячи з обставин справи «Мамедова проти Росії» заявниця обвинувачувалась національними органами у скоєнні фінансового шахрайства за змовою з іншою особою, і її було взято під варту у зв'язку з тяжкістю злочину та ризиком її втечі і знищення доказів. Розглядаючи скаргу заявниці, Європейський суд зазначив, що національні суди визначали ймовірність ухилення заявниці від правосуддя, посилаючись на те, що від нього переховувався її співучасник. На думку Суду, поведінка співучасника не може бути вирішальним фактором під час оцінки небезпеки втечі арештованого. Така оцінка має враховувати особисті обставини затриманого. У цій справі національні суди не вказали на якісь особливості характеру чи поведінки заявниці, що вмотивовували їх висновок про те, що вона може зникнути. Заявниця, у свою чергу, незмінно вказувала на обставини, що свідчили про невелику небезпеку її зникнення від правосуддя. Проте національні суди не приділили жодної уваги доводам заявниці про те, що у неї не було судимості, що вона мала постійне місце проживання й роботу у місті Володимирі, усталений спосіб життя, двох неповнолітніх дітей, так само, як і те, що її батько був важко хворим. Вони не взяли до уваги й те, що заявниця мала змогу зникнути після обшуку в її квартирі, проте залишалася в

розпорядженні органу слідства. За таких обставин Суд доходить висновку, що існування небезпеки втечі у даній справі доведене не було.

Як підсумок, можна констатувати, під час визначення ризику втечі немає єдиного підходу, кожного разу детально досліджуються всі обставини, враховуються наявність або відсутність фактів, що мають значення для правильного вирішення питання про обрання запобіжного заходу. Основним виступає те, що червоною лінією є рішення суду, котре має містити логічне обґрунтування з посиланням на конкретні докази, що дає можливість усім зацікавленим особам зрозуміти підстави і вагомість встановлення судом ризиків недобросовісної поведінки особи.

Цивінська М. В.

атестований судовий експерт

з правом проведення експертиз за спеціальністю

14-1 Психологічні дослідження (свідоцтво 63-21/П від 26.10.2021)

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На теперішній день доволі дискусійною є сфера використання судової психологічної експертизи із застосуванням технічного засобу – комп'ютерного поліграфа. Можливість проведення такої експертизи передбачена «Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженою Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.98 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5), із змінами (далі – Інструкція).

Згідно з п.п. 6.8.1.Інструкції предметом опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо:

- ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерела отриманої опитуваною особою інформації;
- уявлень опитуваної особи про певну подію;

- іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

ДСТУ 8692:2016 передбачені вимоги до технічних засобів, що використовуються під час проведення досліджень із використанням поліграфа.

Наукова спільнота не залишилась осторонь дискусій щодо правових та фактичних підстав, порядку проведення, оцінки результатів психофізіологічних досліджень. Вагомий внесок у розробку концептуальних засад використання поліграфа у кримінальному провадженні зробили як відомі вчені (Р. С. Белкін, В. О. Волинський, В. К. Весельский, В. С. Кузьмічов, П. П. Тищенко, М. Є. Шумило, Т. Р., Удалова, Ю. І. Холодний тощо), так і спеціалісти практики, які розкривають зміст роботи із поліграфом та його використання у процесі здобуття криміналістично-значимої інформації в сучасному кримінальному судочинстві (Д. А. Мовчан, О. І. Молях, Т. А. Лешкович). Разом з тим, варто відзначити, що судова практика досі не виробила єдиних підходів до визнання/невизнання висновків таких експертиз джерелами доказів. Слідчі судді більш схильні відмовляти у призначенні таких експертиз. Так, за результатом аналізу реєстру судових рішень впродовж 2021-2022 років віднайдено тільки 3 позитивні рішення про призначення відповідних експертиз та 38 відмов. Водночас, психологічні експертизи із використанням поліграфа призначаються органами досудового розслідування і проводяться у державних експертних установах Міністерства юстиції України (Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз, Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз).

Дійсно, на практиці цим інструментарієм досить часто користуються органи досудового розслідування та прокуратури для встановлення інформації тоді, коли всі інші засоби використані. В загальному, співвідношення позитивних до негативних висновків складає приблизно 90 % до 10%, де у 90% – підтверджується версія підекспертного, а у 10 % – встановлюється, що особа повідомляє неправдиву інформацію. Досить часто під час проведення експертизи з'ясовуються обставини, які у подальшому спонукають орган досудового розслідування більш ретельно вивчити усі зібрані відомості повторно та відпрацювати інші версії. Траплялись випадки, коли приймались рішення про скасування підозр одним особам та після проведення додаткових слідчих (розшукових) дій оголошення їх іншим, очевидно тим, хто дійсно вчинив відповідне кримінальне правопорушення.

Особливістю цього виду експертиз є добровільна згода особи на проведення дослідження. Згідно з п.п. 6.8.2. Інструкції такі опитування можуть

проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходитиме опитування. Як правило, особи, яким немає що приховувати, погоджуються і навіть самі зацікавлені у проведенні таких психофізіологічних досліджень, оскільки це може бути єдиним способом переконати орган розслідування про свою непричетність.

Цікава особливість простежується за умови призначення такого роду експертиз стороною захисту, зокрема за заявою адвокатів, де за результатами проведення такого виду тестувань, нерідко мають місце результати, згідно з якими виявляється причетність досліджуваної особи до відповідної події або наявність протидії.

Слід звернути увагу, що висновок психологічної експертизи встановлює лише орієнтувальну інформацію та може використовуватись у сукупності з іншими доказами. Поряд з цим, інколи мають місце ситуації, коли події відбувались за обставин, що не дають можливості здобути інформацію в інший спосіб. Як приклад, поміщення коштів до персонального сейфу в банку, після пограбування якого, виникає необхідність підтвердження конкретного обсягу фінансового активу, який там знаходився. За подібними фактами проведено декілька судових експертиз, де в одному випадку підтверджено інформацію щодо поміщення вказаної респондентом суми коштів, а в іншому частково спростовано. На даний час за вказаними фактами триває судовий розгляд. Також траплялись випадки, де під час проведення експертизи за фактом хуліганства було не лише підтверджено участь респондента, але й виявлено ще кілька аналогічних фактів даного злочину.

Необхідно зазначити, що використання психологічної експертизи з застосуванням технічного засобу комп'ютерного поліграфа все більше набуває популярності у цивільно-правових відносинах. Зокрема, заслуговує уваги судові рішення у справі № 369/12714/19 [1], яке вступило у законну силу в 2022 році, де враховано результати судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа.

Так, у даному цивільному провадженні в межах кримінального провадження було призначено судову психологічну експертизу із використанням поліграфа, висновок якої, у подальшому, враховано судом, як доказ та, у сукупності з іншими доказами, прийнято позитивне рішення. У своєму рішенні судом досить вичерпно описано правову обґрунтованість призначення та використання результатів зазначеної експертизи.

Відповідно до пунктів 5, 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» – висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних

повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Крім того, висновками експертів можуть встановлюватися дані, які є доказом у цивільному процесі (частина 2 статті 76 ЦПК України) та висновки експертів є процесуальним джерелом доказів у КПК, якими можуть підтверджуватись фактичні дані, а саме: наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (частина 2 статті 84 КПК України)...

04.02.2022 р. начальником відділення розслідування злочинів у сфері господарської та службової діяльності слідчого відділу Бучанського РУП ГУ НП в Київській області старшим лейтенантом поліції Макаровою І.С. у кримінальному провадженні №42021111200000067 від 18.02.2021 року була винесена постанова про призначення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа. Проведення експертизи доручено атестованому судовому експерту Цивільській Мар'яні Володимирівні, що внесена в реєстр судових експертів за №63-21/П від 26.10.2021 р. На дослідження експерту були надані копії з матеріалів кримінального провадження №42021111200000067 від 18.02.2021 року, які мають значення для проведення відповідної експертизи...

Оцінюючи письмовий доказ – висновок №5 від 19.02.2022 р. судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа судом з'ясовано: достатність поданих експертові об'єктів дослідження; повноту відповідей на поставлені питання та їх відповідність іншим фактичним даним що зазначені в підставах позову; узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи; обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи, що підтверджує підстави позову Позивача по справі [1].

Підсумовуючи, можна констатувати, що судова психологічна експертиза може ефективно використовуватись при досудовому та судовому розслідуванні для здобуття орієнтувальної інформації, при перевірці конкретної особи щодо причетності до вчинення кримінального правопорушення. В свою чергу, така експертиза дає можливість і стороні захисту ефективно захищати інтереси свого підзахисного (як підозрюваного/обвинуваченого/підсудного). Водночас, сама по собі така експертиза без наявності інших доказів не може замінити увесь процес доказування, оскільки лише встановлює орієнтувальну інформацію, якою володіє підекспертний.

Список використаних джерел

1. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 04.08.2022 р. у справі № 369/12714/19. Провадження № 2/369/212/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105715919>

Червінко М.В.

ад'юнкту кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету №1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДВОКАТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ДРУЖНЬОМУ ДО ДИТИНИ: ПИТАННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Однією з гарантій забезпечення права дитини на правову допомогу у кримінальному провадженні є участь адвоката. Необхідність залучення захисника передбачена Пекінськими правилами, Конвенцією про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Керівними принципами, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів, іншими міжнародними стандартами, які визначають права та обов'язки неповнолітніх та національним законодавством.

На сьогодні відсутні вимоги до адвоката, який може представляти інтереси дитини у кримінальному, цивільному, адміністративному чи іншому провадженні. А. Бірюкова [1], Т. Коваленко [2], В. Святоцька [3], О. Хотинська-Нор [4] та інші науковці звертали увагу на необхідність запровадження спеціалізації адвокатів за певними галузями права. С. Іваницький зазначає, що знання адвоката у певній сфері має визначатись на підставі набутих та поглиблених теоретичних знань (закінчення спеціалізованого навчального курсу, захист дисертації тощо) та практичного досвіду в спеціалізованій галузі (наприклад кількістю проведених справ). Деякі юристи на час отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю мають спеціалізований досвід у певній сфері. Так, слідчі та прокурори добре обізнані у кримінальному праві та процесі. Тож доцільним є встановлення пільгового порядку набуття найменування спеціалізованого адвоката правниками, які мають 5-ти річний досвід роботи у відповідній галузевій спеціалізації [5, с. 360–361]. О. Скрябін пропонує запроваджувати спеціалізацію на стадії складання кваліфікаційного іспиту та зазначати її у Єдиному реєстрі адвокатів України та свідоцтві [6, с. 20–21, 25].

Адвокат може бути професіоналом та фахівцем з кримінального процесу і в той же час не вміти працювати з дітьми. Тому, для забезпечення принципів правосуддя дружнього до дитини, у кримінальному провадженні адвокату також необхідні знання у галузі дитячої психології, навички з проведення слідчих (розшукових) дій за методикою «Зелена кімната» тощо. Як зазначають О. Кучинська та О. Крукевич, ювенальний захисник повинен мати підготовку та знання у сфері прав дитини і пов'язаних з ними питань, постійно проходити підготовку і мати необхідні комунікативні вміння для спілкування з дітьми на їхньому рівні розуміння [7, с. 75]. М. Макаров ще більш жорстко конкретизує вимоги до ювенального захисника: (1) стаж роботи не менше 5 років, (2) складений кваліфікаційний іспит за відповідною спеціалізацією, (3) проходження стажування та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, пов'язаною із захистом прав неповнолітніх, (4) включення до реєстру «ювенальних адвокатів», (5) щорічне проходження психологічного обстеження, тестування та участь у заходах з підвищення кваліфікації на регіональному рівні (не менше двох заходів на рік, загальною тривалістю не менше двадцяти годин) [8, с. 181–182]. Такий підхід видається слушним з позиції посилення гарантій прав дитини у кримінальному провадженні.

Адвокати зобов'язані систематично підвищувати професійну кваліфікацію, проходити програми, курси, вебінари тощо та отримувати бали з Правил адвокатської етики (для усіх адвокатів) та різних галузей права (за вибором адвоката)[9]. З цією метою викладачами Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України (далі – ВША НААУ) розроблено низку обов'язкових курсів для адвокатів, його помічників та стажистів. Так, ВША НААУ пропонує курс «Адвокат дитини», який передбачає підготовку адвоката, який працює на захист інтересів дитину під час розгляду кримінальних, адміністративних справ, цивільних та сімейних спорів [10]. Вартість курсу становить 2999 грн. станом на 19.11.2022 року. Проте відсутність у нормативно-правових актах вимог щодо спеціалізації адвоката під час роботи з неповнолітніми у кримінальному провадженні, а також досить значна вартість спеціалізованого курсу не надто мотивує захисників проходити такий курс.

Тому, на нашу думку, доцільним є запровадження спеціалізації адвокатів для забезпечення прав дитини у кримінальному провадженні. Спеціалізація ювенального адвоката, наявність відповідних компетентностей у захисника сприяли б забезпеченню найкращих інтересів дитини у кримінальному провадженні, незалежно від процесуального статусу дитини.

Список використаних джерел

1. Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 508 с.
2. Коваленко Т. С. Досвід зарубіжних країн з питань організації адвокатури та пропозиції для України. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. 2005. Вип. 30. С. 528–534.
3. Святоцька В. О. Забезпечення реалізації стандартів страхування професійної відповідальності та спеціалізації адвокатів: порівняльно-правовий аспект. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 5. С. 170–172.
4. Хотинська-Нор О. Спеціалізація як перспектива розвитку адвокатури України. Право України. 2019. № 12. С. 84–96.
5. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: Монографія. Київ: Інтерсервіс, 2017. 800с.
6. Скрыбін О. М. Захисник в кримінальному процесі: нормативно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2017. 39 с.
7. Кучинська О. П., Крукевич О. М. Представництво інтересів неповнолітніх потерпілих у кримінальному судочинстві. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 2. С. 70–76.
8. Макаров М. До питання забезпечення неповнолітньому права на захист у кримінальному провадженні. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 28 трав. 2021 р. Київ / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 179–183.
9. Про затвердження у новій редакції Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України : рішення Ради адвокатів України від 03 лип. 2021 р. № 63. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr063871-21#Text> (дата звернення: 19.11.2022).
10. Онлайн курс «Адвокат дитини». Вища школа адвокатури Національної асоціації адвокатів України: веб-сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/advokat-dytyny-2/> (дата звернення: 19.11.2022).

Черевко В.В

здобувач освітнього ступеня «бакалавр»

4 курсу факультету № 1 ІПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Дуфенюк О.М.

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

факультету №1 ІПФПНП,

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Сьогодні цифрові технології стали невід'ємною частиною життя кожної людини. Значний прогрес у розповсюдженні віртуальних валют зумовив появу нового потужного інструменту для вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із проведенням криптовалютних розрахункових операцій, функціонуванням криптовалютних бірж та платіжних систем тощо. У сучасних умовах дедалі частіше криптовалюта виступає, з одного боку, як засіб або предмет вчинення кримінальних правопорушень, а з іншого – як стимулюючий фактор активізації злочинності у сфері фінансово-кредитних відносин. Для якісного криміналістичного забезпечення протидії такій злочинності важливе формування спеціалізованих криміналістичних характеристик, методик розслідування, тактики дій, потрібна розробка специфічних технічних засобів та методів збирання доказів, а, передусім, необхідно з'ясувати засади функціонування криптовалютного ринку, виявити ті закономірності, які мотивують злочинців до використання віртуальних грошей та рахунків для реалізації протиправного умислу.

До проблеми функціонування криптовалют та їх використання при вчиненні шахрайств, легалізації доходів (відмивання), одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму, а також дослідженню шляхів протидії цим злочинам, у своїх працях зверталось багато вчених, серед яких: Б.М. Головкін, Р.О. Мовчан, К.В. Юртаєва, Р.О. Баранов, Н.М. Внукова, С.Р. Леськів, Р.Й. Бачо, А.М. Орлеан, В.А. Динту, Л.О. Птащенко, А.М. Черняк та ін.

У світі налічується близько тисячі криптовалют (тобто цифрових валют, що функціонують завдяки механізму асиметричного шифрування), але найвідомішою є bitcoin (біткойн) [1]. Загальна вартість цифрових грошей становить майже 326 млрд доларів, за останній рік ринок криптовалют зріс

у п'ять разів, а частка Bitcoin перевищує 60 % [2]. Дані цифрові валюти є відносно новими і значно відрізняються від традиційних для нас грошей. Виділяють декілька загальних ознак криптовалют, а саме:

- відсутність централізованого емісійного центру, тобто їх децентралізований характер;
- анонімність учасників операцій (у мережі використовуються криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів);
- відсутність реальної їх забезпеченості (вартість криптовалют є результатом співвідношення попиту та пропозиції на них середкористувачів);
- віртуальні валюти здатні переміщатися по світу без обмежень [3, с. 2].

Безперечно, особи, які використовують криптовалюту користуються низкою переваг, адже будь-який власник віртуального гаманця може платити кому завгодно, де завгодно і за що завгодно; потоки криптовалют неможливо проконтролювати або заборонити, так що можна здійснювати перекази в будь-яку точку світу, де б не знаходився інший користувач з аналогічним гаманцем; не потрібно платити комісії і мита банкам і іншим організаціям. Проте саме цими перевагами все дедалі частіше зловживають злочинці для здійснення різноманітних незаконних маніпуляцій з коштами. Наголошуємо, що саме анонімність є одночасно і плюсом, і мінусом обігу віртуальної валюти. Таким чином кошти зловмисників можуть пройти сотні адрес, а відстежити початкового власника майже неможливо. Як наслідок, сьогодні простежується негативна тенденція зростання кількості та видів кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням криптовалют, або направлені на незаконне заволодіння самою криптовалютою.

У вітчизняних реаліях цікавою видається пропозиція К. Шаповалової, яка наполягає на необхідності передбачити можливість правоохоронних органів звертатися із клопотанням до слідчого судді щодо доступу до інформації на серверах, де зберігаються криптовалютні активи, що, на переконання вченої значно спросило би діяльність слідчого під час проведення досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із криптовалютами [4, с. 387]. Загалом, під час розслідування кримінальних правопорушень з використанням криптовалют правоохоронним органам необхідно мати відомості про умови, порядок обігу криптовалют, особливості здійснення трансакцій, про специфіку функціонування криптовалютних бірж тощо. Для здійснення ефективного та успішного розслідування є

необхідним участь кваліфікованих спеціалістів ІТ-сфери (інформаційно-комунікаційних технологій). Також доцільно враховувати той факт, що ці кримінальні правопорушення мають свої специфічні особливості. Проте існують труднощі визначення належності певної біткойн-адреси. Тому співробітники правоохоронних органів повинні шукати засоби прив'язати певну ІР-адресу або адресу електронної пошти до конкретної особи.

Варто зауважити, що одним важливим моментом обігу криптовалют є систематичне використання принципу технології блокчейну, який полягає в незмінності проведених транзакцій. Скасувати транзакцію фізично неможливо, навіть коли вона помилкова. Тому єдиний вихід, який може запропонувати ця технологія, – галузевий проект. Зловмисники можуть зробити «відкат» транзакцій, тобто надрукувати альтернативні блоки, що отримало назву «Атака 51%». Ця комбінація означає, що певна кількість майнерів (добувачів) криптовалют можуть підтвердити блок і тотально контролювати мережу та всі транзакції, які там відбуваються. «Атака 51%» відбувається тоді, коли в певній кількості майнерів перебуває «контрольний пакет» хешрейта, тобто обчислювальних потужностей. Наприклад, 4 квітня 2018 року мережа анонімної криптовалюты Verge була повністю контрольована злочинцями з використанням принципу «Атака 51%» [5, с. 329]. Використовуючи розрахунки з криптовалютою, правопорушник максимально відсторонюється від контакту з потенційним покупцем, залишає мінімум слідів злочинного діяння, а виключаючи візуальний контакт і спілкуючись за допомогою інтернет-месенджерів, істотно ускладнює виявлення і розслідування такого виду кримінальних правопорушень. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що питання функціонування криптовалют та їх використання у легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом залишається актуальним, адже технологічний прогрес щоразу дає нові можливості і часто саме зловмисники використовують їх у своїх незаконних цілях. Вирішення цієї проблеми має комплексний характер та вимагає розроблення сучасної тактики і стратегії правоохоронної діяльності, спрямованої на результативне запобігання даних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/details/28742278.html>
2. The Bitcoin News. URL: <https://bitcoin1money1.blogspot.com>
3. Погрібний Д. І. Питання визначення правового статусу криптовалют та господарсько-правового забезпечення їх використання в Україні. Теорія і практика правознавства. 2018. № 2. С. 1–9.
4. Шаповалова К.Р. Проблемні питання розслідування злочинів, вчинених із використанням криптовалют. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 385–387.
5. Бохенко В.М. Кримінологічні ризики обігу криптовалют. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 12. С. 327–330.

Шевчук Н.І.
завідувач сектора дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
*(Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України)*

СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК ПРИ ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА У ЛАБОРАТОРНИХ УМОВАХ

Своєчасний і кваліфікований огляд місця подій забезпечує виявлення, фіксацію, вивчення та належне використання матеріальних слідів – речових доказів для встановлення істини по справі.

В криміналістиці достатньо розроблені загальні положення виявлення слідів на місці події: за фактичними обставинами місця події визначають і ретельно оглядають місця і предмети, на яких можуть бути залишені сліди.

Важливим завданням огляду місця події є знаходження слідів рук злочинця. Зазвичай, не усі сліди, знайдені на місці пригоди, належать злочинцю, оскільки можуть бути залишені потерпілими, їх родичами, знайомими та іншими особами, які не причетні до злочину. Крім того, знайти сліди рук на місці події складно через об'єктивні причини: сліди рук зазвичай малопомітні чи зовсім невидимі без технічної обробки поверхні предмету, на якій вони залишені; 2) злочинці часто використовують спеціальні заходи позбавлення своїх слідів на предметах, до яких вони торкалися руками (скоюють злочин у рукавичках; витирають сліди на предметах, які брали руками; забирають доказові предмети з місця злочину і позбуваються їх тощо).

Тому шукати сліди рук злочинця необхідно дуже ретельно на всіх предметах, а у масиві усіх наявних слідів передусім виділяти ті сліди, які міг залишити злочинець і які надалі можуть бути використані у розслідуванні та розкритті злочину.

Питання, чи належать злочинцеві виявлені при огляді місця події сліди рук, дозволяє вирішити застосування системи умінь і навичок, найбільш важливими з яких є: уміння правильно орієнтуватися в обставинах місця події; спроможність уявити характер скоєного злочину, визначати предмети, яких ймовірно міг торкнутися злочинець руками; здатність оцінювати місцезнаходження і положення слідів на предметах і встановлювати зв'язок між слідами рук та іншими слідами.

Перед безпосереднім пошуком слідів рук необхідно вивчити обстановку місця події, з'ясувати, як діяв злочинець (як потрапив у помешкання, де ходив, що робив на місці пригоди, які предмети переміщав, яким шляхом вийшов тощо). Після цього потрібно подумки моделювати дії злочинця на місці пригоди, щоб визначити вірогідні предмети, на яких можуть залишитися сліди.

Найпоширенішими прийомами виявлення слідів і інших об'єктів є: огляд об'єктів в особливих умовах освітлення чи під зміненим кутом зору; обкурювання об'єктів парами речовин, що мають властивості проявляти сліди; 3) опилання порошками чи змочування місць можливого розміщення слідів речовинами, які, з'єднуючись з речовиною сліду, роблять його видимим; 4) огляд об'єктів за допомогою оптичних приладів.

Серед прийомів фіксації слідів і інших речовин сьогодні найчастіше використовують фотографування; відеозапис; вимірювання розмірів об'єкта; опис об'єкта; схематичне відображення об'єкта; обробку об'єкта, на якому виявлено слід, з метою закріплення цього сліду і збереження його стану і ознак; зняття копії (зліпка) зі сліду; вилучення предмета зі слідом.

Полікомпонентність потожирової речовини забезпечує широкі можливості для стійкого виявлення латентних (безбарвних) слідів капілярних узорів і надає багато потенційних можливостей їх дослідження за допомогою хімічних реагентів. Крім того, субстрат потожирової речовини має певні фізичні властивості: оптичні, змочування поверхні, абсорбції парів та інші, які можуть бути використані при візуалізації таких слідів. Тому загальнопризнана класифікація методів за типом взаємодії засобів виявлення з речовиною латентних слідів. Сучасні методи виявлення і фіксування латентних слідів папілярних узорів за цією класифікацією поділяють на три групи: фізичні, фізико-хімічні, хімічні.

Послідовність застосування методів дослідження та відповідних технічних засобів визначає експерт. При цьому експерт повинен максимально використовувати неруйнівні методи, а руйнівні – лише коли при застосуванні неруйнівних не досягнута мета дослідження. Крім цього, для застосування руйнівних методів експерт повинен отримати відповідний письмовий дозвіл від ініціатора призначення експертизи, а якщо згода не отримана – застосовувати виключно неруйнівні методи.

Ефективність виявлення слідів папілярних узорів залежить від вибору методів дослідження та послідовності їх застосування, яка має ґрунтуватися на принципі: кожний попередній метод не повинен бути перешкодою для застосування наступного, крокуючи від методів неруйнівних – до руйнівних.

Тому доцільно розглянути базові принципи основних методів дактилоскопічного дослідження

Фізичні методи. Суть фізичних методів виявлення латентних слідів пальців рук полягає у використанні певних об'єктивних закономірностей або властивостей фізичних тіл, які вивчає фізика і суміжні галузі наук – відбиття світла, адгезія, конденсація, гальваностегія, люмінесценція, радіоактивність, ін.

Сьогодні є значна кількість засобів і методів виявлення латентних слідів рук. Наприклад, лише дактилоскопічних порошків налічується понад 100. Тому досягнути розмаїття засобів і методів, правильно застосувати у конкретному випадку той чи інший спосіб виявлення, допомагає класифікація способів виявлення слідів рук.

Найпростішим способом виявлення слідів рук є оптичний (візуальний), який ґрунтується на відбитті світла – фізичному явищі, суть якого полягає у поверненні світла об'єктом в оптичне середовище при попаданні його на межу розділу з іншим оптичним середовищем. Якщо поверхня предмета ідеально гладка, то має місце дзеркальне відображення, від нерівної поверхні виникає дифузне (розсіяне) відображення. Звідси можна зробити висновок, що всяке нашарування або структурна зміна поверхні предмета порушує дзеркальність відображення в місці розташування речовини сліду або зміни структури поверхні. Від речовини сліду промені світла відбиваються розсіяно, а від решти поверхні – дзеркально, тому слід стає видимим.

Безбарвні сліди папілярних узорів залежно від властивостей об'єкту, на якому вони залишені, можуть бути невидимі, малопомітні (маловидимі) та видимі. Невидимі та малопомітні сліди пальців рук можуть бути виявлені оптичними методами без попередньої обробки за рахунок використання найбільш доцільних умов освітлення і спостереження. При цьому використовують різні спеціальні прийоми освітлення.

Для виявлення слідів рук у більшості країн світу використовують прилад RUVIS, робота якого побудована на формуванні зображення у відбитому ультрафіолетовому світлі. За допомогою цього приладу виявляють латентні сліди рук без попереднього їх оброблення дактилоскопічними порошками, хімічними розчинами тощо. Застосування приладу не залежить від навколишнього освітлення, він може використовуватися в різних умовах (при денному світлі, в повній темряві, в закритому приміщенні, на відкритій місцевості) та дає можливість на відстані виявляти та фотографувати латентні сліди рук. Способи підсилення контрасту, як правило, дозволяють знаходити сліди лише на гладких та полірованих поверхнях, і не пошкоджують їх. Виявивши таким чином сліди, потрібно їх сфотографувати і, вилучивши предмет, проводити подальшу обробку слідів у лабораторних умовах.

Порошкові методи. Ефективним методом виявлення безбарвних слідів пальців є використання порошків. Цей метод простий, не потребує громіздкої апаратури, може бути використаним у будь-яких умовах і в багатьох випадках дає позитивні результати. Він ґрунтується на адгезії - властивості фізичних тіл прилипати до інших тіл, внаслідок чого виникає зчеплення поверхонь. Свіжий слід папілярного узору деякий час після його утворення – є вологим і липким. Якщо на його поверхню попадають частки іншої забарвленої речовини, то вони прилипають до нього і слід стає видимим. Звичайно, що частки прилипають і там, де немає потожирової речовини, тобто сліду, але адгезійні властивості поверхні слідоносія значно менші, ніж властивості потожирової речовини. Тому при здуванні порошку струменем повітря більшість сторонньої речовини залишається на папілярних лініях, створюючи забарвлений слід. Потожирові сліди мають більшу липкість ніж сліди, утворені потом, до складу якого входить вода, кислоти і солі, але відсутній жир.

Важливе значення для прилипання часток порошку до слідоутворюючої речовини має товщина шару цієї речовини, яка залежить від давності сліду, характеру поверхні і структури об'єкта, на якому він залишений, а також від сили натискання та часу контакту пальців з поверхнею об'єкта і від температури навколишнього середовища.

Фізико-хімічні методи. В основі виявлення слідів пальців рук цими методами лежить явище адсорбції: частки кристалічної речовини осідають на потожировій речовині і частково вступають з ними в хімічну реакцію, в результаті чого слід стає видимим.

Хімічні методи виявлення слідів пальців рук ґрунтуються на хімічній взаємодії деяких складових частин потожирової речовини (зокрема, хлоридів, білків, амінокислот) зі спеціальними реактивами, які дають кольорові реакції. Ці методи мають високу чутливість і дозволяють виявляти сліди великої давності.

Під час фіксації та вилученні слідів рук експерт повинен бути максимально уважним і обережним, щоб не зіпсувати сліди, а будь-які способи

фіксації та підсилення слідів - найкраще застосовувати в лабораторних умовах. Більше того, сліди рук на кваліфіковане дослідження бажано надсилати без будь-яких змін. Тому, перш ніж будь-що робити зі слідами, необхідно вирішити питання: чи не можна вилучити у якості речового доказу сам предмет. Такі предмети, як уламки скла, пляшки, склянки, знаряддя злочину тощо – безумовно повинні бути вилучені.

Якщо сліди виявлені на частинах та деталях, прикріплених до предметів, то ці частини також повинні бути відділені та вилучені разом зі слідами. Сліди, виявлені на громіздких дерев'яних предметах, можуть бути вилучені шляхом випилювання або вирізання частини поверхні зі слідами. Однак коштовні предмети, в таких випадках, псувати не слід. Будь-які вилучені предмети упаковують для перевезення або пересилки.

Після виявлення слідів рук їх необхідно сфотографувати, а потім описати у протоколі слідчого огляду, де зазначається: на якому предметі виявлено сліди, їх місцезнаходження, розташування слідів на об'єкті, характер і стан поверхні об'єкта, вид сліду, розміри кожного сліду, використані способи виявлення і фіксації сліду, усі дані про упаковання об'єктів зі слідами.

Вилучені предмети зі слідами рук повинні бути належно упаковані. Тому для упаковання різних предметів використовують відповідні способи упаковання: циліндричні предмети (наприклад, склянку) доцільно помістити між двома дощечками, які перев'язують шпагатом; предмет може бути затиснутий листами картону, поміщений у коробку, яка перев'язується шпагатом тощо.

Отже, сучасний арсенал методів виявлення слідів рук при огляді місця події та у лабораторних умовах дозволяє науково обґрунтовано організувати та ефективно виконати судову експертизу.

Гілецька О.І.

здобувач ОС «бакалавр» 3-го курсу, факультету № 3 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кримінально-процесуальна діяльність спрямована на досягнення завдань кримінального судочинства, що регламентується Кримінально процесуальним кодексом України (далі КПК України), в якому закріплені положення про докази та доказування, підстави загальних засад, методів, форм проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, все це відіграє важливу для досудового розслідування та для встановлення юридичних рішень. Як зазначає Є.Г. Коваленко, процес доказування – це формування, перевірка та оцінка доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на її основі правильного, законного і справедливого рішення [1, с. 704] Законодавством чітко сформульовано ознаки доказів – що являються допустимими, належними та у випадках визначених судом недопустимі.

Доказування можна визначити як одну з форм практичної діяльності в процесі регулювання суспільних відносин, яка полягає у збиранні, дослідженні, оцінці й використанні інформації, котра за певних умов, визначених процесуальним законом, набуває статусу юридичних доказів. Встановлення істини для прийняття юридичних рішень, будучи одним з різновидів загального процесу

пізнання, має суттєві особливості, які визначаються, перш за все, тим, що предметом пізнання слугують суспільні відносини, котрі потребують врегулювання. Предмет дослідження визначається особливо чітко, до нього входять такі події та вчинки людей, стосовно яких існує припущення, що вони є суспільно небезпечними. Специфічність цього предмета полягає в його обмеженості тими фактами, що має істотне значення в провадженні, тобто є предметом доказування згідно ст. 91 КПК України [2,с.10].

Також варто приділити увагу особливому правовому режиму, а саме воєнному стану, що безпосередньо впливає на досудове розслідування. В умовах воєнного стану під час досудового розслідування кримінальних проваджень важливо приділяти велику увагу питанню збирання, перевірки, оцінки доказів. Завдяки належно зафіксованим і збереженим доказам вдається притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності за діяння, скоєні на території України. Сьогодні обставини багатьох кримінальних правопорушень можуть бути доведені значною мірою за допомогою електронних доказів, які є різновидом такого джерела доказів, як документи, при цьому докази повинні відповідати тим критеріям і властивостям, які передбачені законом [3].

Згадуючи про особливості даного правового режиму, про особливості використання доказів під час воєнного стану слід дотримуватись норм ст.615 КПК України [4]. Відповідно до положень КПК суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України [3]. Ураховуючи специфіку воєнного стану, посилаючись на ч. 11 ст. 615 КПК України, що показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Виходячи з даного положення слід наголосити, що докази мають бути зібрані, зафіксовані й подані уповноваженою особою. Розслідування, зокрема, нових складів кримінальних правопорушень мають здійснюватися з дотриманням правил підслідності, щоб особи, винні у вчиненні відповідних кримінальних правопорушень, були притягнуті до кримінальної відповідальності, оскільки порушення правил підслідності призводить до отримання недопустимих доказів. Варто наголосити, що дотримання процесуальної форми збирання та фіксації фактичних даних на підставі яких встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню.

Під час воєнного стану є певна специфіка проведення слідчих (розшукових) дій. У п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України зазначено, що під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим - дії проводяться без залучення понятих. Поняті – це незаінтересовані особи у проведенні слідчих (розшукових) дій, це гарантія працівників правоохоронного органу, що дана дія відбулась в порядку що зазначений законом, огляд, вилучення предметів які вказані в протоколі є законним. Вони не залучаються у випадку обстрілу території, військових дій, що пов'язані з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, але на територіях де немає вказаних фактів- поняті залучаються в обов'язковому порядку, передбаченому законодавством. У такому випадку хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. В умовах війни, якщо немає можливості скласти протокол на місці події, здійснюється безперервна відеозйомка, а інформація переноситься в письмовий протокол протягом 72-ох годин.

Важливим елементом у кримінальних провадженнях в Україні спостерігається практика використання стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. в інтерпретації Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ, Суд, Страсбурзький Суд) можна виявити стандарти – взірці оцінки допустимості доказів, що застосовуються в практичній діяльності. Вивчення практики ЄСПЛ дає змогу виокремити такі складові стандарту «поза розумним сумнівом». Це насамперед вимога щодо можливості перевірити джерело доказів. «Суд завжди визнавав порушення підпункту d пункту 3 статті 6 там, де судові вироки базувалися на свідченнях анонімних свідків, яких не можна було допитати представникам захисту (Костовські проти Нідерландів (1989), Віндіш проти Австрії (1990) і Саїді проти Франції (1993)), однак у випадку, коли анонімним свідком був «полісмен», порушення визнано не було (Ван Мехелен проти Нідерландів (1996))» [6, с. 28]. Вимога достатності доказів, узгодженості доказів, ґрунтування їх, допустимість, приналежність до конкретної справи є важливим елементом в кримінальних провадженнях.

Отже, КПК України, регламентує положення про докази та доказування, підстави загальних засад, методів, форм проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, що являється важливою складовою досудового розслідування та для встановлення юридичних рішень. Слід зазначити, що отримання доказів є важливим для кримінального провадження, адже процес отримання доказів відбувається у порядку встановленому законом, та має певні критерії, що в подальшому будуть відображатись в процесуальних документах. Воєнний стан, як зазначалось – вносить свою специфіку для діяльності слідчого, дізнавача в якому обов'язковим елементом є процес їх отримання.

Список використаних джерел

1. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: підручник. – К.: 2006. – 704 с
2. Доказування в кримінальному провадженні : науковопрактичний посібник / В. Г. Гончаренко ; Академія адвокатури України. - К. : Прецедент, 2014. - 42 с.
3. Докази та доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: суддя ВС розповіла про практику Верховного Суду https://jurliga.ligazakon.net/news/214529_dokazi-ta-dokazuvannya-v-krimnalnomu-provadžhenn-v-umovakh-vonnogo-stanu-suddya-vs-rozpovla-pro-praktiku-verkhovnogo-sudu
4. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> дата звернення 18.11.2022 р.
5. Постанова ККС ВС від 28 квітня 2021 року, справа № 759/833/18, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96669438> дата звернення 06.11.2022 р.
6. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською Конвенцією з прав людини / Д. Гом'єн. – 1999. – 78 с.

Шехавцов Р.М.

декан факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ ЛЕГАЛЬНОЇ ДЕФІНІЦІЇ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ НА ПРАКТИКУ ЗБИРАННЯ ТА ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Речовим доказам, як джерелам фактичних даних про обставини події кримінального правопорушення, справедливо приділяється увага як одним

із складових об'єктивізації пошуково-пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні, під якою вбачаються дії учасників досудового розслідування, спрямовані на встановлення та закріплення матеріальних та особистісних доказів за допомогою засобів, на які суттєво не впливають суб'єктивні чинники.

Сучасні потреби слідчої та судової практики в аспекті підвищення її ефективності вимагають інтенсивної та поглибленої розробки окремих питань збирання речових доказів, під час проведення конкретних гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, їх допустимості для доказування у кримінальному провадженні. Основу цього процесу повинні складати чіткі уявлення про зміст та сутність речових доказів, що в першу чергу сконцентровані у їх легальній дефініції.

Системні зміни кримінальної процесуальної діяльності, запроваджені з набранням чинності КПК України 2012 року, не оминули й легальне визначення речових доказів, засобів їх збирання та особливостей використання у кримінальному провадженні.

За КПК України 1960 року речові докази визначалися як предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, і всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності (ст. 78 КПК).

Відповідно до ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Порівняння наведених визначень показує, що законодавець: по-перше, замінив у дефініції речового доказу ключову його ознаку з предмета на матеріальний об'єкт; по-друге, акцентував увагу не на предметах як таких, а на відомостях пов'язаних з предметом доказування, встановлення яких в результаті дослідження, перелічених у ст. 98 КПК України 2012 року, матеріальних об'єктів, визначають останні як речові докази; по-третє, розширив перелік матеріальних об'єктів, що можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні, за рахунок об'єктів кримінально протиправних дій, грошей, цінностей та інших речей, отриманих юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Спробуємо з'ясувати виправданість та корисність таких змін у дефініції речового доказу за КПК України 2012 року. У наукознавчій літературі терміни предмет та об'єкт в цілому визначаються як альтернативні один одному. Так, під предметом розуміється категорія, що позначає деяку цілісність, що виділена зі світу об'єктів в процесі людської діяльності та пізнання. При чому зазначається, що поняття предмету часто вживають у менш строгому сенсі, ототожнюючи його з поняттям об'єкту або речі [1, с. 525; 2, с. 357]. Об'єкт (пізньолат. *objectum* – предмет, лат. *objicio* – кидаю вперед, протиставляю) – те що протистоїть суб'єкту, на що скерована його предметно-

практична та пізнавальна діяльність [1, с. 453; 2, с. 123]. Однак, категорія об'єкт в гносеології, не дивлячись на тотожність її предмету, що допускається філософами, виступає основною під час розкриття особливостей пошуково-пізнавальної діяльності суб'єкта. П.В. Копнін зазначає, що суб'єкт та об'єкт – співвідносні категорії, подібно до сутності та явища, змісту та форми. Говорити про одну із них, не виявляючи відношення до іншої, неможливо. В цьому сенсі цілком припустиме твердження: немає суб'єкта без об'єкта та об'єкта без суб'єкта [3, с. 73]. Практична взаємодія між суб'єктом та об'єктом під час трудової діяльності людини виступає матеріальною основою процесу пізнання. В рамках концептуальних уявлень про природу об'єктів та предметів виділяють ті, що мають ідеальну та матеріальну природу. Ідеалізовані об'єкти та предмети виступають елементами наукових теорій і як мисленеві пізнавальні конструкції є важливим засобом пізнавальної діяльності, що дозволяють, шляхом здійснення мисленевих експериментів, аналізу їх результатів тощо, встановлювати суттєві зв'язки та закономірності, що недоступні при вивченні реальних об'єктів (предметів), що взяті у всьому їх різноманітті емпіричних властивостей та відносин. Матеріальними об'єктами та предметами є ті, що сприймаються за допомогою сенсорних (чуттєвих) засобів спостереження. Виходячи з уявлень, сформованих в теорії кримінального процесу та криміналістики, що фактичні дані про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, з речових доказів як їх джерел, встановлюються в наслідок безпосереднього сприйняття матеріальних, фізичних властивостей предметів (розмір, геометрична форма, характер матеріалу, сліди на поверхні, колір, запах та інших подібних ознак та станів, що притаманні матеріальному об'єкту) [4, с. 109-114], а також в умовах наявності точок зору, що під класичне визначення «предмети» як індивідуально визначені тіла, що мають усталені просторові межі, не підпадає велика область речових об'єктів, що досліджуються сучасною судовою експертизою (матеріали, речовини, матеріальні комплекси, ареали, джерела походження, виробничі та енергетичні процеси тощо), вважаємо, що використання терміна матеріальний об'єкт в цілому забезпечує більшу точність дефініції речового доказу у ст. 98 КПК України 2012 року ніж у ст. 78 КПК України 1960 року, та знімає можливі обмеження у визнанні матеріальних об'єктів як речових доказів, що у майбутньому, в результаті науково-технічного розвитку, можуть бути зібрані, досліджені та використані як матеріальні носії відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

У чинному легальному визначенні поняття речового доказу законодавець дійсно слушно звернув увагу на їх важливість для кримінального провадження саме як носіїв відомостей, пов'язаних з предметом доказування. Як зазначає В.Г. Гончаренко, доказування у кримінальному провадженні є не відтворенням події минулого з ознаками кримінального правопорушення в реальному вимірі, а створенням інформаційної моделі цієї події з усіма її зв'язками і взаємообумовленостями. Саме опора на філософську теорію відображення та теорію інформації дає право стверджувати можливість у кожному випадку дослідження (розслідування і судового розгляду) кримінального правопорушення встановлювати адекватність нашого знання про досліджувану подію, відкривати необхідну інформацію щодо злочинного діяння або встановлювати його відсутність і врешті-решт

приймати обґрунтоване і соціально привабливе юридичне рішення [5, с. 143]. Тому й речові докази це не тільки матеріальні об'єкти як такі, а – джерела відомостей, виявлення та дослідження яких під час кримінального провадження у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку, співставлення з відомостями, отриманими з інших джерел доказів, дозволяє визначити конкретні матеріальні об'єкти як носії фактичних даних про обставини кримінального правопорушення та використати ці дані разом з цими матеріальними об'єктами для аргументації прийняття тих чи інших процесуальних рішень.

Розширення у ст. 98 КПК України переліку матеріальних об'єктів, що можуть бути визнані речовими доказами, відбулося в концепті застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23.05.2013 року. Однак, стосовно розширення зазначимо, що значно більш масштабнішим та значущим для кримінального провадження стало запровадження можливості збирання речових доказів під час проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 21 КПК України.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що законодавець дійсно зробив суттєвий крок в напрямі оптимізації діяльності зі збирання доказів у кримінальному провадженні. Використанням терміну матеріальні об'єкти замість предмети у легальній дефініції речових доказів забезпечив однозначне розуміння їх як матеріальних носіїв фактичних даних про обставини, що підлягають доказуванню, та можливість як най ширшого залучення науково-технічних засобів для їх збирання, дослідження та використання у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / ред. совет А.М. Прохоров (председатель), И.В. Абашидзе, П.А. Азимов и др.; глав. ред. Л.Ф. Ильчев, П.Н. Фелосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. М.: «Советская энциклопедия», 1983. - 840 с.
2. Философская энциклопедия [Текст] / Главн. ред. Ф.В. Константинов. М., 1967. Т. 4 : «Наука лигики» – Сигети. 591 с.
3. Копнин П.В. Гносеологические и логические основы науки. М. : «Мысль», 1974. 568 с.
4. Дорохов В.Я. Природа вещественных доказательств [Текст] / В.Я. Дорохов. – Советское государство и право. – 1971. - №10. – С. 109-114.
5. Кримінальне процесуальне право України : Навчальний посібник / За ред. В.Г. Гончаренка, В.А. Колесніка. К. : «ЮСТІНІАН», 2014. С. 142-169.

Наукове видання

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Тези доповідей учасників науково-практичного семінару
02 грудня 2022 року

Опубліковано в авторській редакції

Формат 60x84/8.

Папір офсетний. Умовн. друк арк. 14,12.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.